Beynəlxalq iqtisadiyyat

1.) Qloballaşmanın beynəlxalq iqtisadiyyatın inkişafına təsiri

Qloballaşma beynəlxalq əhəmiyyətli müxtəlif siyasi, iqtisadi, mədəni ,informasiya təyinatlı amillərin ayrı-ayrı ölkələrin sosial iqtisadi varlığına hərtərəfli artan təsir prosesidir.İkinci dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə ölkələrarası ticarət, maliyyə və hətta kommunikasiya əlaqələri məhdud olmuşdur. XXI-ci əsrin ilk iki onilliyinin sonuna yaxın vəziyyət isə o zamankından çox fərqlidir. Ən əhəmiyyətlisi də, qloballaşma prosesi hökm sürməkdədir. Nəqliyyat və kommunikasiya xərclərinin azalması, dövlətlərin beynəlxalq ticarət əlaqələrinin qarşısına qoyduğu maneələrin yüngülləşdirilməsi, istehsal fəaliyyətinin autsorsinq (xarici ölkələrə köçürülməsi) təcrübəsinin geniş yayılması, xarici mədəniyyətlər və məhsullar barədə artan ictimai məlumatlılıq kimi amillərə görə, son altmış il ərzində məhsul və xidmətlərdə beynəlxalq ticarət davamlı olaraq genişlənmişdir. Yeni və daha mükəmməl kommunikasiya texnologiyaları, ilk öncə internet insanların informasiyanı əldə etməsi və mübadiləsi üsulunda çevrilişə səbəb olmuşdur. Valyutalar, səhmlər və istiqrazlar kimi maliyyə vəsaitlərinin ticarəti hətta məhsulların ticarətindən də xeyli sürətli şəkildə böyümüşdür. Bu proses var-dövlət sahiblərinə faydalar gətirsə də, eyni zamanda yoluxucu maliyyə qeyri-sabitliyi risklərinə də yol açır. Sərhədləri sürətlə templə aşan və dünya iqtisadiyyatına baha başa gələn qlobal maliyyə böhranı sözügedən riskləri aşkar edib tanıtmışdır. Bunlara baxmayaraq, son dövrdə dünyada baş vermiş dəyişikliklərdən ən önəmlisi, yəqin ki, XXI-ci əsrdə iqtisadi və siyasi qüvvələrin balansını yenidən quran bir amil kimi Çinin yüksəlişi olmuşdur. Təsəvvür edin, 1930-cu illərin böhran dövrünü yaşamış nəsil dünya iqtisadiyyatının indiki vəziyyətini görsə idi, necə təəccüblənərdi. Eyni zamanda qlobal müzakirəni formalaşdıran iqtisadi məsələlər 1930-cu illərdən və hətta iqtisadçıların onları 2 əsr əvvəl ilk dəfə təhlil etdiyi zamandan bəri çox da dəyişməyib.

2) Beynəlxalq ticarətin strukturunun dəyişən dinamikasını təhlil edin.

Beynəlxalq ticarətin strukturunun dəyişən dinamikası, qlobal iqtisadiyyatda baş verən köklü dəyişikliklərlə əlaqədardır. Müasir dövrdə beynəlxalq ticarət yalnız əmtəə və xammalın mübadiləsi deyil, həm də xidmətlərin və rəqəmsal məhsulların əhatə etdiyi geniş bir sektora çevrilmişdir. Bu dəyişikliklər ticarət həcminin artırılması ilə yanaşı, ticarətin tərkibini və ölkələr arasında paylanmasını da dəyişib.Əvvəllər beynəlxalq ticarət əsasən sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarının mübadiləsindən ibarət idisə, bu gün rəqəmsal və xidmət sektoru məhsullarının artan rolu müşahidə olunur. Xidmətlərin payının artması, qlobal istehsal zəncirlərində dəyişikliklər və texnologiya məhsullarına olan tələbin artması beynəlxalq ticarətin strukturunda ciddi dəyişikliklərə səbəb olub. Daha əvvəl ənənəvi enerji məhsullarına (məsələn, neft və qaz) əsaslanan ticarət, bu gün yaşıl texnologiyalar və bərpa olunan enerji mənbələri ətrafında inkişaf edir. Bərpa olunan enerji, elektrik avtomobilləri və nadir metallar kimi yeni sahələr ticarət strukturunda yeni təmayüllər formalaşdırır. Bütün bu dəyişikliklər, ölkələrin iqtisadi siyasətlərinə və beynəlxalq ticarət sazişlərinə də təsir edir. Qloballaşma prosesində ticarətin artması və ölkələrin bir-birinə daha çox bağlı olması qlobal iqtisadiyyatda yeni əlaqələr yaradır.

Beynəlxalq ticarətin strukturunu, yəni kimin kimə nə satdığını izah etmək cəhdləri beynəlxalq iqtisadçıların başlıca məşğuliyyətinə çevrilmişdir.

Niyə Braziliya qəhvə, Afrika ölkələri banan ixrac edir?

Niyə Yaponiya avtomobil, ABŞ isə hava nəqliyyatı vasitələrini ixrac edir?Beynəlxalq Ticarət modellərinə uyğun olaraq ölkələr özlərinin sahib olduqları təbii sərvətləri və ya üstün olduqları istehsal sahəsinin məhsullarını ixrac edir, digərlərini isə idxal edirlər. Məsələn, iqlim və təbii resurs vəziyyəti açıq şəkildə izah edir ki, niyə Azərbaycan neft, Türkiyə isə fındıq ixrac edir. (Və ya Braziliya qəhvə, Səudiyyə Ərəbistanı isə neft ixrac edir.) Hazır məhsul ixracına və ticarətinə nəzər yetirsək isə görərik ki, Yaponiya avtomobil və texnika, ABŞ isə təyyarələr ixrac edir. Bunu ən birinci daha ətraflı izah edən və nəzəriyyəsini təklif edən iqtisadçı David Rikardodur. İngilis iqtisadçısı olan David Rikardo 19-cu əsrdə əmək məhsuldarlığının fərqliliyinə əsaslanan ticarət modelini təklif etmişdir.

3) Beynəlxalq iqtisadiyyatın predmeti: qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrdən ortaya çıxan məsələlərin qısa xülasəsini verin.

Beynəlxalq İqtisadiyyat kursunun əsas vəzifələrindən biri ölkələr arasındakı ticarət əlaqələrini öyrənmək, ticarət nəzəriyyələrinin müqayisəsini və izahını təqdim etməkdir. Bugün dünyada ölkələrin hamısı bir-birilə sıx iqtisadi əlaqələr qururlar, mal və xidmətlərin ticarətini həyata keçirirlər, bir-birinə məhsul ixrac edib, bir-birindən məhsul idxal edirlər, tez-tez öz aralarında istehsal faktorlarının ticarətini həyata keçirirlər. Və hər il bu ikili münasibətlər yeni mərhələlərə keçir və ümumilikdə inkişaf edirlər.

Əgər ölkə olaraq analiz etsək, o zaman görərik ki, istifadə etdiyimiz məhsulların, malların əksəriyyəti xarici ölkələrdə istehsal edilmiş və ölkəmizə idxal edilmişdir. İstifadə etdiyimiz məhsulların bəziləri isə yerli istehsal məhsulları olsalar da, onların da əksəriyyətinin tərkibində bəzi elementlər var ki, onlar xaricdən idxal hesabına alınır və istehsalda istifadə olunurlar. Bütün bunlar ölkələr arasında ticarətin mövcud vəziyyətini əks etdirir. Bəllidir ki, 1980-ci illərin sonlarından başlayaraq, artıq dünyada qloballaşma prossesi aktiv fəaliyyət almışdır. Qloballaşma nəticəsində ölkələr artıq bir-birilə daha çox ticarət əlaqələri qururlar, böyük şirkətlər istehsallarını və ticarət həcmlərini ildən ilə artırırlar.

Beynəlxalq Ticarət kursu ümumilikdə dünya iqtisadiyyatındakı beynəlxalq ticarət münasibətlərinin nəzəriyyələrini, modelləri, mövcud vəziyyətini, beynəlxalq maliyyə münasibətlərini, dünyadakı valyuta bazarlarını, valyuta məzənnələrini, tənzimləmə siyasətlərini, monetar və fiskal siyasəti və s. öyərnir. Hazırda dünyada mövcud olan ölkələrin mütləq əksəriyyəti bir-birindən fərqli olsalar da, müxtəlif iqtisadi gücə, quruluşa, müxtəlif inkişaf səviyyələrinə sahib olsalar da, bu ölkələrin böyük qismi bir-birilə daima yaxın əlaqədə, strateji əməkdaşlıqdadırlar. Beynəlxalq İqtisadiyyat kursu dünyadakı ölkələrin bir-birilə arasında olan iqtisadi əlaqələri öyrənir, tətqiq edir. Yəni ki, Beynəlxalq İqtisadiyyat kursunun əsas vəzifəsi, dünyanın müstəqil ölkələri arasındakı bütün iqtisadi əlaqələri araşdırmaq və öyrənməkdir. Beynəlxalq iqtisadiyyatda hazırda iqtisadi əlaqələrin əsas təməli də məhz mal və xidmətlərin mübadiləsi və ticarətidir. Məhsulların mübadiləsi çox qədim zamanlardan bu yana aparılasa da, bugün artıq texnologiyanın inkişafı, daşınma, çatdırılma və digər bu kimi xidmətlərin inkişaf etməsi, ölkələr arasında gömrük birliklərinin qurulması və gömrük tariflərinin aşağı endirilməsi, ikitərəfli və çoxtərəfli ticarət müqavilələrinin imzalanması mal və xidmət transferini, ticarətini sürətləndirmişdir. Xüsusilə də son 50-60 ildə dünya ticarət həcmi dünyanın ümumi istehsalından daha sürətlə artmağa başlamışdır.

4.) Cazibə modeli. Cazibə modelində istisnalar.

Cazibə modeli kimi tanınan empirik əlaqə hər hansı ölkələr cütlüyü arasında ticarətin dəyəri ilə bağlı müəyyən ideyanın formalaşdırılmasına yardım edir və hətta bu günün qlobal iqtisadiyyatında beynəlxalq ticarətin məhdudlaşdırılmasına səbəb olan maneələrə aydınlıq gətirir.

Cazibə modelinin işlək olmasının səbəbi nədir? Ümumilikdə, böyük gəlirlərə malik olduqları üçün böyük iqtisadiyyatlar idxala böyük məbləğlər xərcləyirlər. Bu ölkələr həm də digər ölkələrin xərcləmələrinin böyük hissəsini özlərinə cəlb edirlər, çünki özləri də geniş çeşiddə məhsullar istehsal edirlər. Beləliklə, digər şərtlər dəyişilməz qaldığı halda, iki iqtisadiyyat arasında ticarət bu iqtisadiyyatların ölçülərindən asılıdır – daha böyük iqtisadiyyat daha böyük ticarət deməkdir.

İqtisadçıların cazibə modelindən ticarət razılaşmalarının faktiki beynəlxalq ticarətə təsirinin qiymətləndirilməsi üçün vasitə kimi necə istifadə etdiklərini nəzərdən keçirək: ticarət razılaşması effektiv olarsa, bu, iki ölkə arasında bu ölkələrin ÜDM-ləri və ölkələr arasındakı məsafəni nəzərə alaraq cazibə modelinin müəyyənləşdirdiyi həcmdən daha böyük ticarət həcminə gətirib çıxarmalıdır.

Bütün cazibə modelləri hesablamaları məsafənin beynəlxalq ticarətə mənfi təsirini göstərir; hesablamalara görə, iki ölkə arasında məsafə 1% artıqda bu iki ölkə arasındakı ticarətin 0,7-1% həcmində azalmasına səbəb olur. Bu azalma həm də qismən əmtəə və xidmətlərin daşınmasının artan xərclərini əks etdirir. İqtisadçıların fikrincə, daha az sezilən amillər də əhəmiyyətli rol oynayır: Ölkələr arasında şəxslərarası əlaqə yaxın olduqda ticarət də daha intensiv olur və məsafə artdıqca bu əlaqə də zəifləyir. Məsələn, amerikalı satış təmsilçisinin Torontoya qısa zamanda səfəri mümkün olduğu halda, bu təmsilçinin Parisə getməsi daha böyük layihədir. Şirkət Qərb sahilində yerləşmədiyi halda Tokioya səfər etmək bundan daha böyük layihədir.

5.) Cazibə modelinin düsturuna görə İki ölkə arasında ticarətin həcmi, həmin ölkələrin ÜDM-ı iki dəfə artdıqda dörd dəfə artacaq. Siz bu fikirlə razısınızmı? Fikrinizi əsaslandırın.

Beynəlxalq ticarətə ümumilikdə nəzər saldıqdan sonra iqtisadçılar hər hansı iki ölkə arasında ticarətin həcmini kifayət qədər dəqiqliklə müəyyən etməyə imkan verən aşağıdakı düsturu təyin etmişlər,

Tij = A * Yi * Yj/Dij (2-1)

. Bu düsturdan görə, hər iki ölkənin ÜDM-i iki dəfə artdıqda, ticarət həcmi də dörd dəfə artmalıdır, çünki ÜDM-lər ticarət həcminin hesablanmasında çarpan kimi istifadə olunur (yəni, və iki dəfə artdıqda, dörd dəfə artır). Bu fikir model çərçivəsində məntiqli görünür, çünki cazibə modeli ÜDM-in artmasının iki ölkə arasında daha çox ticarət cəlb edəcəyini nəzərdə tutur. Lakin bu nəticə yalnız cazibə modelinin sadələşdirilmiş şəraitində doğrudur və real həyatda başqa faktorlar da ticarət həcmini təsir edə bilər, məsələn, siyasi vəziyyət, ticarət maneələri, valyuta məzənnələri və digər iqtisadi faktorlar.

Cazibə modelinin işlək olmasının səbəbi nədir? Ümumilikdə, böyük gəlirlərə malik olduqları üçün böyük iqtisadiyyatlar idxala böyük məbləğlər xərcləyirlər. Bu ölkələr həm də digər ölkələrin xərcləmələrinin böyük hissəsini özlərinə cəlb edirlər, çünki özləri də geniş çeşiddə məhsullar istehsal edirlər. Beləliklə, digər şərtlər dəyişilməz qaldığı halda, iki iqtisadiyyat arasında ticarət bu iqtisadiyyatların ölçülərindən asılıdır – daha böyük iqtisadiyyat daha böyük ticarət deməkdir.

6.) Müqayisəli üstünlüklər prinsipinə əsaslanan Rikardo ticarət modelinin əsas müddəalarını izah edin

Ölkələrin bir-birilə ticarət etmələrinin niyə vacib olduğunu izah etmək üçün müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinin izahı çox mühimdir. Müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsi Britaniyalı iqtisadçı David Rikardo tərəfindən təqdim edilmişdir. D. Rikardo müqayisəli üstünlüklər konsepsiyasını 19-cu əsrdə irəli sürmüşdür. Bu nəzəriyyə beynəlxalq iqtisadiyyatda əməyin məhsuldarlığının fərqliliklərini göstərir və həm də Rikardo Modeli adlanır. İngilis iqtisadçısı David Rikardo Adam Smitdən təxminən 40 il sonra onun Mütləq Üstünlüklər nəzəriyyəsini analiz etmiş və Müqayisəli Üstünlüklər nəzəriyyəsini irəli sürmüşdür. Bu nəzəriyyənin əsas xüsusiyyətlərindən biri artıq uzun illədir, hətta hal-hazırki dövrdə də beynəlxalq ticarətin əsasını təşkil edir. David Rikardoya görə beynəlxalq ticarəti mütləq üstünlüklər nəzəriyyəsinə əsaslandırmağa ehtiyac yoxdur. Çünki mütləq üstünlüklər nəzəriyyəsi müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinin xüsusi, özəl bir halıdır.

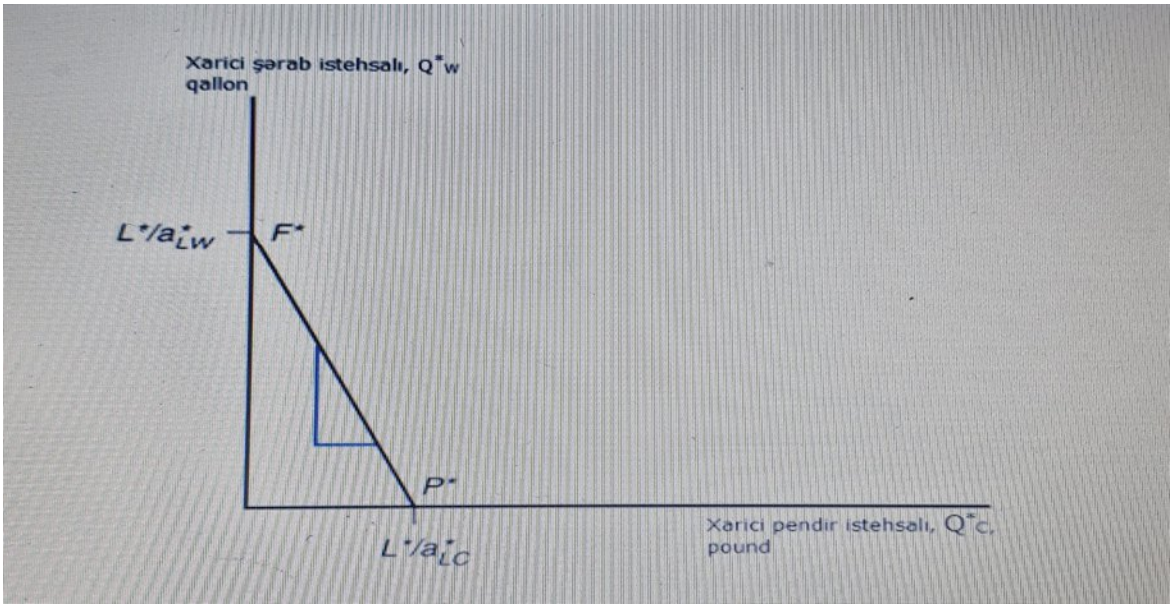
Əgər ölkə bəzi məhsulların istehsalında digər məhsul növlərinə nəzərən daha çox faydalılıq əldə edə bilirsə, o zaman nəyə görə daha az faydalılıq əldə etdiyi məhsul növlərinin istehsalına güc sərf etməlidir ki? Ölkə üçün ticarətdə ən yaxşı siyasət müqayisəli olaraq ən üstün olduğu məhsulların istehsalında ixtisaslaşmaq və üstün olmadığı digər məhsul növlərini isə hər hansı bir xarici ölkədən idxal etməlidir.
Bu bütün dünya ölkələri üçün mümkün olacaq nəzəriyyədir. Bundan başqa, bütün məhsul növlərinin istehsalı üzrə geridə olan bir ölkəni misal olaraq götürək. Həmin buölkə hər nə qədər bütün məhsullar üzrə müqayisəli olaraq geri olsa da, əlbəttə ki, bəzi məhsul növləri üzrə müqayisəli üstünlüyü daha yüksəkdir. Buradan belə bir nəticəyə gəlirik ki, bu ölkə müqayisəli üstünlükdə nisbətən daha az geridə olduğu məhsul növü üzrə istehsal etsə, o zaman digər məhsulları da xaricdən idxal edərək, qıt mənbələrindən daha çox faydalılıqla istifadə etmiş olar. Bununla da həmin bu ölkələr həm öz mənbələrindən daha düzgün istifadə edərlər və iqtisadi rifahlarını nisbətən yüksəltmiş olarlar.

Müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinə əsasən, bir ölkənin bütün məhsul növləri üzrə mütləq üstün olması mümkün haldır, çünki biz bunu sənayeləşmiş ölkələrdə müşahidə edə bilərik. Məsələn, iki ölkənin qarşılılıqlı ticarəti zamanı, ölkələrdən biri inkişaf etmiş, digəri isə inkişaf etməkdə olan ölkədirsə, o zaman inkişaf etmiş ölkə bütün məhsulların istehsalında mütləq üstünlüyə malik olacaqdır. Yəni, mütləq üstünlüklər nəzriyyəsinə görə, bu halda iki ölkə arasında ticarət olması mümkün deyildir, lakin müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinə görə bu iki ölkə arasında gəlir gətirən ticarətin
olması mümkündür

7.) Müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsində İstehsal İmkanları Əyrisini təsvir edin və ona xas olan xüsusiyyətləri sadalayın.

Müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinin beynəlxalq ticarət modelindəki rolunun nədən ibarət olduğunu göstərmək üçün tək istehsal faktorlu iqtisadiyyatı nəzərdən keçirək. Fərz edək ki, iqtisadiyyatda iki məhsul növü: pendir və şərab istehsal olunur. Burada əsas diqqət hər bir istehsala sərf olunan əməyə ayrılacaqdır: həm pendirin istehsalı üçün tələb olunan əməyin miqdarı və ya neçə saat olduğu, həm də şərabın istehsalı üçün tələb olunan əməyin miqdarı və

ya neçə saat olduğu. Məsələn, bir pound (1 pound = 0,453592 kq) pendir istehsal etmək üçün 1 saat lazım olduğunu, bir qallon (1 qallon = 3,78541 litr) şərab istehsal etmək üçün isə 2 saat lazım olduğunu fərz edək. Bu halda, tələb olunan əmək miqdarını məhsularlığın tərs mütənasibliyi kimi müəyyən edəcəyik, yəni ki, bir işçi 1 saat ərzində nə qədər çox pendir və ya şərab istehsl edərsə, tələb olunan əmək miqdarı bir o qədər azalacaqdır. Burada aLW və aLC müvafiq olaraq, şərab və pendir istehsalındakı tələb olunan əmək miqdarının göstəriciləridir. İqtisadiyyatın toplam resurslarını isə L ilə işarə edirik .

Fiqur 2-də isə xarici ölkə üçün istehsal imkanları əyrisini PF* ilə ifadə etdik. Burada, pendirin və şərabın nisbi qiyməti əməyə olan tələbin nisbi miqdarı ilə müəyyən edilmişdir. Daxili ölkədə pendirin nisbi qiyməti aLC/aLW, xarici ölkədə pendirin nisbi qiyməti isə a*LC/a* LW olacaqdır. Xarici ölkədə pendirin nisbi qiyməti daxili ölkəyə nəzərən yüksəkdirsə, o zaman pendiri daxili ölkədən xaricə daşımaq, şərabı isə xarici ölkədən daxili ölkəyə daşımaq daha gəlirli və faydalı olacaqdır.

8.) Tək faktorlu iqtisadiyyat anlayışını izah edin

Müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinin beynəlxalq ticarət modelindəki rolunun nədən ibarət olduğunu göstərmək üçün tək istehsal faktorlu iqtisadiyyatı nəzərdən keçirək. Fərz edək ki, iqtisadiyyatda iki məhsul növü: pendir və şərab istehsal olunur. Burada əsas diqqət hər bir istehsala sərf olunan əməyə ayrılacaqdır: həm pendirin istehsalı üçün tələb olunan əməyin miqdarı və ya neçə saat olduğu, həm də şərabın istehsalı üçün tələb olunan əməyin miqdarı və ya neçə saat olduğu. Məsələn, bir pound (1 pound = 0,453592 kq) pendir istehsal etmək üçün 1 saat lazım olduğunu, bir qallon (1 qallon = 3,78541 litr) şərab istehsal etmək üçün isə 2 saat lazım olduğunu fərz edək. Bu halda, tələb olunan əmək miqdarını məhsularlığın tərs mütənasibliyi kimi müəyyən edəcəyik, yəni ki, bir işçi 1 saat ərzində nə qədər çox pendir və ya şərab istehsl edərsə, tələb olunan əmək miqdarı bir o qədər azalacaqdır. Burada aLW və aLC müvafiq olaraq, şərab və pendir istehsalındakı tələb olunan əmək miqdarının göstəriciləridir. İqtisadiyyatın toplam resurslarını isə L ilə işarə edirik.

9.) Rikardonun təhlilinə əsasən, istehsalı xarici ölkə əmtəənin istehsalı üçün lazım olan vahidə düşən iş saatından daha az iş saatı tələb edən hər hansı bir əmtəə ixrac edir. Yəni, ölkə o əmtəəni ixrac edir ki, onun əmək məhsuldarlığı xarici ölkədə bu məhsul üçün əmək məhsuldarlığından yüksəkdir". Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə?

Rikardo modeli müqayisəli üstünlük və mümkün qiymətlər konsepsiyalarını istifadə edir.Hər hansısa bir məhsulun istehsalının alternativ dəyəri istifadə olunmuş resurs ilə daha başqa bir şeyi istehsal etməyin mümkün olmadığını ölçür. Əgər bir ölkənin istehsal etdiyi məhsulun alternativ dəyəri digər ölkədə aşağıdırsa o zaman həmin ölkənin həmin məhsul üzərində müqayisəli üstünlüyü vardır.ABŞ kompyuter istehsalında müqayisəli üstünlüyə malikdir. Kolumbiya isə gülün istehsalında müqayisəli üstünlüyə malikdir. Ölkələrin hər ikisi onların müqayisəli üstünlüyü olan məhsulları ixrac etdikləri halda aralarında olan ticarətdən faydalana bilərlər. Fərz edək ki, ABŞda eyni resurslarla 10 milyon gül və 100000 kompyuter istehsal oluna bilər. Fərz edək ki, Kolumbiya eyni resurslar ilə 10 milyon gül və 30000 kompyuter istehsal edə bilər. Kolumbiyanın gülün istehsalında az alternativ dəyəri var: ona görə də daha az kompyuter istehsal etməyi dayandırmalıdır.

10.) Hekşer-Ohlin ticarət nəzəriyyəsini izah edin

XIX əsrdə istehsal amilləri nəzəriyyəsinin müxtəlif variantlarının əmək-dəyər nəzəriyyəsini sıxışdırması nəticəsində klassiklərin davamçıları olan neoklassik məktəbin nümayəndələri beynəlxalq ticarəti istehsal amilləri nəzəriyyəsi vasitəsilə izah etməyə başladılar. Isveş neoklassikiqtisadçıları Eli Hekşer və onun şagirdi Bertil Olin yeni bir konsepsiya işləyib hazırladılar ki, bu da sonradan istehsal amillərinin nisbəti nəzəriyyəsi adını aldı. Bu nəzəriyyə çox sadə və rasional müddəaya əsaslanır. Nəzəriyyədə müdafiə edilən ana fikri belə formalaşdırmaq olar: bir ölkə hansı istehsal amili ilə zəngindirsə, istehsalı həmin amildən daha çox tələb edən əmtəələr üzrə müqayisəli üstünlük əldə edər, yəni onları daha ucuz istehsal edər və bu sahədə də ixtisaslaşar. Tutaq ki, hər hansı bir ölkədə əmək amili boldur. Belə bir ölkədə normal olaraq əməktutumlu mallar daha ucuz istehsal olunar. Həmçinin, kapital amili ilə zəngin olan ölkələrdə də kapitaltutumlu əmtəələrin daha ucuz istehsal olunması gözlənməlidir. Əyani surətdə göstərmək üçün Azərbaycan və Yaponiya kimi iki ölkə və parça və mühərrik kimi iki əmtəə götürək. Azərbaycanda əmək, Yaponiyada isə kapital bol olsun, parça əməktutumlu, mühərrik isə kapitaltutumlu əmtəə olsun. Belə bir halda, nəzəriyyənin ana fikrinə görə, Azərbaycan parçada, Yaponiya isə mühərrikdə müqayisəli üstünlüyə malik olmalıdır. Bəzən Hekşer-Olin nəzəriyyəsi adlandırılan bu nəzəriyyə də mütləq və müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsi kimi bir sıra ilkin ehtimallara əsaslanır. Bu ilkin ehtimalların əksəriyyəti üstünlüklər nəzəriyyələrinin ilkin ehtimalları ilə üst-üstə düşür. Belə ki, burada da ticarətdə iki ölkənin və iki əmtəənin iştirak etdiyi göstərilir. Lakin əmtəələrdən biri əməktutumlu, digəri isə kapitaltutumludur. Digər tərəfdən, artıq bir deyil, iki istehsal faktoru mövcuddur və hər bir ölkə bu istehsal amilləri ilə müxtəlif dərəcədə təmin olunublar. Əmək dəyər nəzəriyyəsi mahiyyətcə inkar edilmir, sadəcə bu zaman qeyd olunur ki, dəyərin yaradılmasında əməklə yanaşı digər istehsal amilləri də iştirak edirlər. Bu zaman göstərilir ki, ölkələrin hər hansı bir əmtəə istehsalı üzrə tam ixtisaslaşması mümkün deyildir və hər iki ölkədə mövcud olan texnologiya eynidir. Nəzəriyyəyə görə, beynəlxalq mübadilə artıq amillərin nadir amillərlə mübadiləsidir. Yəni ölkə nisbətən daha artıq malik olduğu amillərdən istifadə etməklə istehsal olunan əmtəələri ixrac etməli və əksinə nisbətən daha az malik olduğu və çatışmazlığını hiss etdiyi amillər vasitəsilə istehsal olunan

məhsulları idxal etməlidir. Beləliklə, Hekşer-Olin teoremi müqayisəli üstümlüklər nəzəriyyəsindən də bir addım irəli gedərək ticarətin müqayisəli üstünlüklərə əsaslandığını göstərir və eyni zamanda müqayisəli üstünlüklərin səbəbini müəyyən edir. Bu səbəb isə ölkələrin istehsal amilləri ilə fərqli surətdə təmin olunmasıdır

11) Leontyev paradoksunun mahiyyətini izah edin

ABŞ üzrə məlumatın testləri. Yaxın keçmişə qədər və müəyyən dərəcədə indi də ABŞ müxtəlif ölkələr arasında xüsusi bir nümunə sayılırdı. Bir neçə il əvvəlki vaxta qədər ABŞ digər ölkələrdən xeyli zəngin olmuş və ABŞ-da işçiyə onun xarici həmkarı ilə müqayisədə daha çox kapital düşürdü. İndi də bəzi Qərbi Avropa ölkələri və Yaponiyanın ABŞ-a çatmasına baxmayaraq, ABŞ kapitalın əməyə nisbəti baxımından ən yuxarı pillələrdədir.
Bunu nəzərə alaraq, ABŞ-ın kapitaltutumlu əmtəələrin ixracatçısı və əməyətutumlu əmtəələrin idxalçısına çevriləcəyini gözləmək təbii olardı. Təəccüblüdür ki, İkinci Dünya müharibəsindən 25 il sonraki dövrdə bu fərziyyə reallıqları əks etdirmirdi. 1973-cü ilin Nobel mükafatçısı, iqtisadçı Vasili Leontyevin 1953-cü ildə dərc olunmuş məşhur araşdırmasında ABŞ ixracının idxalı ilə müqayisədə daha az kapitaltutumlu olduğu aşkar edilmişdi. Bu nəticə Leontyev paradoksu adını qazanmışdır.
Leontyev paradoksunun həlli ondan ibarətdir ki, düzgün tədqiqat xarici ticarətin iki faktorlu deyil, çoxfaktorlu modelini tələb edir. ABŞ-ın idxal etdiyi malların əmək intensivliyi kifayət qədər yüksəkdir, lakin malların dəyərində əməyin qiyməti ABŞ ixracından xeyli aşağıdır. ABŞ-da əməyin kapital intensivliyi əhəmiyyətlidir və yüksək əmək məhsuldarlığı ilə birlikdə bu, ixrac tədarüklərində əməyin qiymətinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Bu, xidmətlərin payının, əmək xərclərinin və ABŞ iqtisadiyyatının strukturunun artması ilə bağlıdır. Bu, ixrac da daxil olmaqla, bütün Amerika iqtisadiyyatının əmək intensivliyinin artmasına gətirib çıxarır.

12) Ticarətdən kim qazanır və itirir? Stolper-Samuelson teoremindən istifadə edərək cavablandırın

Stolper-Samuelson teoremi: Əgər malın nisbi qiyməti artırsa, o zaman real əmək haqqı və ya istehsalda intensiv şəkildə istifadə olunan icarə dərəcəsi faktoru artır, digər amillərin əmək haqqı və icarə dərəcəsi aşağı düşür. Malların nisbi qiymətindəki dəyişiklik gəlirlərin bölgüsünü dəyişir. Nisbi qiymətlərin dəyişməsi əmək və kapitalın gəlirlərinin dəyişməsinə təsir göstərir. (Stolper-Samuelson teoremi). Beləliklə beynəlxalq ticarət hətta uzun dövrdə də gəlirlərin bölüşdürülməsinə təsir edəcəkdir. Ticarətdən ölkənin daha bol olduğu faktorun sahibləri qazanacaqlar, ölkənin qıt faktorlarının sahibləri isə itirəcəklər. İdxal sektorunda daha intensiv istifadə edilən faktorun sahibləri ölkənin ticarətə qoşulmasından itirəcəklərhansı sektorda istifadə edilməsindən asılı olmayaraq. ABŞ dünyanın digər ölkələri ilə müqayisədə qabiliyyətli əməyin daha bol, aşağı qabiliyyətli əməyin isə daha qıt olduğu ölkədir. Hekşer-Olin modelinə görə beynəlxalq ticarət davamlı olaraq (təkcə qısa dövrdə yox, həm də uzun dövrdə) bu ölkədə aşağı qabiliyyətli əmək sahiblərini iqtisadi olaraq geriyə sala bilər. Bütün iqtisadi dəyişikliklər demək olar gəlirlərin bölüşdürülməsinə təsir edir, texnoloji inkişaf, istehlakçı zövqlərinin dəyişməsi, yeni resursların aşkar edilməsi yaxud bitməsi və s. Eyni zaman da ticarət də gəlirlərin bölüşdürülməsinə təsir edir. Burada daha məntiqli olan ticarətin məhdudlaşdırılması yox, ticarətdən itirənlərin kompensasiya edilməsidir. Çünki ticarət ümumilikdə iqtisadiyyata fayda

gətirir. Çox zaman, ticarətdən itirənlər ticarətdən qazananlarla müqayisədə siyasi olaraq daha güclü təşkilatlana bilirlər. İtkilər adətən kiçik çevrədə ortaya çıxır, qazanclar isə daha böyük kəsimi əhatə edir. Məsələn, Amerikada şəkər idxalının qarşısının alınması vətəndaşlara orta hesabla 8 $ başa gəlir. Və şəkər sahəsində proteksionist siyasətin iqtisadiyyat üçün xərci 2 milyard dollardır. Və bu siyasətdən qazanc 1 milyard dollardır, və bu da kiçik çevrə üçün olan qazancdır.

13) Hekşer Ohlin modelinə əsasən inkişaf etmiş ölkə (ABŞ) narahatdır ki, aşağı maaşlı inkişaf etməkdə olan ölkələrlə ticarətin artması Birləşmiş Ştatlarda aşağı ixtisaslı işçilərə tələbi azalda bilər və ABŞ işçilərinin işsizliyinə və əmək haqqının azalmasına səbəb ola bilər. Bu faktlar iki sual doğurur: Ticarət qabiliyyətsiz işçilərə zərər verirmi? Əgər beladirsə, bu, ticarət maneələrinin artması üçün bir arqumentdirmi?

Hekşer-Ohlin modelinə görə, beynəlxalq ticarət, ölkələrin müqayisəli üstünlüklərinə əsaslanaraq, spesifik faktorlar və istehsal imkanları ilə bağlıdır. Bu model, inkişaf etmiş ölkələrin (məsələn, ABŞ) aşağı maaşlı inkişaf etməkdə olan ölkələrlə ticarət etməsinin, aşağı ixtisaslı işçilərə zərər verə biləcəyini göstərir. Bunun səbəbi, ticarət nəticəsində aşağı ixtisaslı işçilərə olan tələbin azalmasıdır, bu da işsizlik və əmək haqqının düşməsinə səbəb ola bilər.

Ticarət qabiliyyətsiz işçilərə zərər verirmi : Bəli, ticarət, aşağı ixtisaslı işçilərə zərər verə bilər. İnkişaf etmiş ölkələrdə, ucuz işçi qüvvəsi ilə rəqabət edən inkişaf etməkdə olan ölkələrdən gələn məhsullar, yerli işçilərin iş yerini itirməsinə və əmək haqqının azalmasına səbəb ola bilər. Bu, əmək bazarının təzyiq altında qalmasına və bəzi sektorlarda işsizliyin artmasına yol açar. Bu, ticarət maneələrinin artması üçün bir arqumentdirmi : Bəli, bu vəziyyət, ticarət maneələrinin artırılması üçün bir arqument ola bilər. İnkişaf etmiş ölkələrin, öz işçilərinin müdafiəsi məqsədilə, ticarət müqavilələrinə və sərbəst ticarət siyasətlərinə qarşı mübarizə aparması mümkündür. Lakin, ticarət maneələrinin artırılması, müsbət iqtisadi təsirləri də azalda bilər, məsələn, istehlakçıların daha yüksək qiymətlərlə qarşılaşması və innovasiyanın azalması. Buna görə də, ticarət siyasətləri hazırlanarkən, iqtisadi və sosial təsirlər arasındakı tarazlığın nəzərə alınması vacibdir

14) Maykl Poznerin “Texnoloji fərqlilik modelini” izah edin.

Amerikalı iqtisadçı Maykl Pozner texnoloji fərqlər nəzəriyyəsini inkişaf etdirdi. Bu nəzəriyyəyə görə, konkret ölkədə yeni texnologiyaların işlənib hazırlanması və tətbiqi onların əsasında yaradılmış malların istehsalında və ixracında onun müvəqqəti inhisarını ("kvaziinhisar") qabaqcadan müəyyən edir.

Birinci qrup ölkələr - planetimizin əhalisinin cəmi 15%-ni təşkil edən, demək olar ki, bütün dünyanı yüksək texnologiyalı məhsullarla təmin edən texnoloji liderlər onun əsas ixracatçısı kimi çıxış edirlər. Bu qrupa ABŞ, Yaponiya, Almaniya və digər inkişaf etmiş ölkələr daxildir.

"Potensial liderlər" qrupunu yüksək səviyyəli mütəxəssis hazırlığı olan, lakin onlarda daxili innovasiya fəaliyyəti kifayət qədər olmayan ölkələr təşkil edir. Bu qrupa Rusiya və Cənubi, Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri daxil edilməlidir. Bu ölkələr də kifayət qədər texnologiya tutumlu məhsulları idxal etmirlər Lakin bu texnologiyalar digər ölkələrə yayıldıqca inkişaf

etməkdə olan ölkə dünya bazarında öz imtiyazlı mövqeyini tədricən itirir.

İzləyici ölkələr - Çin, Hindistan, Braziliya da daxil olmaqla üçüncü qrup iqtisadiyyatın yüksək texnologiyalı sektorlarını inkişaf etdirir və texnoloji mərkəzlərə malikdir, lakin əsasən aparıcı ölkələrin texnologiyalarını fəal surətdə kopyalayır, ondan istifadə edərək mal ixrac edir.

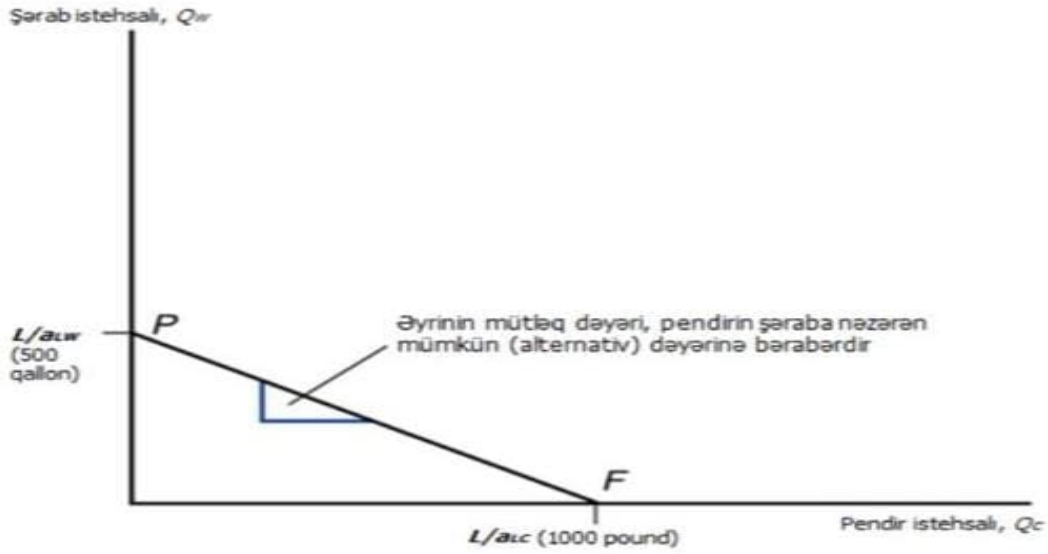
Dördüncü qrup, ən az inkişaf etmiş ölkələr də daxil olmaqla, dünya əhalisinin təxminən üçdə birinin məskunlaşdığı marginal ölkələrdir. Onlar özləri ən son elm tutumlu məhsullar istehsal etmirlər və xarici texnologiyaları tətbiq edə bilmirlər. Bu ölkələr yüksək texnologiyalı məhsulların beynəlxalq ticarətində çox az iştirak edirlər.

Texnoloji fərqlər nəzəriyyəsinin aydın təsdiqi ölkələr arasında çoxdan formalaşmış qlobal texnoloji uçurumdur.

15) Hekşer-Ohlin və Rikardo modelinin İİƏ-nin müqayisəli təhlilini verin.(qrafik)

David Rikardoya görə, bir ölkənin bəzi məhsulları (malları) digər bir ölkədən daha ucuz istehsal etməsi, həmin ölkənin bu məhsul üzrə mütləq üstünlüyə sahib olması anlamına gəlmir. Onun fikrincə, burada ən əsas göstərici həmin ölkənin o məhsulun istehsalında nə qədər üstünlüyə sahib olmasıdır. Yəni, bir ölkə hər hansı bir məhsulun istehsalında müqayisəli üstünlüyə malikdirsə, həmin məhsulun istehsalı üzrə də ixtisaslaşmalıdır. David Rikardoya görə beynəlxalq ticarətin əsasını məhz müqayisəli üstünlüklər formalaşdırır. Bütün iqtisadiyyatlar məhdud resurslara malik olduqları üçün onların hamısı öz istehsallarında da müəyyən məhdudiyyətlər tətbiq edirlər. Bu cür iqtisadiyyarlarda daima seçimlər mövcuddur və iqtisadiyyat əlavə olaraq daha bir məhsulu istehsal etmək üçün digər bir məhsul növünün istehsalını yox etməlidir. Bu seçimlər aşağıda qrafik olaraq istehsal imkanları həddində (Fiqur 1-də PF xətti ilə) təsvir olunmuşdur. Burada istehsal imkanları həddi müəyyən miqdarda pendirin istehsal olunacağı haqda qərarın qəbulu zamanı istehsal olunmuş şərabın miqdarını göstərir. Və yaxud da əksinə.

Fiqur 1. İqtisadiyyatın istehsal imkanları həddi

HEKŞER- OLİN MODELİNDƏ

Ticarət, əmək məhsuldarlığında olan fərqliliklərlə yanaşı, ölkələr üzrə resurs səviyyəsindəki fərqliliklərdən də meydana çıxa bilər. Heckscher-Ohlin nəzəriyyəsi iddia edir ki, ticarət ölkələr üzrə əmək və ya qabiliyyətli əmək, kapital və sairə resursların həcmlərindəki müxtəlifliklərdən ortaya çıxır. Ölkələrin resurs tutumu fərqlidir və müxtəlif məhsul istehsalında resurslar müxtəlif intensivliklə istifadə olunur.

Modelin fərziyyələri:

1. İki ölkə mövcuddur, şərti olaraq "daxili" və "xarici" adlanır.
2. İki məhsul istehsal edilir, şərti olaraq paltar və ərzaq.
3. İki istehsal faktoru mövcuddur: əmək və kapital.
4. Ölkələr üzrə əmək və kapitalın həcmi sabitdir (dəyişmir) və hər iki ölkədə fərqli həcmlərdədir.
5. Uzun dövrdə həm əmək, həm də kapital sektorlar arasında hərəkət edərək öz gəlirlərini sektorlar üzrə bərabərləşdirir.

Amillər əvəz olunmadığı halda hər iki amilin tamamilə istifadə olunduğu yeganə istehsal nöqtəsi mövcud olur; istehsal imkanları əyrisində yerləşən bütün digər nöqtələrdə bəzi amillər istifadəsiz qalır. *Amillərin əvəzolunmasını nəzərdə tutan daha ümumi halda bu xüsusiyyət yox olur və hər iki amil bütöv istehsal imkanları əyrisi boyunca tam istifadə olunur.

16) NAFTA nəticəsində ABŞ və Kanada Meksika ilə azad ticarətə doğru irəliləyirlər. Stolper-Samuelson teoreminə görə, bu dəyişiklik Meksikada qabiliyyətsiz əməyin real əmək haqqına necə təsir edəcək? Eləcədə ABŞ-da və Kanada? Bu, Meksikada ixtisaslı işçi qüvvəsinin real əmək haqqına necə təsir edəcək?

Son 40 ildə Koreya, Meksika, Çin kimi ölkələr ABŞ-a aşağı qabiliyyətli əməyin intensiv istifadə

edildiyi məhsullar ixrac etmişlər (paltar, ayaqqabı, oyuncaqlar və s.). Eyni zamanda da , ABŞ-da gəlir bərabərsizliyi artmışdır, aşağı qabiliyyətli əməyin gəliri qabiliyyətli əməyə nisbətən az artmışdır. Bunun səbəbi Hekşer-Olin modelinin proqnozlaşdırdığı kimi ticarətdirmi? Bunu bir neçə arqumentlə təhlil edə bilərik.

Modelə görə, gəlirlərə təsir edən amil məhsulların qiymət dəyişkənliyidir. Lakin aşağı qabiliyyətli əməyin intensiv olduğu məhsulların qabiliyyətli əməyin intensiv olduğu məhsullara nəzərən nisbi qiymətinin dəyişməsi ilə bağlı empirik faktlar yoxdur.

Modelə görə ticarətdən sonra aşağı qabiliyyətli əməyin bol olduğu ölkələrdə onlara olan nisbi ödəmələr yüksəlməlidir. Lakin bəzi ölkələrdə bunun əksi baş vermişdir. Meksikda qabiliyyətli əməyin əməkhaqqısı aşağı qabiliyyətli əməyə nəzərən daha çox artmışdır. Baxmayaraq ki, ABŞ və Kanada ilə müqayisədə Meksika aşağı qabiliyyətli əməyin bol olduğu ölkədir. Ticarət ABŞ iqtisadiyyatının kiçik hissəsidir. Və bunun iqtisadiyyatda məhsullar qiymətləri və əmək haqqılar üzərindəki təsirləri də kiçikdir. Ticarət nəzəriyyəçilərinin çoxu hesab edir ki, gəlir bərabərsizliyinin artmasının əsas səbəbi ticarət yox, yeni
istehsal texnologiyasıdır. Hanski ki, yeni texnologiyaların istifadə olunduğu şəraitdə qabiliyyətli əməyə daha böyük önəm verilir.

Digər maraqlı məqam isə, qabiliyyətli əməyə əmək haqqının artmasına baxmayaraq, qabiliyyətli əməkdən istifadə əksər sektorlarda artmışdır. Lakin ticarət modeli isə əksini fərz edirdi. Qabiliyyətli əməyin xərcinin artmasına baxmayaraq ondan istifadənin yüksəlməsinin səbəbi isə texnoloji inkişafdır. Ticarətin gəlir bərabərsizliyinə təsiri dolayı yolla ola bilər. Çünki ticarətin texnoloji inkişafı stimullaşdırmaq xarakteri də var

17) Miqyas effekti nəzəriyyəsini izah edin. Miqyas iqtisadiyyatı dünya ticarət modellərinə necə təsir edə bilər? Xarici və daxili iqtisadiyyatlar arasındakı fərqləri hipotetik nümunə əsasında izah edin.

MİQYAS EFFEKTİ

İstehsal resursları həcmi ilə onlardan istehsal olunmuş məhsulun miqdarı arasında qarşılıqlı əlaqə. Yəni istehsal həcminin artırılması ilə bir firmanın istehsal xərclərinin azalmasını ifadə edir.Uzunmüddətli mərhələdə baxılır. Miqyas effekti ilə bağlı xarakterik misal olaraq qənaətin əldə edilməsinin istehsalın kütləviliyinə bağlanması göstərilə bilər. İstehsalın miqyası nə qədər çoxdursa, digər bərabər şərtlərdə məhsul vahidinin maya dəyəri orta səviyyədə aşağıdı Miqyas effekti makroiqtisadi təhlilin mühüm kateqoriyası hesab olunur.

Miqyas iqtisadiyyatı, dünya ticarətinin dinamikasını dəyişdirir, bazar strukturlarını formalaşdırır və iqtisadi səmərəliliyi artırır. Bu səbəblə, qlobal iqtisadiyyatda müsbət təsirlər yaradır. Mövcud olan sənayelərin böyük əksəriyyəti miqyas iqtisadiyyatı ilə səciyyələnirlər. Yəni ki, istehsalın miqyası nə qədər geniş olarsa, o zaman istehsalın effektivliyi də artar. Eyni zamanda, miqyas iqtisadiyyatında istehsal faktorlarının həcmini ikiqat artırdıqda, həmin sənayenin istehsalı və məhsuldarlığı hətta iki dəfədən də çox arta bilir

Miqyas effektində xarici və daxili miqyas anlayışları vardır:

Daxili Miqyas: Bir firmanın istehsalını artırması nəticəsində özündə baş verən xərclərin azalmasıdır. Yalnız bir firmaya aiddir.

Xarici Miqyas: Eyni sektorda fəaliyyət göstərən bir neçə firmanın birgə faydalandığı müsbət təsirlərdir. Sektor və ya region səviyyəsində baş verir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, xarici miqyas iqtisadiyyatlarının tarixi hələ 1 əsr əvvələ dayanır. Lakin bununla yanaşı xarici iqtisadiyyatlara misal olaraq, bir çox müasir (modern) sənaye sahələrini göstərə bilərik. Məsələn, ABŞ-da yarımkeçirici sənayelərini xüsusən də dünyada məhşur olan və Kaliforniyada yerləşən Silikon Vadisini misal göstərə bilərik. Bundan başqa ABŞ-da investisiya-bank sistemini, xüsusən də Nyu Yorku misal göstərmək mümkündür. Çin kimi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə xarici miqyas iqtisadiyyatları geniş yayılmışdır. Məsələn, Çində bəzi şəhərlər xüsusi tekstil sənayesi üzrə, paltar istehsalı üzrə böyük istehsala
malikdirlər və ya bir başqa şəhər digər məhsul növü üzrə böyük istehsala malikdir.

Bunlara misal göstererək fərqləndirək :

Misalımıza uyğun olaraq, fərz edək ki, sənaye 10 şirkətdən ibarətdir və hər şirkətin istehsal etdiyi məhsulun miqdarı 100-dür, ümumi olaraq isə, bütün sənayenin istehsal həcmi 1000-dir. İndi isə 2 fərqli vəziyyəti analiz edəcəyik.

1. Fərz edək ki, sənaye 2 dəfə böyüyür və sənayedə 10 yox 20 şirkət mövcud olur. Hər şirkətin istehsal etdiyi məhsulun miqdarı 100-dür. Sənayenin həcmi genişləndiyi üçün hər bir şirkətin istehsal xərci azalacaqdır. Bu halda xarici miqyas iqtisadiyyatı yaranacaqdır.

2. Fərz edək ki, sənayenin ümumi istehsalının həcmi eyni qalır və 1000 olur. Lakin sənayedə mövcud olan şirkətlərin sayı isə 2 dəfə azalaraq 10 şirkət yox, 5 şirkət təşkil edir. Bu halda hər şirkətin istehsal miqdarı 100 yox 200 məhsul olacaqdır. Bu zaman biz daxili miqyas iqtisadiyyatı yaranacaqdır.

Onu da qeyd edək ki, istər xarici miqyas iqtisadiyyatları, istərsə də daxili miqyas iqtisadiyyatları beynəlxalq ticarət üçün çox böyük önəmə sahibdirlər. Çünki onların hər ikisinn ayrı-ayrılıqda bazar quruluşları üçün müəyyən təsirləri mövcuddur.

18) Marşala görə klasterin fərdi bir firmanın təcrid edilməsindən daha səmərəli olmasının səbəblərini göstərin və izah edin.

Marşal nəzəriyəsi, iqtisadiyyatda resursların və istehsalın optimal təşkilini araşdıran bir yanaşmadır. Bu nəzəriyyə, iqtisadi mühitdə balansın təmin edilməsi və istehsal faktorlarının səmərəli istifadəsi prinsipinə əsaslanır.

Marşala görə firmaların klasterinin niyə fərdi bir firmanın təcrid edilməsindən daha səmərəli olmasının üç səbəbi :

1. klasterin ixtisaslaşmış təchizatçıları dəstəkləyə bilməsi;

2.coğrafi konsentrasiya olmuş sənayenin əmək bazarını birləşdirməsi;

3. coğrafi konsentrasiya olmuş sənayenin biliklərin yayılmasının güclənməsinə kömək etməsi.

Yəni Klasterlərdə firmaların bir-birinə yaxın yerləşməsi, təchizat zəncirini daha effektiv edir. Bu, çatdırılma vaxtını azaldır və logistika xərclərini minimuma endirir.

Bir çox firma bir arada fəaliyyət göstərdiyindən, işçi gücünün ixtisaslaşması daha səmərəli olur. Klasterlərdəki firmalar arasında bilik və təcrübə mübadiləsi asanlaşır . Həmçinin resursların

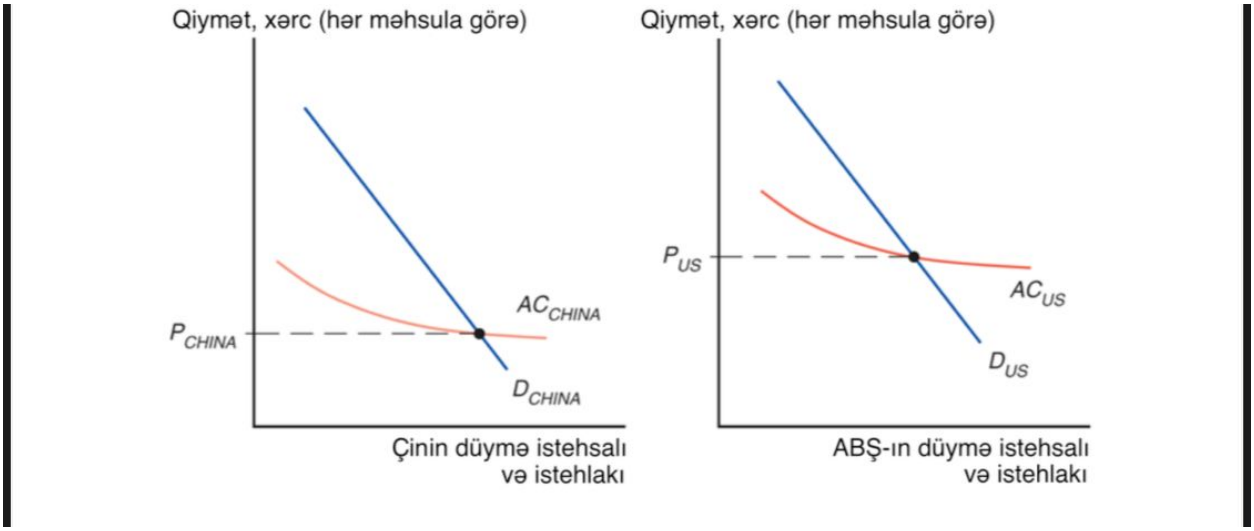
(maliyyə, xammal, avadanlıq) birgə istifadəsi mümkündür. Bu, xərcləri azaldır və istehsal prosesini daha səmərəli edir. Klasterlərdə bir çox firma fəaliyyət göstərdiyindən, bazar daha dinamik olur. Bu, rəqabəti artırır və firmaların keyfiyyət və qiymət baxımından daha effektiv olmalarını təşviq edir.

Bu səbəblər, klasterlərin iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində daha səmərəli olmasına və uzunmüddətli inkişafın təmin edilməsinə kömək edir. Biz buna misal olaraq ABŞ'da "Silikon Vadisini " misaı gətirə bilərik .

19) İki ölkə olduğunu və bu ölkələrin bir məhsul istehsal etdiyini fərz edin: xarici miqtas effektinə görə bu ölkələr arasında ticarət olmadıqda və ticarət baş verərsə məhsul qiymətində və istehsalının həcmində baş verəcək dəyişiklikləri qrafik çəkməklə izah edin.

. İki ölkə arasında ticarət olmadan məhsul qiyməti və istehsalın həcmi daxili bazar şərtlərinə bağlıdır. İki ölkənin ticarətə başlaması xarici miqyas effektinə səbəb olur və bu, məhsul qiymətlərini və istehsal həcmini dəyişdirə bilər.

Fərz edək ki, dünyada ölkələr arasında beynəlxalq ticarət mövcud deyil və eyni zamanda dünyada yalnız 2 ölkə mövcuddur – ABŞ və Çin. Bundan başqa, onu da qeyd edək ki, bu halda düymə istehsalı xarici miqyas iqtisadiyyatının ən əsas subyektidir.

Fiqur 2-də dünya düymə sənayesindəki bazar tarazlığı təsvir edilib. ABŞ və Çində, hər birində tarazlıq qiymətləri və istehsalın miqdarı onların daxili təklif əyrisinin daxili tələb əyrisi ilə kəsişməsi nöqtəsində yeləşir. Fiqur 2-yə əsasən, beynəlxalq ticarətin olmadığı bir şəraitdə Çində düymə qiymətləri ABŞ-dakı düymə qiymətlərindən daha aşağı olacaqdır.

Beynəlxalq ticarətin mövcud olduğu bir halı analiz edəcəyik. Bu halda Çində düymə istehsalı genişlənəcəkdir, ABŞ-da isə əksinə, düymə istehsalı daralacaqdır. Bu halda Çində düymə sənayesinin istehsalı artacaqdır, qiymətləri isə enəcəkdir. ABŞ-da isə düymə istehsalı azalacaqdır, qiymətləri isə yüksələcəkdir. Əsas nəticə düymə istehsalının daha çox Çində cəmləşməsi olacaqdır.Beynəlxalq ticarətin olmadığı bir halda Çin ancaq yerli istehlakçılar üçün məhsul istehsal edirdisə, beynəlxalq ticarətin mövcud olduğu bir halda isə Çin yalnız daxili bazar

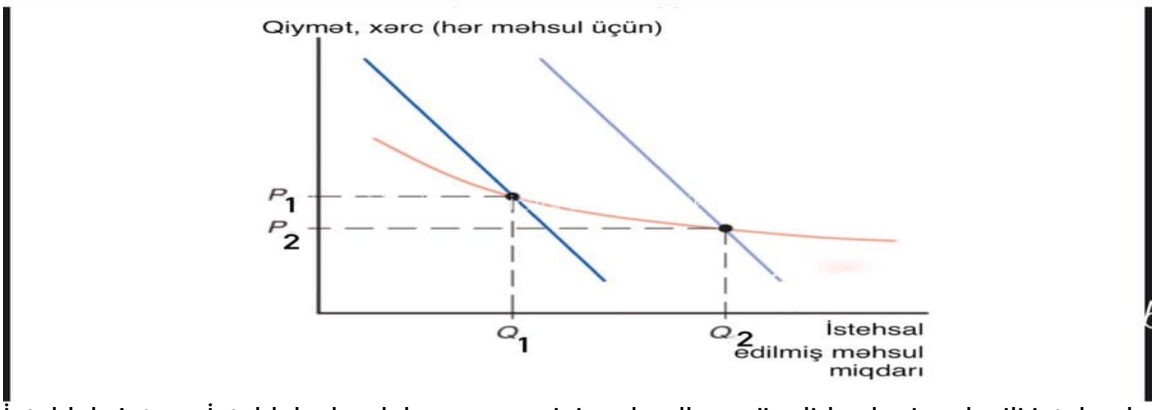
üçün deyil, eyni zamanda ABŞ bazarı üçün də düymə istehsal edir. Burada əsas diqqət yetirilməsi mühim məqam ticarətdən öncə Çində düymə qiymətlərinin ABŞ-a nəzərən daha aşağı olmasıdır. Çünki bu daha sonra açıq beynəlxalq ticarət zamanı Çinin bu məhsul növü üzrə üstünlük əldə etməsini göstərir.

20) Xarici miqyas effekti olduqda ölkə ticarətə qoşulmaqdan zərər görə bilərmi? Qrafiklə izah edin.

Xarici miqyas effekti ticarətə müsbət təsir göstərə bildiyi kimi mənfi təsirdə göstərə bilir. Yəni Bəli, xarici miqyas effekti nəticəsində bir ölkə ticarətə qoşulmaqdan zərər görə bilər. Xarici miqyas effekti, daha çox istehsal və istehlakın artması nəticəsində ortaya çıxan iqtisadi üstünlükləri ifadə edir. Lakin, bu effekt bəzən müəyyən şərtlərdə zərərli nəticələr də doğura bilər. Xarici miqyas effekti, bəzən yerli istehsalın zərər görməsi ilə nəticələnə bilər. Ticarət açılması, yerli istehsalın azalmasına və iqtisadi çətinliklərə yol aça bilər.

Yarana biləcək bəzi mənfi nəticələr:

-Yerli İstehsalın Zədələnməsi: Yerli istehsalçılar xarici məhsullarla rəqabət apara bilmədikləri üçün istehsal azalır, nəticədə iş yerləri itirilir.

İstehlak Artımı: İstehlakçılar daha ucuz xarici məhsullara yönəlirlər, bu isə daxili istehsalın daha da azalmasına səbəb olur.

21) Maykl Porterin rəqabət üstünlüyü nəzəriyyəsi

Porterin 5 rəqabət güçü (Five forces)

1 Yeni rəqiblərin yaranması təhlükəsi

2. . Komplektləşdirici məmulatlar üzrə malgöndərənlərin mübarizəsi

3. Mövcud rəqiblər arasında mübarızə və ya sahədaxili rəqabət

4. Alıcıların rəqabəti, onların ticarət imkanları

5. Əvəzləyici mal və xidmətlərin meydana çıxma təhlükəsi

Maykl Porterin rəqabət üstünlüyü nəzəriyyəsi (Competitive Advantage Theory) beynəlxalq iqtisadiyyat və idarəetmə sahəsində ölkələrin və şirkətlərin rəqabət üstünlüklərinin necə formalaşdığını izah edir. Bu nəzəriyyə Porterin 1990-cı ildə nəşr etdiyi "Millətlərin Rəqabət Üstünlüyü" (The Competitive Advantage of Nations) əsərində ətraflı təqdim olunmuşdur.

Porterin Rəqabət Üstünlüyü Nəzəriyyəsinin Əsas Məqamları:

0 Porter Alması (The Porter Diamond Model): Porterə görə, ölkələr və şirkətlər rəqabət üstünlüyü yaratmaq üçün sadəcə təbii resurslara və ya ucuz əməyə deyil, daha dərin strukturlara ehtiyac duyurlar. O, bunu dörd əsas amil ilə izah edir:

1.1. Faktor şəraiti (Factor Conditions): Ölkədə mövcud olan insan resursları, təbii sərvətlər, infrastruktur və texnologiya kimi resurslar rəqabət üstünlüyünün əsaslarını təşkil edir. Sadəcə mövcudluq yox, bu resurslardan səmərəli istifadə qabiliyyəti önəmlidir.

Tələb şəraiti (Demand Conditions): Yüksək tələb olan daxili bazarlar innovasiyaları və inkişafı təşviq edir. İstehlakçıların tələb etdiyi keyfiyyət və tələblər şirkətləri məhsullarını daha rəqabətli etməyə məcbur edir.

Əlaqəli və dəstək verən sahələr (Related and Supporting Industries): Ölkədə güclü tədarük zənciri və əlaqəli sənaye sahələri olduqda, innovasiya və məhsuldarlıq artır. Məsələn, inkişaf etmiş avtomobil sənayesi ilə əlaqəli ehtiyat hissələri sektorunun da güclü olması lazımdır.

2. Hökumət və Təsadüf Amillərinin Rolu: Hökumət siyasətləri (subsidiyalar, tariflər və s.) və təsadüfi hadisələr (müharibələr, pandemiyalar) da rəqabət üstünlüyünü gücləndirə və ya zəiflədə bilər.

3. Porterin Fərqi:

Bu nəzəriyyə klassik iqtisadiyyatda irəli sürülən komparativ üstünlük (David Ricardo) anlayışını yenidən dəyərləndirir. Ricardo'ya görə, ölkələr təbii üstünlükləri olan sahələrdə ixtisaslaşmalıdırlar. Porter isə ölkələrin yaradıcılıq və innovasiya ilə rəqabət üstünlüyü əldə edə biləcəyini irəli sürür.

4. Nümunə: Yaponiya və Almaniya

Yaponiya avtomobil sənayesində daxili bazarda sərt rəqabət şəraitində inkişaf edərək qlobal bazarda lider mövqe qazanıb. Almaniya yüksək texnologiyalı məhsullar və maşınqayırma sahəsində ixtisaslaşaraq dünya miqyasında rəqabət üstünlüyü əldə edib.

Porterin nəzəriyyəsi göstərir ki, rəqabət üstünlüyü əldə etmək üçün ölkə və ya şirkətlər təbii üstünlüklərdən daha çox innovasiya, təlim, infrastruktur və davamlı təkmilləşmə üzərində işləməlidirlər. Bu model xüsusilə qlobal bazarda uzunmüddətli rəqabət üçün aktualdır.

22) Xarici miqyas effekti olduqda bazar tarazlığı qrafikini çəkin, tələb və təklif əyrilərinin xüsusiyyətlərini qeyd edin.

Xarici miqyas effektləri bazar tarazlığını, tələb və təklif əyrilərini maraqlı bir şəkildə təsir edir. Xarici miqyas effektləri olduqda, bir sənaye və ya sektorda istehsal artdıqca, həmin sektorda istehsal vahidinin maya dəyəri azalır. Bu da bazarda təklifin genişlənməsi və qiymətlərin azalması ilə nəticələnir.

Xarici Miqyas Effektinin Tələb və Təklif Əyrilərinə Xüsusiyyətləri:

1. Tələb Əyrisinin Xüsusiyyətləri (D):

Mənfi meyllidir: Qiymət azaldıqca tələb artır, qiymət yüksəldikcə tələb azalır.

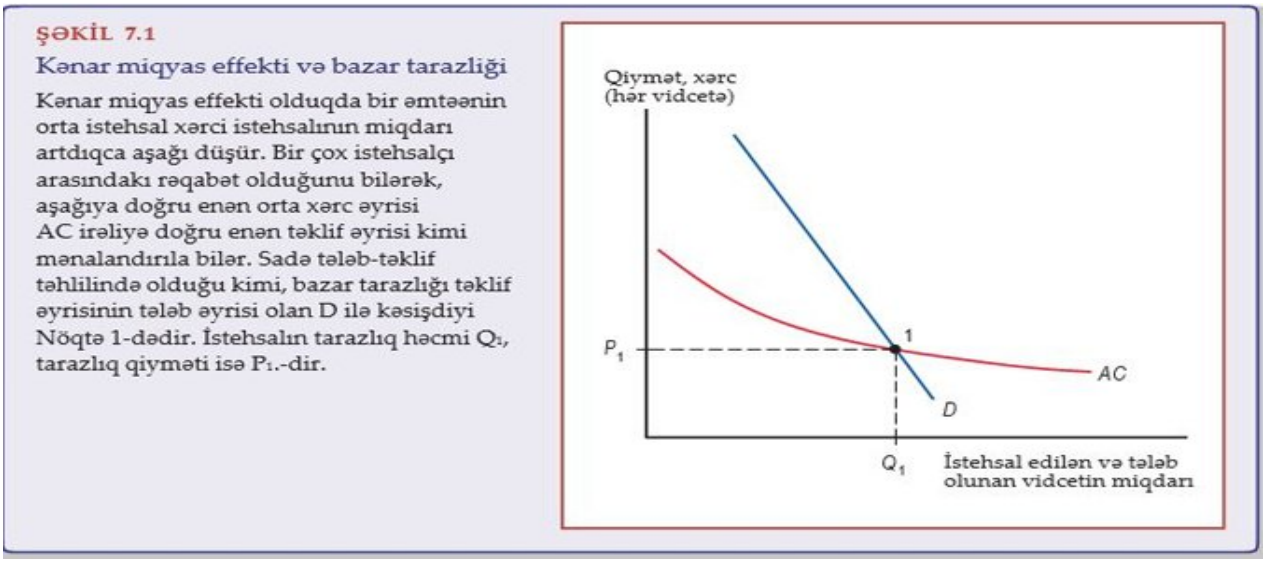
Xarici miqyas effektləri tələb əyrisini birbaşa təsir etmir, lakin genişlənən təklif nəticəsində qiymətlər azalarsa, daha çox tələb yaranar.

2. Təklif Əyrisinin Xüsusiyyətləri (S):

Xarici miqyas effekti olduğunda, təklif əyrisi adi hallarda olduğu kimi yuxarıya doğru deyil, aşağıya doğru maili olur.

Mənfi meylli təklif əyrisi: Miqyas artdıqca istehsalın vahid xərcləri azalır və bu, qiymətlərdə azalma ilə nəticələnir.

Əyrinin bu cür olması miqyasdan yaranan iqtisadi səmərəliliyi göstərir. Təklif həcmi artdıqca bazarda daha çox məhsul aşağı qiymətə təklif olunur.

23) Məhsulun həyat dövrünün mərhələlərini izah edin

Başlanğıc Mərhələsi Məhsulun paylanması və bazara daxil olması ilə başlayır. İstehsal gücünün genişləndirilməsinin ləngiməsi, texniki problemlər, məhsulun istehlakçılara çatdırılmasında gecikmələr, az sayda alıcı kimi problemlər yaşana bilər.

Böyümə Mərhələsi: Qiymətlər eyni qalır və ya tələb artdıqca bir qədər azalır. Bu mərhələdə mənfəət artır. Yeniliyin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, yeni modellərini buraxmaq, yeni bazar seqmentlərinə nüfuz etmə, yeni paylama kanallarından istifadə etmə, qiymətləri vaxtında endirmək kimi strategiyalar tətbiq oluna bilər.

Yetkinlik Mərhələsi: Satışının artım tempi yavaşlamağa başlayır. Rəqabət artır. Reklam artır, ticarət və istehlakçılarla güzəştli sövdələşmələrin sayı artır.

Tənəzzül Mərhələsi: Satışlar sıfıra düşSatışlar sıfıra düşə bilər və ya aşağı səviyyəyə düşərək uzun illər bu səviyyədə qala bilər. Azalan məhsulu öz məhsul çeşidində saxlamaq firma üçün son dərəcə baha başa gələ bilər.

24) Ticarət siyasətinin növləri: liberal və proteksionist ticarət siyasətlərini fərqləndirin

Proteksionizm (fr. protectnisme, lat. protectio - qoruma, himayəçilik) - dövlətin idxal olunan malların idxalını məhdudlaşdırmağa və oxşar yerli mal və xidmətlərin istehsalına dəstək verməyə yönəlmiş xarici ticarət siyasəti . Proteksionizmin məqsədləri, məsələn, ümumi milli gəlirin artımı, məşğulluğun artırılması, sosial göstəricilərin yaxşılaşdırılması ola bilər.idxal gömrük rüsumları (gömrük siyasəti);

Ticarət siyasətinin iki əsas növü var: liberal ticarət siyasəti və proteksionist ticarət siyasəti. Bu iki yanaşma beynəlxalq ticarətə və dövlətin ticarətdəki roluna dair fərqli fikirləri əks etdirir.

1. Liberal Ticarət Siyasəti:

- Açıq bazar prinsipi əsasında işləyir.
- Dövlətin ticarətə müdaxiləsi minimum səviyyədə olur.
- Xarici ticarət maneələri (gömrük rüsumları, kvotalar və digər məhdudiyyətlər) aradan qaldırılır və ya azaldılır.
- Məqsəd beynəlxalq ticarəti maksimum dərəcədə sərbəstləşdirmək, ölkələr arasında sərbəst mal və xidmət axını təmin etməkdir.
- İdxal və ixrac azaddır, bazar iqtisadiyyatı özü ticarəti tənzimləyir.
- Üstünlükləri: İstehlakçılar daha çox müxtəlif məhsullara daha ucuz qiymətlərlə çıxış əldə edir. Rəqabət artır, bu da innovasiya və səmərəliliyi təşviq edir.
- Dezavantajları: Yerli istehsalçılar xarici rəqiblərlə rəqabət aparmaqda çətinlik çəkə bilər, bu da bəzi sahələrin zəifləməsinə səbəb ola bilər.

2. Proteksionist Ticarət Siyasəti:

- Dövlət müdaxiləsi yüksək səviyyədədir və əsas məqsəd yerli sənaye və iqtisadiyyatı xarici rəqabətdən qorumaqdır.
- Xarici mallara yüksək gömrük rüsumları tətbiq edilir, idxal məhdudlaşdırılır və kvotalar qoyulur.
- Dövlət yerli istehsalçıları dəstəkləmək üçün müxtəlif iqtisadi tədbirlər görür, məsələn, subsidiyalar və vergi güzəştləri.
- Məqsəd daxili bazarı qorumaq və ölkənin öz ticarət balansını gücləndirməkdir.
- Üstünlükləri: Yerli sənaye xarici rəqiblərdən qorunur, daxili iş yerlərinin sayını artırmaq mümkündür.
- Dezavantajları: İstehlakçılar üçün məhsulların qiyməti arta bilər və məhsul çeşidi məhdudlaşa bilər. Həmçinin, proteksionizm uzun müddətli dövrdə iqtisadi gerilik yarada bilər, çünki rəqabət azalır.

Liberal siyasət qlobal ticarətin sərbəstləşməsini təşviq edir, proteksionist siyasət isə daxili sənaye və iş yerlərini qorumağa yönəlir.

25) Xarici ticarət siyasətinin mahiyyəti, məqsədləri və əsas formaları barədə yazın

Xarici ticarət siyasəti bir ölkənin digər ölkələrlə apardığı iqtisadi və ticarət fəaliyyətlərini tənzimləyən dövlət siyasətidir. Bu siyasət, ölkənin beynəlxalq ticarət münasibətlərini formalaşdırmaq və qorumaq məqsədilə müxtəlif vasitələrdən istifadə edir. Xarici ticarət siyasəti bir ölkənin iqtisadi inkişafı və beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin gücləndirilməsi baxımından mühüm rol oynayır.

Xarici Ticarət Siyasətinin Mahiyyəti:

Xarici ticarət siyasəti ölkənin iqtisadi maraqlarını qorumaq, ticarət axınlarını tənzimləmək və beynəlxalq bazarlara çıxışı yaxşılaşdırmaq üçün dövlətin tətbiq etdiyi qaydalar və mexanizmlər toplusudur. Bu siyasət vasitəsilə hökumət ölkənin ixrac və idxal fəaliyyətini təşkil edir, yerli istehsalçılar üçün əlverişli şərait yaradır və xarici rəqabətə qarşı tədbirlər görür.

Xarici Ticarət Siyasətinin Məqsədləri:

1. Ticarət balansını təmin etmək: Xarici ticarət siyasəti ölkənin ixracını artırmaq və idxalı azaltmaqla ticarət balansını tarazlaşdırmaq məqsədi güdür.
2. Milli sənayenin qorunması: Yerli istehsalçıları xarici rəqabətdən qorumaq üçün proteksionist tədbirlər tətbiq edilə bilər.
3. İş yerlərinin yaradılması: Xarici bazarlara çıxışın artırılması nəticəsində yerli sənayedə iş yerlərinin sayının artmasına nail olunur.
4. İqtisadi inkişafı dəstəkləmək: Ticarətin genişləndirilməsi və ixracın artırılması ölkə iqtisadiyyatının böyüməsinə və xarici investisiyaların cəlb olunmasına kömək edir.
5. Milli təhlükəsizliyin qorunması: Bəzi hallarda xarici ticarət siyasəti strateji sektorları qorumaq və iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədi daşıyır.

Xarici Ticarət Siyasətinin Əsas Formaları:

1. Liberal Ticarət Siyasəti:

- Açıq iqtisadiyyat prinsipinə əsaslanır və dövlətin ticarətə müdaxiləsini minimuma endirir.
- Xarici ticarətə az məhdudiyyət qoyulur, gömrük rüsumları və kvotalar azaldılır.
- Məqsəd sərbəst ticarəti təşviq etmək və beynəlxalq ticarətdə rəqabəti artırmaqdır.

2. Proteksionist Ticarət Siyasəti:

- Bu siyasət yerli sənayeni xarici rəqabətdən qorumaq məqsədilə ticarət məhdudiyyətləri tətbiq edir.
- Gömrük rüsumlarının artırılması, kvotaların tətbiqi və subsidiyalar vasitəsilə yerli istehsalçılar qorunur.
- Xarici məhsulların yerli bazara girişini məhdudlaşdırmaq üçün müxtəlif tədbirlər görülür.

26) Tarifin rifaha təsirləri: istehlak artıqlığı və istehsalçının artıqlığı. Qrafiklərlə cavab verməyə kömək edin

Tarif nəqliyyat xərci kimi satıcılara təsir edir. Bu halda daxili ölkə idxal etdiyi məhsulun miqdarına 2$ tarif tətbiq edir və nəticədə satıcılar iki bazar arasındakı bu qiymət fərqi davam etdikcə məhsul göndərmək iqtidarında olmurlar:

PT – t = PT

*Tarif daxili ölkədə qiymətlərin yüksəlməsinə, xarici ölkədə isə azalmasına səbəb olur. Daxili ölkədə azad ticarətdə tariflərlə birgə qiymət PW dan PT yə qədər artığı üçün,

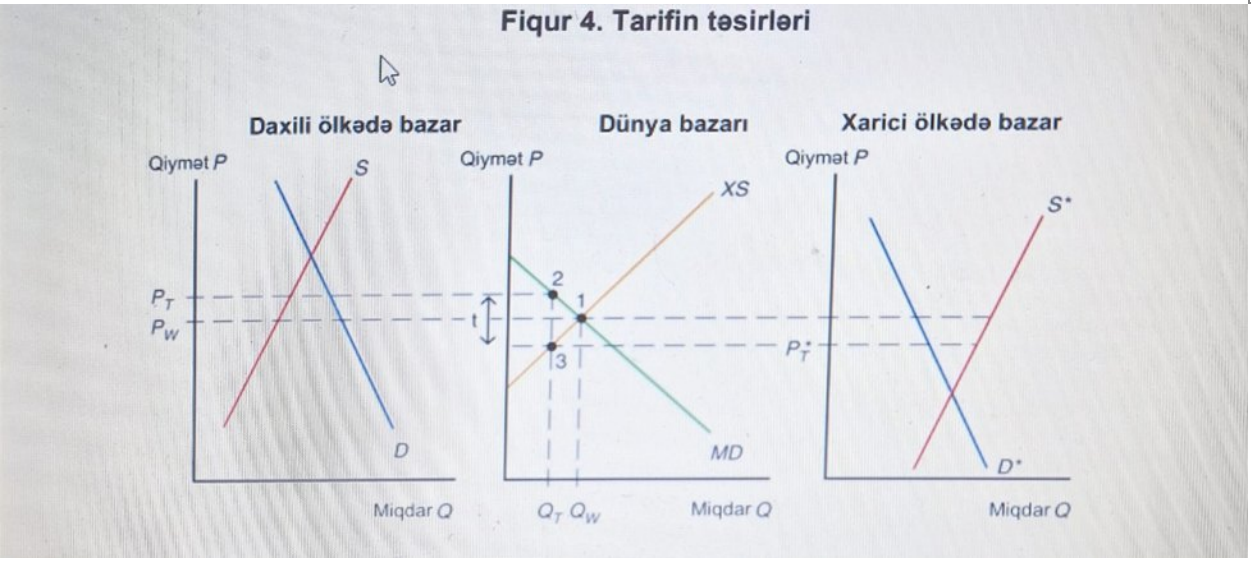
– Daxili istehsalçılar daha çox təklif edirlər və istehlakçılar da daha çox tələb edirlər.

– Azad ticarətdə idxal olunan məhsulun miqdarı QW dən QT yə qədər artır

Xarici ölkədə azad ticarətdə tariflərlə birgə qiymət PT* yə qədər artdığl üçün,

– Xarici istehsalçılar daha az təklif edirlər və xarici istehlakçılar daha az tələb edirlər.

– İxracın miqdarı QW dən QT yə qədər artır.

27) Kiçik ölkədə tarifin tətbiqinin nəticəsini qrafik vasitəsilə izah edin. Ölkə iqtisadiyyatının qazancının nə olduğunu göstərin.

Ölkə kiçik olduğu zaman tariflərin bu ölkələrin xarici ticarətində elə də böyük təsiri yoxdur. Xarici ölkədə qiymət enmir, lakin eyni zamanda dəyişmir və Pw olaraq qalır.Daxili ölkədə isə qiymət tarifin dəyəri qədər yüksəlir, PT = Pw + t

Bir kiçik ölkə xarici məhsullara tarif tətbiq edəndə, bu tarif ölkə daxilində həmin məhsulun qiymətini artırır və bununla yerli istehsalçıları qoruyur. Ancaq tarifin tətbiqi həm daxili istehsalçı, həm istehlakçı, həm də dövlət gəlirlərinə fərqli şəkildə təsir göstərir. Kiçik bir ölkədə tarifin tətbiqinin nəticələrini aşağıdakı qrafik və izah vasitəsilə təqdim edəcəyəm.

Tarifin Tətbiqi ilə Bazar Tarazlığı Qrafiki

1. Qrafikin Təsviri:

D: Tələb əyrisi, qiymət artdıqca tələb olunan miqdarın azaldığını göstərir.

S: Təklif əyrisi, yerli istehsalçıların təklif etdiyi miqdarı göstərir.

Pw: Dünya qiyməti – Tarif olmadan idxal edilən məhsulun dünya bazarındakı qiyməti. Kiçik ölkə dünya qiymətlərinə təsir edə bilmədiyi üçün Pw sabitdir.

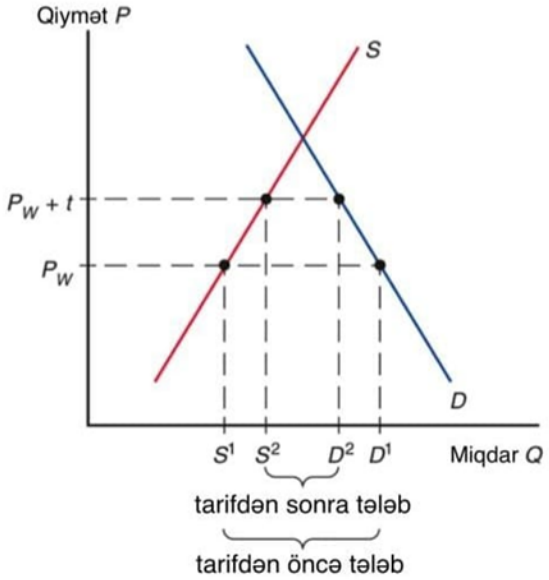
Pw + Tariff: Tarif tətbiq olunduqdan sonra daxili bazarda idxal qiymətinin artması nəticəsində yaranan yeni qiymət. Bu qiymət Pw-dan yuxarıda yerləşir.

Tarifin Təsirləri və Ölkə İqtisadiyyatının Qazancı

1. Daxili İstehsalçıların Qazancları: Tarif nəticəsində idxal olunan məhsulun qiyməti artır və daxili istehsalçılar üçün daha əlverişli şərtlər yaranır. İdxalın azalması daxili istehsalçıların satışlarını artırır və onlara əlavə gəlir gətirir.

2. Daxili İstehlakçıların İtkiləri: İstehlakçılar tarifdən zərər çəkir, çünki məhsulun daxili qiyməti artır və nəticədə daha yüksək qiymət ödəməli olurlar. Onların istehlak etdiyi miqdar da azalır, çünki bəzi istehlakçılar artıq bu qiymətlə məhsul ala bilmirlər.

Fiqur 5. Kiçik ölkələrdə Tarifin təsirləri

28.) Bir məhsulun idxalına qoyulan rüsum istənilən ölkənin ümumi iqtisadi rifahına zərbə vurur". Siz bununla razısınızmı? Qrafiklərlə cavab verməyə kömək edin.

Ticarət siyasəti növlərindən ən sadəsi olan tarif idxal olunan əmtəəyə tətbiq edilən vergidir.

İdxal gömrük rüsumları

Xüsusi tariflər idxal olunan əmtəənin hər vahidindən müəyyən bir məbləğin tutulması deməkdir (məsələn, neftin bir barelinə $3).

Ad valorem tariflər idxal olunan əmtəənin dəyərinin müəyyən payı kimi tutulur (məsələn, ABŞ-a idxal olunan yük maşınlarına 25 faizlik tarif)

Fərz edək ki, iki ölkə ("Ev" və "Xaric") var və onların ikisi aralarında xərcsiz daşına bilən buğdar.. istehsal və istehlak edir.

Hər bir ölkədə buğda istehsalı təklif və tələb əyrilərinin bazar qiymətinin funksiyaları ilə çalışdığı sadə, rəqabətli bir sənayedir.

"Ev"in təklif və tələbi "Ev"in valyutasında ifadə olunan qiymətdən, "Xaric"in təklif və tələbi isə "Xaric"in valyutasında ifadə olunan qiymətdən asılıdır.

Biz hər iki bazardakı qiymətləri "Ev"in valyutasında ifadə edirik.

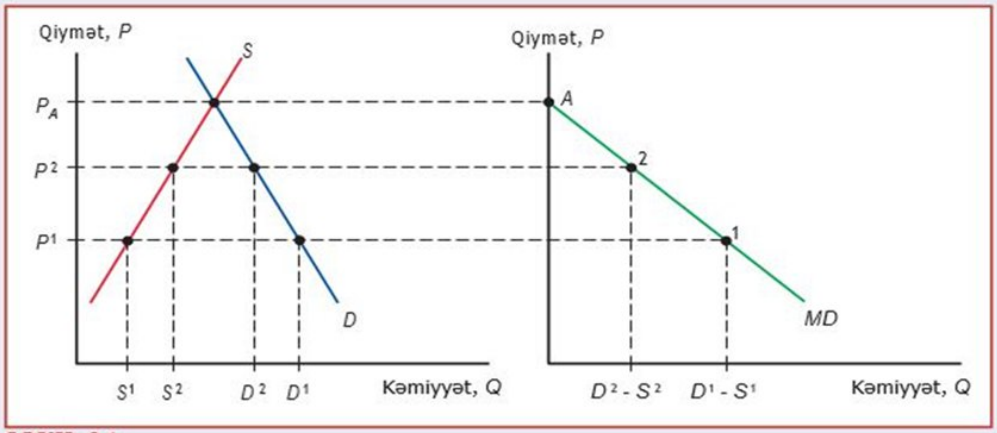
İdxal gömrük rüsumları

• Ticarət olmadığı halda buğdanın "Ev"dəki qiyməti "Xaricdəkindən yüksəkdir.

• İndi isə xarici ticarətin mövcudluğunu qəbul edək.

"Ev"də buğdanın qiyməti "Xaric"dəkini üstələdiyinə görə buğdanın "Xaric"dən "Ev"ə göndərilməsi başlanacaq.

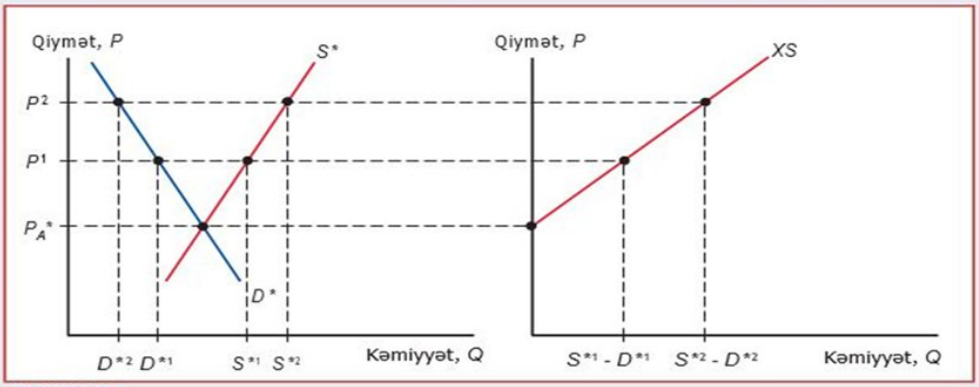
Buğdanın ixracı "Ev"dəki qiyməti endirib, "Xaric"dəkini isə qaldıraraq axırda iki qiyməti bərabərləşdirəcək.

ŞƏKIL 9.1

"Ev"in İdxal tələb əyrisinin törədilməsi

Əmtəənin qiyməti qalxdıqca "Ev"in istehlakçılarının tələbi düşür, istehsalçılarının təklifi isə artır və beləliklə, idxala tələb azalır.

ŞƏKIL 9.2

"Xaric"in ixrac təklifi əyrisinin törədilməsi

Əmtəənin qiyməti qalxdıqca "Xaric"in istehsalçıları daha çox təklif edir, yerli tələb isə azalır və beləliklə, ixrac oluna bilən təklif artır.

29) İxrac subsidiyalarının təsirlərini qrafik vasitəsilə göstərin və izahını verin. Bu zaman kimlər

qazanır, kimlər uduzur?

İxrac subsidiyaları – fərdlərə və ya şirkətlərə ixracı stimullaşdırmaq üçün hökumət tərəfindən ödənilən məbləğdir. İxrac subsidiyaları spesifik və advalor ola bilər. Fiqur 7-də biz ixrac subsidiyalarının ticarətə necə təsir etdiyini görə bilərik.İxrac edən ölkədə qiymət PW-dan PS-ə qədər yüksəlir. Lakin, idxal edən ölkədə qiymət PW-dan P*S-ə qədər endiyi üçün qiymət bu halda subsidiyadan azdır. İxrac edən ölkədə istehlakçılar zərər çəkir, istehsalçılar qazanır., hökümət isə subsidiyalara vəsait ayırmalı olduğundan itkilərə məruz qalır.

İxrac Subsidiyalarının Təsirləri

1. Daxili İstehsalçıların Qazancları:

İxrac subsidiyaları daxili istehsalçılara xarici bazarlarda üstünlük verir və onların məhsulunu rəqabətli edir. Bu, daxili istehsalçıların satışlarını artırmasına və daha çox gəlir əldə etməsinə şərait yaradır. İstehsalçılar daha çox məhsul istehsal edə bilər və daha geniş bir bazara çıxa bildikləri üçün miqyas üstünlüklərindən faydalanar.

2. Daxili İstehlakçılar Üçün Təsirlər:

İxrac subsidiyaları daxili bazardakı məhsulların qiymətini yüksəldə bilər, çünki daha çox məhsul ixrac edilir və daxili təklif azalır.Beləliklə, istehlakçılar həmin məhsulu ölkə daxilində daha yüksək qiymətə almağa məcbur qala bilərlər.

3. Hökumət Üzərində Maliyyə Yükü:

Subsidiyaların verilməsi dövlət büdcəsinə əlavə yük gətirir və digər sahələrdə xərclərin azalmasına və ya vergilərin artmasına səbəb ola bilər. Uzunmüddətli dövrdə bu yük vergi ödəyicilərinə təsir edə bilər və maliyyə resurslarının başqa sahələrə sərf olunmasına mane ola bilər.

Kimlər Qazanır və Kimlər Uduzur?

Qazananlar:

Daxili istehsalçılar: Xarici bazarlarda rəqabət gücünü artırır və satışlarını genişləndirərək daha çox gəlir əldə edir.

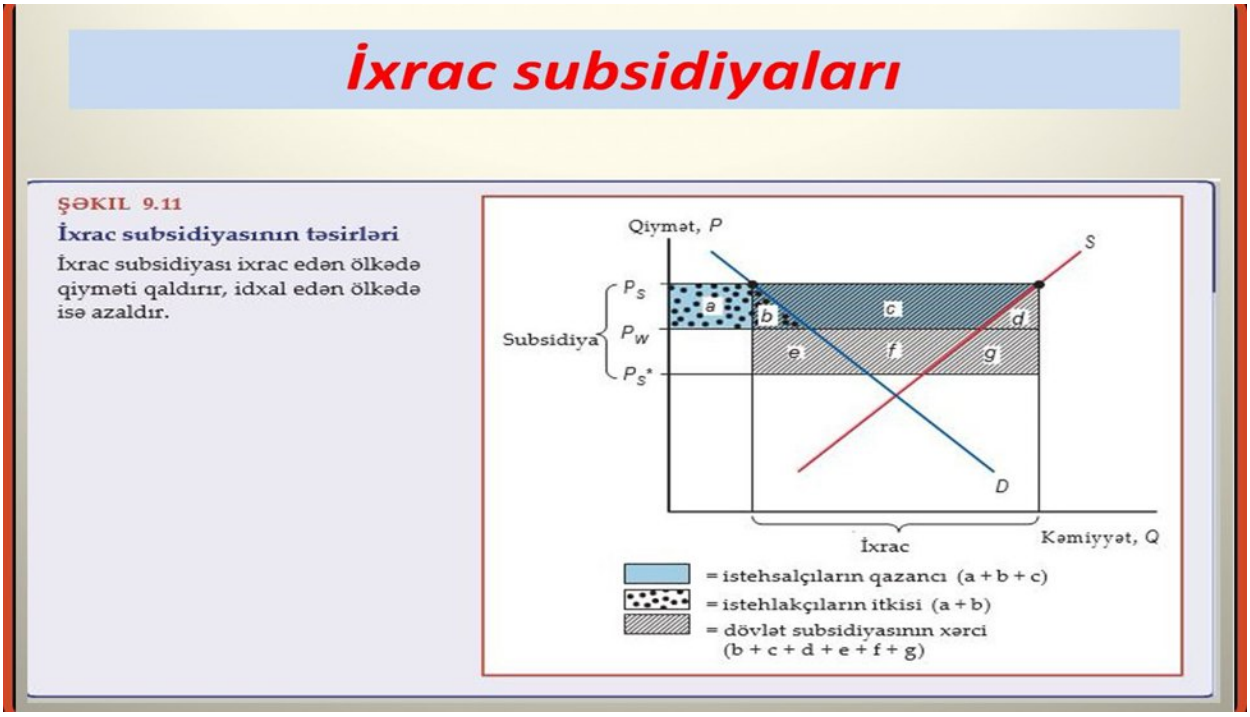
Xarici istehlakçılar: Onlar daha ucuz qiymətlərlə məhsul əldə edir və subsidiyalaşdırılmış məhsullardan faydalanır.

Uduzanlar:

Daxili istehlakçılar: Ölkə daxilində məhsulun qiyməti arta bilər, çünki təklif azalır.

Vergi ödəyiciləri: Subsidiyalar dövlət büdcəsi üzərində yük yaradır və vergilərin artması ilə nəticələnə bilər.

Xarici rəqib şirkətlər: Onlar aşağı qiymətli subsidiyalaşdırılmış məhsullarla rəqabət aparmaqda çətinlik çəkir və gəlirlərini itirir.

30) Dempinq və onun formaları, antidempinq rüsumlarının rolu və mahiyyəti barədə yazın

DEMPİNQ

Bazarlar xərcsiz ticarətlə tam inteqrasiya edilmədiyindən şirkətlər fərqli bazarlarda fərqli qiymətlər müəyyən edə bilərlər. Ticarət xərcləri şirkətin bazarda rəqabətə necə reaksiya verməsinə də təsir edir.

Daha yüksək marjinal xərcə malik şirkət marjinal xərc üzərində daha aşağı mənfəət marjası tətbiq edəcək (bu şirkət daha aşağı bazar payına malik olduğu üçün daha kəskin rəqabətlə üzləşəcək).

Dempinq – beynəlxalq ticarətdə bir ölkənin və ya şirkətin müəyyən məhsulu digər ölkənin bazarına yerli qiymətlərindən daha aşağı qiymətlərlə satmasıdır. Bu praktikada məqsəd, digər ölkənin bazarını ələ keçirmək və yerli istehsalçıları bazardan sıxışdırmaqdır. Dempinq həmçinin ixracatçının müvəqqəti olaraq ziyanına sataraq rəqiblərini sıradan çıxarmağa çalışdığı bir strategiyadır.

Dempinqin formaları:

1. Qiymət Dempinqi (Price Dumping): İxracatçının məhsulu xarici bazarda daxili bazardakından daha ucuz qiymətə satmasıdır.

2. Xərclərə əsaslanan dempinq (Cost-based Dumping): İxracatçının məhsulu maya dəyərindən daha ucuz qiymətə satmasıdır, məqsəd bazara daxil olmaq və rəqibləri sıradan çıxarmaqdır.

3. Qarışıq dempinq (Mixed Dumping): Qiymət və xərclərə əsaslanan dempinqin birlikdə tətbiqi.

Antidempinq rüsumlarının rolu və mahiyyəti:

Antidempinq rüsumları, yerli istehsalçıları dempinqdən qorumaq üçün idxal olunan məhsullara tətbiq olunan əlavə vergilərdir. Bu rüsumlar dempinq yolu ilə ədalətsiz rəqabətə qarşı mübarizə məqsədi daşıyır və beynəlxalq ticarətdə bərabər şərtlərin yaradılmasına kömək edir. Antidempinq rüsumlarının əsas funksiyaları bunlardır:

1. Rəqabət mühitinin qorunması: Yerli istehsalçıların ədalətsiz rəqabətdən zərər görməməsi üçün antidempinq rüsumları ilə xarici malların bazara girişi məhdudlaşdırılır.

2. Daxili sənayenin dəstəklənməsi: Dempinq nəticəsində daxili sənaye itkilərə məruz qaldığı hallarda antidempinq rüsumları tətbiq edilir ki, bu da istehsalçıların öz fəaliyyətlərini davam etdirməsinə şərait yaradır.

3. Ticarət balansının qorunması: Dempinq səbəbindən ölkənin ticarət balansında pozuntular yaranmaması üçün əlavə rüsumlar tətbiq edilir.

Antidempinq tədbirləri beynəlxalq ticarət qaydalarına uyğun olaraq Dünya Ticarət Təşkilatı (WTO) tərəfindən tənzimlənir və yalnız dempinqdən zərər görən ölkələr tərəfindən tətbiq edilə bilər.

31. Avropanın Ümumi Kənd Təsərrüfatı Siyasəti(CAP)-nin ixrac subsidiyası proqramına çevrilmə prosesini izah edin.Cavabınızı qrafiklə dəstəkləyin.

İxrac subsidiyası tətbiq olunan ölkədə məhsulun daxili qiyməti artır, çünki subsidiyalar məhsul istehsalını artırır. Bununla belə, idxal edən ölkədə məhsulun qiyməti azalır, çünki həmin məhsullar daha ucuz qiymətlərlə təklif olunur. Subsidiyalar istehsalçılara fayda versə də, istehlakçılar üçün itkiyə səbəb olur, çünki onlar məhsulu daha yüksək qiymətlərlə almağa məcbur olurlar. İxrac subsidiyalarının iqtisadi təsiri:

İstehlakçılar itirir: İstehlakçılar daha yüksək qiymətlər ödədikləri üçün onların rifahında azalma baş verir.

İstehsalçılar qazanır: İxrac subsidiyaları istehsalçılar üçün daha çox gəlir və yüksək məhsuldarlıq təmin edir.

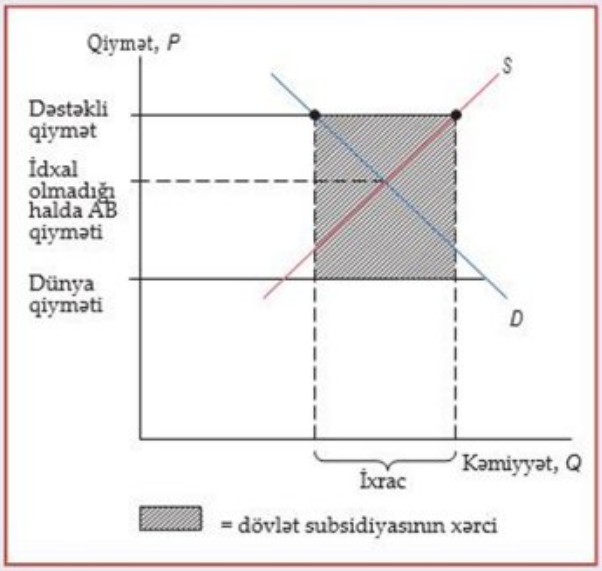
Nümünə

Avropa İttifaqının Ümumi Kənd Təsərrüfatı Siyasəti (CAP) ixrac subsidiyası kimi deyil, kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin müəyyən dəstəklənmiş səviyyəsindən aşağı düşdükdə onların Avropa İttifaqı tərəfindən alınmasını təmin edərək Avropa fermerləri üçün yüksək qiymətlərə zəmanət vermək cəhdindən başlamışdır.

ŞƏKIL 9.12

Avropanın Ümumi Kənd Təsərrüfatı Siyasəti

Kənd təsərrüfatı qiymətləri nəinki dünya bazarındakından, həm də Avropa bazarında olan optimal tələb və təklifi təmin edə biləcək qiymətdən yuxarı səviyyədə saxlanılır. İxrac subsidiyası bu siyasət nəticəsində yaranan artıq təklifin də satışını təmin etmək üçün tətbiq olunur.

Qrafikdəki Əsas Elementlər:

1. Oxlar:

Şaquli ox (P - Qiymət): Məhsulun qiymətini göstərir.

Üfüqi ox (Q - Kəmiyyət): Bazarın tələb və təklif etdiyi məhsulun miqdarını göstərir.

2. Dəstək Qiyməti (Pd): Avropa İttifaqının kənd təsərrüfatı məhsullarını bazarda müəyyən edilmiş minimum qiymət səviyyəsində dəstəkləmək üçün təyin etdiyi qiymət.Bu qiymət dünya bazarındakı qiymətdən (Pw) yüksəkdir.

3. Dünya Bazarı Qiyməti (Pw): Kənd təsərrüfatı məhsullarının dünya bazarındakı optimal qiymətidir.Subsidiyalar tətbiq olunmasaydı, məhsullar bu qiymətdən satılardı.

Qrafikdə Subsidiyanın Təsiri:

1. İstehsalın Artması: Subsidiyalar tətbiq olunanda fermerlər məhsulu daha yüksək qiymətə (Pd) sata bildikləri üçün istehsal həcmi artaraq Q2 səviyyəsinə çatır.Bu, dünya bazarı qiymətində (Pw) istehsal olunan həcmi (Q1) üstələyir.

2. İstehlakın Azalması: Dəstək qiyməti (Pd) tətbiq olunduqda istehlakçılar məhsulu daha yüksək qiymətə almalı olduqları üçün daxili istehlak Q3 səviyyəsinə enir

3 Dövlətin Subsidiyalaşdırma Xərci: Subsidiyalarla dəstəklənən artıq məhsul üçün dövlətin çəkdiyi xərc qrafikdə göstərilən düzbucaqlı sahədir (Pd ilə Pw arasında qalan ərazi).

İqtisadi Nəticələr:

1. İstehlakçılar üçün Təsir: Daxili istehlak azaldığı üçün istehlakçılar rifah itkisi ilə üzləşir. Onlar məhsulu daha yüksək qiymətdən almalı olur.

2. İstehsalçılar üçün Təsir: Fermerlər subsidiyalar sayəsində daha çox gəlir əldə edir, çünki məhsulu daha yüksək qiymətdən satmaq imkanına malik olurlar.

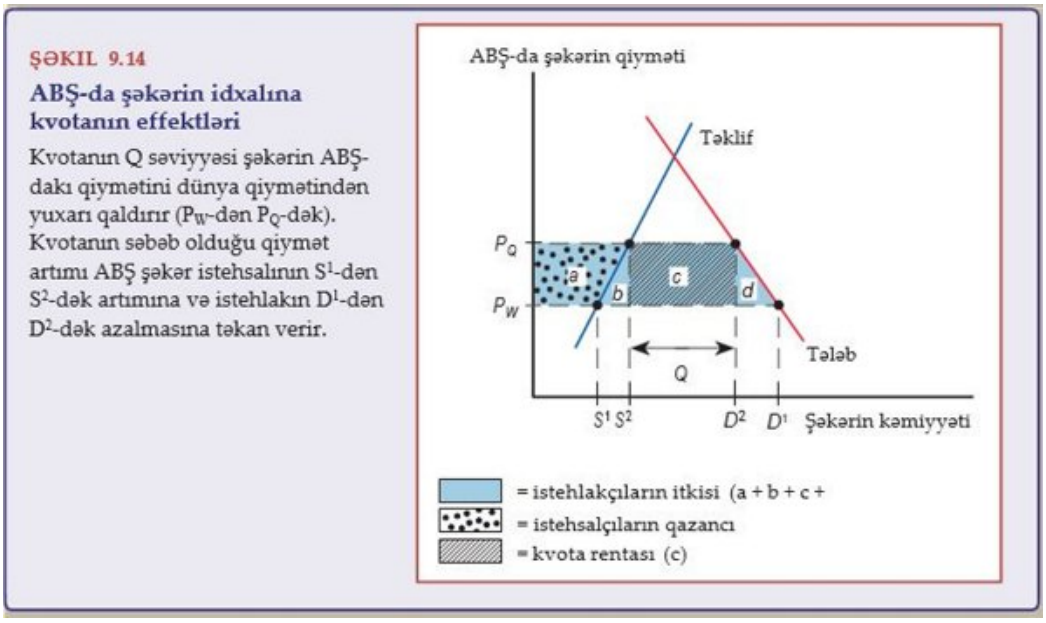
Nəticə: CAP çərçivəsində subsidiyalar istehsalçılar üçün faydalı olsa da, iqtisadi sistemdə rifah itkisinə və dövlət büdcəsinə əlavə yükə səbəb olur. Bu səbəbdən ixrac subsidiyaları tədricən azaldılmış və tamamilə dayandırılmışdır.

32. İdxal kvotası və idxal rüsumunun təsirlərini müqayisəli şəkildə qrafiklərdən istifadə etməklə izah edin.

İdxal kvotası müəyyən əmtəənin idxal oluna biləcək kəmiyyətinə qoyulan birbaşa məhdudiyyətdir. Məhdudiyyət, adətən, müəyyən fərdlərdən ibarət qruplara və ya şirkətlərə imtiyazlar verilməklə tətbiq olunur. Bir idxal kvotası həmişə idxal olunan əmtəənin yerli qiymətini qaldıracaq. İdxal məhdud olduğu halda bu siyasətin ilkin nəticəsi əmtəəyə olan tələbin onun yerli təklifi ilə idxalın cəmini üstələməsidir. Kvota və tarif arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, dövlət kvotanın tətbiqindən heç nə qazanmır. İdxalın məhdudlaşdırılması məqsədilə tarifin əvəzinə kvota tətbiq olunanda dövlət gəliri ola biləcək məbləğ idxal imtiyazına layiq görülənlərin payına düşür.İdxal imtiyazlarının sahiblərinin aldığı mənfəətlər- kvota rentası .

Nümünə

ABŞ-ın şəkər problemi Avropanın kənd təsərrüfatı problemi ilə eyni kökdən qaynaqlanır: federal hökumətin təmin etdiyi yerli qiymət zəmanəti ABŞ qiymətini dünya səviyyəsindən yuxarı saxlayır. Avropa İttifaqından fərqli olaraq, ABŞ-dakı yerli təklif yerli tələbi üstələmir. Beləliklə, ABŞ şəkər idxalına kvota tətbiq edərək şəkərin qiymətini hədəf səviyyəsində saxlaya bilir.

İdxal gömrük rüsumları

Ticarət siyasəti növlərindən ən sadəsi olan tarif idxal olunan əmtəəyə tətbiq edilən vergidir. Fərz edək ki, iki ölkə ("Ev" və "Xaric") var və onların ikisi aralarında xərcsiz daşına bilən buğdanı istehsal və istehlak edir.

Hər bir ölkədə buğda istehsalı təklif və tələb əyrilərinin bazar qiymətinin funksiyaları ilə çalışdığı sadə, rəqabətli bir sənayedir.

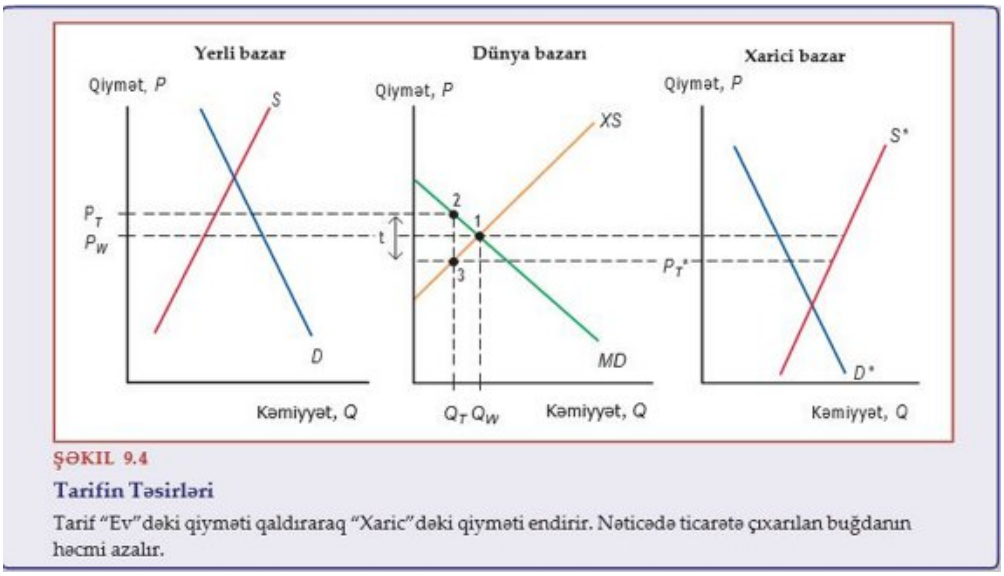
"Ev"in təklif və tələbi "Ev"in valyutasında ifadə olunan qiymətdən, "Xaric"in təklif və tələbi isə "Xaric"in valyutasında ifadə olunan qiymətdən asılıdır.

Biz hər iki bazardakı qiymətləri "Ev"in valyutasında ifadə edirik. Ticarət olmadığı halda buğdanın "Ev"dəki qiyməti "Xaric"dəkindən yüksəkdir.

İndi isə xarici ticarətin mövcudluğunu qəbul edək.

"Ev"də buğdanın qiyməti "Xaric"dəkini üstələdiyinə görə buğdanın "Xaric"dən "Ev"ə göndərilməsi başlanacaq.

Buğdanın ixracı "Ev"dəki qiyməti endirib, "Xaric"dəkini isə qaldıraraq axırda iki qiyməti bərabərləşdirəcək

ŞƏKIL 9.4

Tarifin Təsirləri

Tarif "Ev"dəki qiyməti qaldıraraq "Xaric"dəki qiyməti endirir. Nəticədə ticarətə çıxarılan buğdanın həcmi azalır.

Tarifin təsirləri

Dünya bazarını təsvir edən orta paneldəki 1 nöqtəsinin göstərdiyi kimi, tarif olmadıqda, buğdanın qiyməti həm "Ev", həm də "Xaric"də PW səviyyəsində tarazlaşacaq.

Tarif tətbiq olunduqda isə "Ev"dəki qiymət "Xaric"dəkini ən azı t fərqi ilə üstələməsə, daşıyıcılar buğdanı "Xaricdən"dən "Evə"ə aparmaq niyyətində deyillər.

Buğda ixracı mövcud olmayanda isə "Ev"də buğdaya artıq tələb, "Xaric"də isə onun artıq təklifi yaranacaq. Deməli, "Ev"dəki qiymət fərqi t təşkil edənə qədər "Ev"dəki qiymət artacaq, "Xaric"dəki isə, əksinə, düşəcək.

Tarifin tətbiqi iki bazardakı qiymətlər arasında fərqin yaranmasına səbəb olur.

Tarif "Ev"dəki qiyməti PT-dək artırır, "Xaric"dəki qiyməti isə PT* = PT - t.-dək endirir.

“Ev”də istehsalçılar daha çox təklif etməyə başlayırlar, istehlakçıların tələbi isə azalır və nəticədə idxala tələb də azalır

33. Azad ticarətin əsaslandırılması üçün arqumentləri sadalayın.

Iqtisadi Arqumentlər

1. Effektiv resurs bölgüsü: Azad ticarət ölkələrə öz resurslarını səmərəli şəkildə bölüşdürməyə imkan verir. Hər bir ölkə müqayisəli üstünlüklərə əsasən ixtisaslaşır və ən ucuz və effektiv şəkildə istehsal edə biləcəyi məhsulları istehsal edir.

2. Müqayisəli üstünlük nəzəriyyəsi: David Ricardo-nun nəzəriyyəsinə görə, ölkələr öz müqayisəli üstünlükləri olan sahələrdə ixtisaslaşaraq, ticarət nəticəsində daha çox rifah əldə edə bilərlər.

3. Qiymətlərin azalması: Rəqabət artır, məhsul bolluğu yaranır, bu da istehlakçılar üçün daha aşağı qiymətlər və daha yüksək keyfiyyətli məhsullar deməkdir.

4. İnnovasiya və texnologiya transferi: Xarici bazarların açılması ilə ölkələr daha yeni texnologiya və idarəetmə təcrübələrinə çıxış əldə edir. Bu, iqtisadi inkişafı stimullaşdırır.

5. Böyük bazar imkanları: Azad ticarət ölkələrə daxili bazar məhdudiyyətlərini aşmağa və daha geniş beynəlxalq bazarlara çıxış əldə etməyə imkan verir.

2. Siyasi Arqumentlər

1. Beynəlxalq münasibətlərin yaxşılaşması: Ticarət əlaqələri ölkələr arasında qarşılıqlı asılılığı artırır və bu, müharibə riskini azaldır. Ticarət, siyasi sabitliyin təminatçısı kimi çıxış edə bilər.

2. Ticarətin liberalizasiyası və inkişaf: Azad ticarət dünya iqtisadiyyatının qloballaşmasına töhfə verir, bu da siyasi baxımdan daha çox əməkdaşlıq və inteqrasiya yaradır.

3. Sosial Arqumentlər

1. İstehlakçıların rifahı: Azad ticarət istehlakçılara daha çox seçim imkanı və keyfiyyətli məhsullar təqdim edir.

2. Qlobal əməkdaşlıq və mədəni mübadilə: Ölkələr arasında ticarət əlaqələri insanların fərqli mədəniyyətləri tanımasına və qarşılıqlı anlaşmaya şərait yaradır.

3. Kasıb ölkələrin inkişafı: Azad ticarət vasitəsilə inkişaf etməkdə olan ölkələr qlobal iqtisadi sistemə inteqrasiya olunaraq daha yüksək iqtisadi artım göstəricilərinə nail ola bilərlər

34. Optimal tarif nədir? Qrafiklə izah edin.

Optimal tarif – bir ölkənin beynəlxalq ticarətdə öz iqtisadi rifahını maksimuma çatdırmaq üçün tətbiq etdiyi tarifi (idxal vergisi) ifadə edir. Bu konsepsiya iqtisadiyyat nəzəriyyəsində geniş istifadə olunur və ölkənin xarici ticarət siyasətində mühüm rol oynayır . Optimal tarifin məqsədi ölkənin rifahını artırmaqdır. Tarif tətbiq edildikdə, daxili istehsalçılar qorunur, idxal mallarının

qiyməti artır və hökumət tariflərdən gəlir əldə edir. Ölkə tarif tətbiq etməklə idxal mallarının daxili bazardakı qiymətini artırır və xarici ticarət şərtlərini öz xeyrinə dəyişməyə çalışır. Optimal tarif ixrac edən ölkənin mənfəətini azaldır, çünki onların mallarına olan tələb azalır. Bu, beynəlxalq ticarət tərəfdaşlarının iqtisadi rifahına mənfi təsir göstərə bilər.

Optimal tarif (t_o):

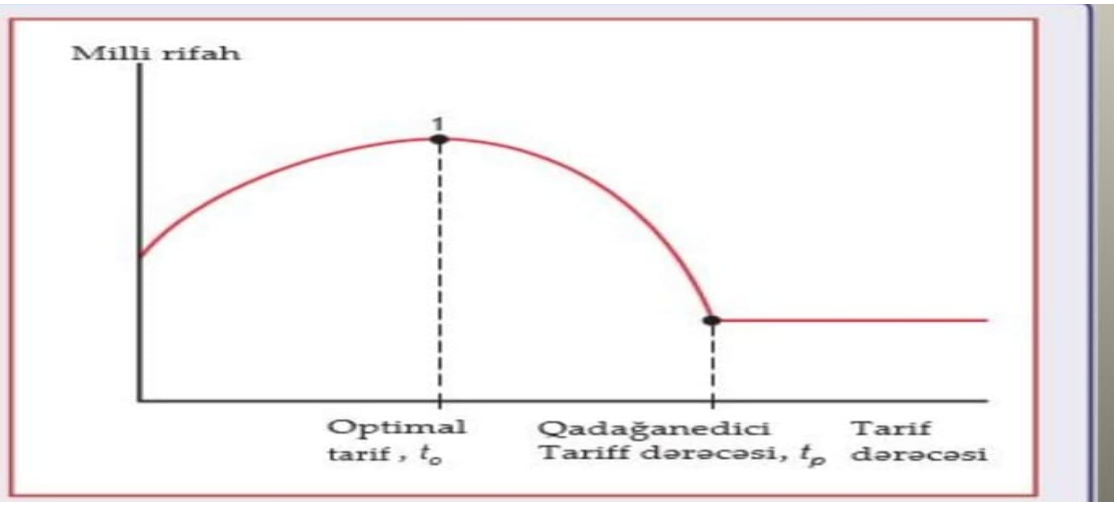
Qrafikdəki zirvə nöqtəsi (1) millət rifahının maksimal olduğu tarif dərəcəsini göstərir. Bu, "optimal tarif" adlanır. Optimal tarif, böyük bir ölkə üçün ticarət şərtlərinin yaxşılaşması ilə istehsal və istehlak təhriflərinin yaratdığı itkiləri balanslaşdırır. Bu tarif millət rifahını maksimuma çatdırır.

2. Qadağanedici tarif dərəcəsi (t_p):

Qrafikin sağ tərəfindəki son nöqtə, qadağanedici tarif dərəcəsidir. Bu dərəcə o qədər yüksəkdir ki, idxalı tamamilə dayandırır və millət rifahı aşağı düşür.

3. Tarif dərəcəsi ilə rifah arasındakı əlaqə:

Tarif dərəcəsi (0-dan başlayaraq t_o-yə qədər) artdıqca, millət rifahı da artır.Tarif dərəcəsi t_o-dən sonra artırsa, rifah azalır. Bu, artan tariflərin ticarət təhriflərini artıraraq iqtisadi səmərəliliyi azaltdığını göstərir.

35. ÜTT-nin əsas prinsipləri hansılardır?

Əmtəələrlə, o cümlədən xidmətlərlə beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsində aparıcı rol Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) məxsusdur. Bu təşkilatın formalaşmasına qədər üzun bir təkamül yolu keçilmişdir.ÜTT-nin məqsədi beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması və onun möhkəm əsaslarının yaradılması və beləliklə də, iqtisadi inkişafın, eyni zamanda insanların

həyat səviyyəsinin artırılmasıdır. Bu məqsədə üzv-ölkələr arasında ticarətə aid olan saziş və qaydaların işlənməsi və tətbiq edilməsi, həmçinin beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılmasına yönəldilmiş danışıqların həyata keçirilməsi yolu ilə çatılır.Beynəlxalq ticarətin və ticarət siyasətinin tənzimlənməsi sahəsində ÜTT-nin gözlədiyi iki əsas fundamental prinsip vardır:

ticarətdə ayrı-seçkiliyə yol verməmək;

bazarlara daxil olmanı təmin etmək.

Ticarətdə ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsipi daha əlverişli şərait rejiminin (ölkə ÜTT-nin bütün üzv-ölkələri üçün eyni ticarət şəraiti yaradır) və milli rejiminin (bu rejimə görə idxal olunan əmtəələrə münasibətdə daxili bazarlarda ayrı-seçkiliyə yol verilməməlidir) tətbiq edilməsi vasitəsilə reallaşdırılır. Bazarlara daxil olma isə yuxarıda adıçəkilən rejimlərin tətbiq edilməsi ilə yanaşı, həmçinin kəmiyyət məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılması vasitəsilə təmin edilir.ÜTT-nin fəaliyyətində əsaslandığı digər prinsiplər isə aşağıdakılardır:

1. ticari-siyasi güzəştlərin edilməsində qarşılılıq;
2. daxili bazarın ancaq ÜTT qaydaları əsasında qorunması;
3. beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması;
4. ticarət mübahisələrinin danışıqlar yolu ilə həll edilməsi;
5. ticarət siyasətinin aydın və şəffaf olmaq

36. ÜTT raundları və Doxa raundunun problemləri barədə yazın

Ötən 50 il ərzində dünya ticarətində inanılmaz artım müşahidə olunur. Məhsul ixracı orta hesabla ildə 6% artır. 1997-ci ildə ümumi ticarət 1950-ci illə müqayisədə 14 dəfə artmışdır. GATT və ÜTT görünməmmiş artıma təkan verən güclü və perspektivli ticarət siteminin yaradılmasına köməklik göstərmişlər. Sistem GATT çərçivəsində aparılmış bir sıra ticarət danışıqları mərhələlərindən keçərək inkişaf etmişdir. İlk mərhələlər tariflərin azaldılmasını əhatə edirdi, lakin daha sonra danışıqlar artıq anti-dempinq və qeyri-tarif tədbirlər kimi digər məsələləri də özünə daxil edirdi. Danışıqların son mərhələsi olan 1986-1994 cü illərdə baş tutmuş Uruqvay Raundu ÜTT-nin yaradılmasını qabaqlayır. Danışıqlar bununla başa çatmır. Bəziləri Uruqvay Raundu başa çatandan sonra da davam edir. 1997-ci ilin fevral ayında 69 ölkənin razılığı ilə Uruqvay raundundan sonra olduqca geniş diapazonda liberallaşdırma tədbirlərinin keçirilməsini əhatə edən telekommunikasiya xidmətləri üzrə razılaşma əldə olunur. Eyni zamanda 40 ölkənin hökumətləri informasiya texnologiyaları məhsulları üzrə azad tariflərlə ticarət haqqında danışıqları başa çatdırır, 70 üzv isə bankçılıq, sığorta, qiymətli kağızlar və maliyyə informasiyası sektorlarında ticarətin 95 %-ni əhatə edən maliyyə sektoru üzrə razılaşmanı əldə ediblər. 2000-ci ildə kənd təsərrüfatı və xidmət sahəsində yeni danışıqlara başlanılmışdır. 2001-ci ilin noyabr ayında Qatarda, Dohada ÜTT-nin Nazirlərin 4-cü Konfransından qəbul olunmuş qərara əsasən hazırda bu artıq daha geniş iş proqramına çevrilmişdir – Doha İnkişaf Proqramı (DDA – Doha Development Agenda). Qeyd olunan proqram danışıqlar və növbəti sahələrdə digər fəaliyyətləri nəzərdə tutur: qeyri-kənd təsərrüfatı tarifləri, ticarət və mühit, subsidiyalar və anti-dempinq

kimi ÜTT qaydaları, investisiyalar, rəqabət siyasəti, ticarətin asanlaşdırılması, dövlət təchizatında şəffaflıq, əqli mülkiyyət, habelə ÜTT-nin hazırki razılaşmalarının tətbiqi zamanı ölkələrin üzləşdikləri çətinliklər kimi onbların inkişafına istiqamətlənmiş bir sıra digər məsələlər. Danışıqların başa çatdırılması üçün son tarix 1 yanvar 2005-ci ildir. ÜTT Sazişləri Ticarətin mümkün qədər ədalətli və azad olduğunda necə əmin ola bilərik? Danışıqlar qaydaları və onların daimiliyi vasitəsilə. ÜTT qaydaları – sazişləri – üzv dövlətlər arasında danışıqların nəticəsidir. Hazırkı toplu orijinal Tariflər və Ticarət üzrə Əsas Sazişə (GATT – General Agreement on Tariffs and Trade) əsaslı şəkildə yenidən baxılmasını daxil edən 1986-94 Uruqvay Danışıqlar Raunundan irəli gəlir. GATT hazırda əmtəə ticarəti üçün əsas qaydalar kitabçasıdır. Uruqvay Raundu qeyd olunanlarla yanaşı xidmət sahəsində ticarətin qaydalarını yaratmış, habelə əqli mülkiyyətlə bağlı aspektlər, mübahisələrin həlli və ticarət siyasəti ilə bağlı məsələləri nəzərdən keçirmişdir .

37. ABŞ xarici almaların yalnız ABŞ-da istifadə edilən eyni üsullardan istifadə edilməklə yetişdirildiyi və yığıldığı halda idxal edilə biləcəyinə dair tənzimləmə qəbul etməyi düşünür. Bu üsullar ABŞ-da işçilərin təhlükəsizliyi və məhsulun keyfiyyəti ilə bağlı müxtəlif dövlət standartlarına cavab vermək üçün istifadə olunur. ABŞ hökumətinin nümayəndəsi kimi sizdən ÜTT qarşısında yeni idxal qaydalarını müdafiə etməyiniz xahiş olunur. Nə deyəcəksiz? Xarici alma istehsalçılarının nümayəndəsi kimi sizdən xahiş olunur ki, bu qaydanın ticarətə ədalətsiz məhdudiyyət olduğunu əsaslandırasınız. Nə deyəcəksiz?(20 bal)

ÜTT-nin məqsədi beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması və onun möhkəm əsaslarının yaradılması və beləliklə də, iqtisadi inkişafın, eyni zamanda insanların həyat səviyyəsinin artırılmasıdır. Bu məqsədə üzv-ölkələr arasında ticarətə aid olan saziş və qaydaların işlənməsi və tətbiq edilməsi, həmçinin beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılmasına yönəldilmiş danışıqların həyata keçirilməsi yolu ilə çatılır.

Beynəlxalq ticarətin və ticarət siyasətinin tənzimlənməsi sahəsində ÜTT-nin gözlədiyi iki əsas fundamental prinsip vardır:

• ticarətdə ayrı-seçkiliyə yol verməmək;

• bazarlara daxil olmanı təmin etmək.

Ticarətdə ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsipi daha əlverişli şərait rejiminin (ölkə ÜTT-nin bütün üzv-ölkələri üçün eyni ticarət şəraiti yaradır) və milli rejiminin (bu rejimə görə idxal olunan əmtəələrə münasibətdə daxili bazarlarda ayrı-seçkiliyə yol verilməməlidir) tətbiq edilməsi vasitəsilə reallaşdırılır. Bazarlara daxil olma isə yuxarıda adıçəkilən rejimlərin tətbiq edilməsi ilə yanaşı, həmçinin kəmiyyət məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılması vasitəsilə təmin edilir.

ÜTT-nin fəaliyyətində əsaslandığı digər prinsiplər isə aşağıdakılardır:

• ticari-siyasi güzəştlərin edilməsində qarşılılıq;

• daxili bazarın ancaq ÜTT qaydaları əsasında qorunması;

• beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması;

• ticarət mübahisələrinin danışıqlar yolu ilə həll edilməsi;

• ticarət siyasətinin aydın və şəffaf olması;

• ticarətin möhkəm əsaslarının yaradılması;

Bu qaydanın arxasında duran əsas motivlər işçilərin təhlükəsizliyi və məhsul keyfiyyətidir. Amerika Birləşmiş Ştatları, sərbəst ticarətin tərəfdarı olaraq, beynəlxalq ticarətə inanır, eyni zamanda ədalətli ticarətə inanır, təchizatçı ölkədə işçilərin təhlükəsizliyi ölkəmiz üçün əsas narahatlıqdır. Təhlükəsizliyin həm yerli, həm də təchizatçılarımız üçün hər hansı bir işçi qüvvəsi üçün 1 nömrəli prioritet olmasını təmin etməliyik. Bundan əlavə, təchizatçı ölkələr tərəfindən qəbul edilən, yolda alma zədələnməsinə səbəb olan ibtidai üsullar var, qablaşdırma və təhlükəsizlik qaydalarımıza uyğun digər spesifikasiyalar keçmişdə tətbiq edilməmişdir, Bu, işçilərin təhlükəsizliyi və məhsul keyfiyyəti qaydalarına uyğun olmayan xarici alma idxalını dayandırmaq qaydamızın əsas səbəbidir.

38. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya proseslərinin mahiyyəti və məqsədləri nələrdir?

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya ölkələr arasında təsərrüfat əlaqələrinin yeni forması kimi XX əsrin ortalarından etibarən özünün yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. İnteqrasiya latınca "İnteqratio" sözündən götürülüb, mənası müxtəlif hissələrin birləşməsi kimi başa düşülür. İnteqrasiya prosesləri qısa müddət ərzində beynəlxalq ticarət və investisiya proseslərinin sürətlənməsinə təkan verir.

BİM iqtisadiyyatların müxtəlif səviyyələrində təzahür edə bilər ki, onun da subyektləri aşağıdakılardır: 1) Mikrosəviyyə. Burada BİM-in subyektləri kimi bu və ya digər xarici iqtisadi əməliyyatları həyata keçirən ayrı-ayrı fiziki şəxslər, orta və kiçik müəssisələr və firmalar çıxış edir; 2) Makrosəviyyə. Bu səviyyənin əsas subyektləri kimi milli dövlətləri, onların subyektlərini, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya qruplaşmalarını, transmilli və qlobal şirkətləri göstərmək olar; 28 3) Üstmilli səviyyə. Bu səviyyədə beynəlxalq təşkilatlar və üstmilli institutlar fəaliyyət göstərir.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya milli təsərrüfat mexanizmlərinin yaxınlaşmasına,qarşılıqlı uyğunlaşmasına və artımına gətirən,dövlətlərarası sazişlər formasını qəbul edən və razılaşdırılmış şəkildə dövlətlərarası orqanlar tərəfindən tənzimlənən obyektiv iqtisadi qarşılıqlı təsir prosesidir.İqtisadi inteqrasiyanın əsasında müstəqil fəaliyyət göstərən subyektlərin iqtisadi maraqları və beynəlxalq əmək bölgüsü durur. Müasir beynəlxalq iqtisadiyyatda yaranmış və inkişaf edən çoxsaylı inteqrasiya birlikləri öz qarşılarına prinsipcə eyni vəzifələri qoyurlar.Bu vəzifələrdən isə inteqrasiyanın məqsədləri irəli gəlir:

- Masştab iqtisadiyyatının üstünlüklərindən istifadə.
- Əlverişli xarici siyasət mühitinin yaradılması.
- Ticarət siyasəti vəzifələrinin həlli

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya prosesinin yaranmasını və inkişafını şərtləndirən bir sıra amillər vardır ki, həmin amillərə aşağıdakıları aid etmək olar: - beynəlxalq miqyasda beynəlxalq əmək bölgüsünün getdikcə dərinləşməsi; - istehsalın beynəlmiləlləşməsi və kooperasiyalaşması səviyyəsinin güclənməsi; - milli iqtisadiyyatların açıqlığı; - innovativ texnologiyalara olan tələbatın artması və onlardan istifadə səviyyəsinin beynəlxalq miqyasda çoxalması

39. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın mərhələləri və formaları hansılardır? Onları izah edin

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya ölkələr arasında təsərrüfat əlaqələrinin yeni forması kimi XX

əsrin ortalarından etibarən özünün yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. İnteqrasiya latınca "İnteqratio" sözündən götürülüb, mənası müxtəlif hissələrin birləşməsi kimi başa düşülür. İnteqrasiya prosesləri qısa müddət ərzində beynəlxalq ticarət və investisiya proseslərinin sürətlənməsinə təkan verir. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya prosesinin yaranmasını və inkişafını şərtləndirən bir sıra amillər vardır ki, həmin amillərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- beynəlxalq miqyasda beynəlxalq əmək bölgüsünün getdikcə dərinləşməsi;

- istehsalın beynəlmiləlləşməsi və kooperasiyalaşması səviyyəsinin güclənməsi;

- milli iqtisadiyyatların açıqlığı;

- innovativ texnologiyalara olan tələbatın artması və onlardan istifadə səviyyəsinin

beynəlxalq miqyasda çoxalması və s.

beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya prosesləri aşağıdakı formalarda həyata keçirilir. Birincisi, azad ticarət zonalarının yaradılması formasında. Azad ticarət zonalarının yaradılması beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın ən çox yayılmış formalarından biri kimi çıxış edir. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə, o cümlədən ABŞ-da, Avropanın bir çox ölkələrində belə zonalar yaradılmışdır ki, həmin zonalar ölkələr arasında gömrük tarif məhdudiyyətlərinin aradan qalıdırılmasına əsaslanır. İkincisi, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın inkişaf etmiş bir forması ümumi bazardır. Hazırda beynəlxalq ticarət mərkəzi kimi "Ümumi Avropa bazarı" çıxış edir. Beynəlxalq ticarətin mərkəzinə çevrilmişdir. Dünya ticarət dövriyyəsinin üçdə bir hissəsi Avropa İqtisadi Birliyinin payına düşür.

40. Azad ticarət zonası ilə gömrük ittifaqı arasında fərq nədir? Ticarətin yaradıcı və ticarətin yayındırıcı təsirlər necə müəyyən edilir.

Azad Ticarət Zonası (ATZ) — bununla bağlı razılıq imzalamış ölkələri əhatə edən ticarət blokunun yerləşdiyi regiondur. Bu razılıq üzv ölkələr arasında tarifləri, idxal kvotalarını və mal və xidmətlərə tətbiq edilən güzəştləri ləğv edir. Əgər razılıqda vətəndaşların ölkədən ölkəyə hərəkətinə də olan məhdudiyyətlər qaldırılıbsa, bu "açıq sərhəd" hesab edilir. Bu iqtisadi inteqrasiyanın ikinci səviyyəsidir. İnteqrasiyanın bu səviyyəsinə o ölkələr üstünlük verir ki, onların iqtisadiyyatı bir-birini tamamlayır. Əksinə, əgər ölkələr bir-biri ilə iqtisadi baxımdan rəqabətdədirlərsə, bu razılıq əldə etmək üçün stimul yaratmır və ya bu razılıq yalnız müəyyən sahədə olan məhsul və xidmətlərə aid edilir.

Gömrük İttifaqı (Gİ) — azad ticarət zonasına daxil olan ölkələrin başqa ölkələrə tətbiq etdiyi ümümi tarif sistemidir. Bəzən üzv ölkələr bir xarici ticarət siyasəti aparır, amma xüsusi hallarda fərqli gömrük tarifi tətbiq edirlər. Bu çərçivədə rəqabətlə bağlı əskiklikləri aradan qaldırmaq üçün ümumi rəqabət siyasəti də həyata keçirilir. Gömrük ittifaqı iqtisadi inteqrasiyanın üçüncü səviyyəsidir. Gİ qurmaqda məqsəd iqtisadi səmərəliliyi artırmaq və üzv ölkələr arasında daha sıx siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr formalaşdırmaqdır.

Ümumiyyətlə, aralarında azad ticarət yaratmaq niyyətində olan iki və ya daha çox ölkə bunu iki üsulla eləyə bilər. Onlar hər üzv ölkəsinin əmtəələri digərinə tarifsiz satıldığı, lakin onun üçüncü ölkələrə qarşı tariflərinin müstəqil olaraq seçildiyi azad ticarət zonasını və ya üzv ölkələrin digərlərinə qarşı tariflərini bir-biri ilə razılaşdırmalı olduğu gömrük ittifaqını yarada bilərlər.

Onlar Beynəlxalq İqtisadi İnteqrasiyanın Mərhələləridir. Ardıcıllığı isə budur; 1.güzəştli ticarət

zonası,2. azad ticarət zonası 3. gömrük ittifaqı 4. ümumi bazar 5. iqtisadi ittifaq 6. iqtisadi və valyuta birliyi 7. tam iqtisadi inteqrasiya Yəni ilk öncə azad ticarət zonası daha sonra gömrük ittifaqı yaranır .

Ticarətin yayındırılması

Ümumiyyətlə, ticarətin təxribatı o deməkdir ki, azad ticarət zonası ticarəti ATZ-dan kənarda daha səmərəli təchizatçıdan, ATZ daxilində isə daha az səmərəli təchizatçıya yönləndirir. Bəzi hallarda ticarətin təxribatı ölkənin milli rifahını azaldacaq, lakin bəzi hallarda milli rifah ticarətin dəyişməsinə baxmayaraq yaxşılaşa bilər/

Ticarətin yaradılması

Ümumiyyətlə, ticarətin yaradılması o deməkdir ki, azad ticarət zonası başqa cür mövcud olmayacaq ticarət yaradır. Nəticədə tədarük məhsulun daha səmərəli istehsalçısından baş verir. Bütün hallarda ticarətin yaradılması ölkənin milli rifahını yüksəldəcək.

41. Regional iqtisadi inteqrasiya proseslərinin məntiqi və əsas nəzəri-metodoloji kosepsiyaları

Bütün qitələri əhatə etmiş regional iqtisadi inteqrasiya prosesləri inteqrasiya birliklərinin iştirakçı dövlətləri arasında BİM-in bütün formalarının intensiv inkişafına şərait yaradır. Regional iqtisadi inteqrasiya proseslərinin intensiv inkişafı regional tənzimləyici strukturların yaradılması yolu ilə beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin dövlətlərarası tənzimlənməsinin məzmununu dərinləşdirdi və onun formalarının çeşidini artırdı. Bu özünü xüsusilə Avropa iqtisadi məkanında parlaq surətdə göstərdi.Müasir dövrdə inteqrasiya proseslərinin sürətləndirilməsi və xüsusilə regional səviyyədə iqtisadi inteqrasiyanın səmərəliliyinin yüksəldilməsi aktuallığı ilə diqqət çəkir. Bundan əlavə, regional inteqrasiya qurumu daxilində xarici investorlar üçün milli iqtisadi rejim yaxşılaşır və milli investorlarla yanaşı, xarici investorların fəaliyyəti stimullaşdırılır. Bu amillər nəticəsində regionda iqtisadi inkişaf prosesləri davamlı olur, milli iqtisadiyyatlar beynəlmiləlləşir və dünya təsərrüfat sistemində bu ölkələrin rəqabət qabiliyyəti güclənir. Qeyd edək ki, müasir beynəlxalq iqtisadiyyatda yaranmış və inkişaf edən çoxsaylı regional inteqrasiya birlikləri öz qarşılarına prinsipcə eyni vəzifələri qoyurlar. Bu vəzifələrdən isə regional inteqrasiyanın məqsədləri irəli gəlir: miqyas iqtisadiyyatının üstünlüklərindən istifadə; əlverişli xarici siyasət mühitinin yaradılması; ticarət siyasəti üzrə problemlərin həlli; iqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərinə dəstək; milli sənayenin yeni inkişaf etməkdə olan sahələrinin dəstəklənməsi; üzv ölkələrin dünya bazarlarında mövqelərinin gücləndirilməsi və s. Tarixən inteqrasiya bir neçə əsas mərhələdən keçməklə təkamül edir ki, bu mərhələlərdən hər biri onun yetkinlik dərəcəsini xarakterizə edir. Qeyd etmək zəruridir ki, inteqrasiya inkişaf etdikcə meydana gələn dinamik effektlər sırasında müxtəlif ölkələrin istehsalçıları arasında artan rəqabəti göstərmək olar.

42. Müasir beynəlxalq iqtisadiyyatda inteqrasiya proseslərinin əsas mərkəzləri: NAFTA-inteqrasiyanın yaranma tarixi və xüsusiyyətləri?

Şimali Amerika dövlətlərinin (Kanada, ABŞ, Meksika) ərazisini əhatə edən regionda mövcud iqtisadi əlaqələr Şimali Amerika Azad Ticarət Sazişi (NAFTA) çərçivəsində həyata keçirilir . Saziş 1994-cü il yanvarın 1-də qüvvəyə minmişdir.

NAFTA iqtisadi, sosial və siyasi inkişafın müxtəlif səviyyələrində olan üç ölkəni birləşdirən hərtərəfli regional sazişdir; onların müxtəlif aspektlərdə - əmtəə və xidmət ticarəti, investisiya əməkdaşlığı, əqli mülkiyyətin qorunması, ekologiya üzrə münasibətlərini tənzimləyir. Saziş 1994-cü ildə ABŞ iqtisadiyyatının müxtəlif sektorlarında ticarət maneələrini rəvan şəkildə azaltmaq məqsədi ilə imzalanmışdır. Kanada və Meksika mal və xidmətlərin iştirakçı ölkələrin bazarlarına çıxışını təmin etmək və asanlaşdırmaq və rəsmi olaraq vahid kontinental azad ticarət sistemini nəzərdə tuturdu.

Qlobal inteqrasiya prosesində 1991-ci ildə Müstəqil Dövlətlər Birliyini yaradan ölkələr xüsusi yer tutur . MDB. Latın Amerikasının ən böyük inteqrasiya bazarı MERCOSUR- dur, 1991-ci ildə yaradılmış Cənubi Konus ölkələrinin ümumi bazarıdır.

43. Müasir beynəlxalq iqtisadiyyatda inteqrasiya proseslərinin əsas mərkəzləri: Avropa İttifaqı- inteqrasiyanın yaranma mərhələləri və xüsusiyyətləri?

Avropa İttifaqının (Aİ) yaradılması təcrübəsini ən dolğun şəkildə əks etdirir . Bu unikal dövlətlərüstü inteqrasiya birliyinə 2004-cü ilə qədər 15 Qərbi Avropa dövləti daxil idi.

Avropa İttifaqı - İnteqrasiya Mərhələləri

Sənaye birliyi 1951-1957 .Mövcud olduğu müddətdə Avropaya inteqrasiya bir sıra keyfiyyət metamorfozalarına məruz qalmışdır. 1951-ci ildə gələcək İttifaqın ilkin "hüceyrəsi" Kömür və Polad Sənayesi Assosiasiyası - altı ölkənin iqtisadiyyatının iki əsas sənayesinin kartelləşməsinin baş verdiyi Paris Müqaviləsi idi .

Azad Ticarət Zonası 1958-1968 .1957-ci ildə eyni ölkələr Avropa İqtisadi Birliyinin (AEC) və Avropa Atom Enerjisi Birliyinin yaradılması haqqında tarixi Roma Müqavilələrini imzaladılar. Roma müqavilələri Paris müqaviləsi ilə birlikdə Avropa Birliyinin institusional əsaslarını yaratdı.

Gömrük İttifaqı 1968-1986 .Avropa İqtisadi Birliyinin yaradılması haqqında Roma Müqaviləsinin 9-cu maddəsinə uyğun olaraq, Birliyin əsasını bütün mal ticarətini əhatə edən və ticarət münasibətlərində idxal və ixrac rüsumlarının və hər hansı ekvivalent ödənişlərin qadağan edilməsini nəzərdə tutan gömrük ittifaqı təşkil edir.

Ümumi bazar 1986-1992 .1987-ci ildən Vahid Avropa Aktının qərarlarına uyğun olaraq Avropa İttifaqı ölkələri Ümumi Bazar mərhələsinə keçirlər. Təkcə mallar deyil, bütün digər istehsal amilləri də İcma daxilində faktiki olaraq hərəkət edir: xidmətlər, kapital və s.

İqtisadi və pul ittifaqı 1993 - indiki zaman . Maastrixt müqaviləsi(1993) və ya Avropa İttifaqı haqqında Müqavilə Avropa İqtisadi Birliyini və Avropa Valyuta Sistemini yenidən müəyyənləşdirir. Millətlərüstü institutlar (Sütun 1) xarici siyasət və təhlükəsizlik (Sütun 2) və ədliyyə və daxili işlər (sütun 3) sahələrində əməkdaşlıqla tamamlanır. İqtisadi və Valyuta İttifaqının yaradılması üçün ilkin şərtlər yaradılır.

Avropa İttifaqının yaradılmasının məqsədləri: (xüsusiyyətləri)

- iştirakçı ölkələr arasında ticarətdə bütün məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması;
- üçüncü ölkələrlə ticarətdə vahid gömrük tarifinin müəyyən edilməsi;
- insanların, kapitalın və xidmətlərin sərbəst hərəkətinə məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması;

- pul ittifaqının yaradılması;

44. Autsorsinq – şaquli BXİ- nın alternativi kimi. Fərqlər, müsbət və mənfi cəhətləri.

Şaquli BXİ qərarı.

Şirkətin istehsal zəncirini hissələrə bölmək və bu zəncirin hissələrini xarici törəmə şirkətə transfer etmək qərarı da vahidə düşən xərclər və sabit xərclər arasında seçimi özündə əks etdirir. Bu halda da şirkətin fəaliyyət miqyası bu nəticəni müəyyən edən əsas element olacaq. Şaquli BXİ halında qənaət edilən xərclər əmtəələrin sərhədlərdən keçərkən qənaət edilən xərcləri deyil, istehsal zəncirinin hissələri üzrə istehsal xərclərindəki fərqləri əks etdirir. Əvvəlcə müzakirə edildiyi kimiç xərclər arasındakı bu fərqlər, əsasən, müqayisəli üstünlüklə bağlıdır.

Autsorsinq.

Şaquli BXİ üçün alternativ olaraq ana şirkət müstəqil şirkətlə (təchizatçı) istehsal prosesinin müvafiq hissələrinin ən yaxşı xərc üstünlüyünə malik xarici məkanda həyata keçirilməsi üçün müqavilə bağlaya bilər. Şaquli BXİ üçün bu, alternativ xarici autsorsinq kimi tanınır (Bəzən, sadəcə, autsorsinq adlanır. Bu zaman xarici məkan nəzərdə tutulur).

Autsorsinq və şaquli BXİ.

Autsorsinq və şaquli BXİ arasındakı seçim nisbətən daha çətindir.Müstəqil şirkətin istehsal prosesinin bəzi hissələrinin ana şirkətlə müqayisədə daha aşağı xərclə həyata keçirməsi (eyni məkanda) üçün bir çox səbəblər mövcuddur.İlk və ən önəmli səbəb odur ki,müstəqil şirkət istehsal prosesinin müəyyən dar hissəsində ixtisaslaşa bilər.Nəticədə şirkət bu prosesləri müxtəlif ana şirkətlər üçün etdiyi halda miqyas effektindən də faydalana bilər.Digər səbəblər istehsal qurğusunda menecer təşviqlərinin uyğunlaşdırılmasında və nəzarətdə yerli sahibliyin üstünlüyünü vurğulayır.

45.BXİ-hərəkətinin səbəbləri və müasir inkişaf meylləri

üfüqi BXİ səbəblərindən biri ixracla bağlı yüksək ticarət xərcləridir ki, şirkətləri istehsalı müştərilərə yaxın nöqtələrdə yerləşdirməyə stimullaşdırır. Digər tərəfdən, istehsalda miqyasa görə artan gəlir mövcuddur. Nəticədə istehsal prosesini dəfələrlə təkrarlamaq və kiçik istehsal ilə miqyasa görə artan gəlirdən faydalanmaq xərc baxımından səmərəli deyil. Buna BXİ üçün yaxınlıq (məsafə) kon- sentrasiya seçimi deyilir. Sektorlar üzrə BXİ dərəcəsi ilə bağlı empirik dəlillər bu seçimin müvafıqliyini (uyğunluğunu) təsdiqləyir: BXİ fəaliyyəti ticarət xərclərinin yüksək olduğu sektorlarda (məsələn, avtomobil sənayesi) daha da cəmləşmişdir; miqyas effekti əhəmiyyətli olduqda və orta zavod ölçüləri böyük olduqda BXİ ilə müqayisədə daha çox ixrac olunduğunu müşahidə etmək olar.

Empirik dəlillər həmçinin onu göstərir ki, iqtisadi sahələr daxilində şirkətlər səviyyəsində BXİ üzrə daha güclü çeşidləmə strukturu mövcuddur. Çxomilli şirkətlər, adətən, çox böyük olur və həmin ölkədə fəaliyyət göstərən çoxmilli olma- yan şirkətlərdən daha məhsuldar olurlar. Çxomilli şirkətləri bir ölkədə fəaliyyət göstərən ixracatçı şirkətlər qrupu ilə müqayisə etdikdə belə böyük ölçünün və məhsuldarlığın çoxmilli şirkətlərin xeyrinə olduğunu aşkar etmək olar.

46 Üfüqi və şaquli BXİ arasındakı fərqi izah edin.

ABŞ şirkəti xarici şirkətin 10%-dən çox hissəsini alarsa və ya ABŞ şirkəti xaricdə tam yeni istehsal qurarsa, bu ABŞ-dan birbaşa xarici investisiya (BXİ) adlanır. Birinci kateqoriyaya aid istehsal fəaliyyəti həyata keçirən törəmə şirkətlərə investisiyalar üfüqi BXİ kimi təsnifləşdirilir. İkinci kateqoriyaya aid istehsal fəaliyyəti həyata keçirən törəmə şirkətlərə investisiyalar şaquli BXİ kimi təsnifləşdirilir.

Üfıqi BXİ qərarları

Bir tərəfdən, yüksək ticarət xərcləri, digər tərəfdən isə aşağı sabit xərclər BXİ üçün müvafiq miqyas nöqtəsini aşağı salır. Şirkətin miqyası isə onun performans ölçülərindən asılıdır. Kifayət qədər aşağı xərcə malik şirkət xarici müştərilərə Q vahidindən daha çox satmaq istəyəcək. Bunu etməyin xərc baxımından ən səmərəli yolu "Xaric"də törəmə şirkət açmaq və çoxmilli şirkətə çevrilməkdir. Orta xərc səviyyələrinə malik şirkətlər "Xaric"də yerləşən müştərilərə xidmət etmək istəyəcəklər. Lakin onların planlaşdırılan satışları Q kifayət qədər aşağı olduğundan bu müştərilərə xidmət etmək üçün BXİ deyil ixracın xərc baxımından ən səmərəli yolu olacaq.

Şaquli BXİ qərarları

Şirkətin istehsal zəncirini hissələrə bölmək və bu zəncirin hissələrini xarici törəmə şirkətə transfer etmək qərarı da vahidə düşən xərclər və sabit xərclər arasında seçimi özündə əks etdirir. Bu halda da şirkətin fəaliyyət miqyası bu nəticəni müəyyən edən əsas element olacaq. Şaquli BXİ halında qənaət edilən xərclər əmtəələrin sərhədlərdən keçərkən qənaət edilən xərcləri deyil, istehsal zəncirinin hissələri üzrə istehsal xərclərindəki fərqləri əks etdirir. Əvvəlcə müzakirə edildiyi kimiç xərclər arasındakı bu fərqlər, əsasən, müqayisəli üstünlüklə bağlıdır.

47. Hazırda bir ölkə öz ərazisinə hər hansı XBİ-ni qadağan edib. Onun hökuməti bu siyasəti liberallaşdırmaq barədə düşünür. Siz də siyasətin yumşaldılmasını görmək istəyən bir qrup xarici firmaya məsləhətçi kimi işə götürülmüsünüz. Sizdən xahiş edirlər ki, ölkənin bu siyasəti niyə liberallaşdırmalı olması ilə bağlı əsas arqumentlər barədə hesabat hazırlayasınız. Hesabatınız nə deyəcək?

Dünya təcrübəsi göstərir ki, kapitalı idxal edən ölkə üçün birbaşa xarici investisiyalar digər beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq formalarına nisbətən bir sıra potensial üstünlüklərə malikdir.

Birincisi, onlar əmtəə və xidmət istehsalına kapital qoyuluşunun sabit mənbəyi kimi çıxış edirlər, texniki yardım, nou-hau, idarəetmənin və marketinqin qabaqcıl metodlarının transfertlərini təmin edirlər.

İkincisi, xarici investisiyalar xarici borclardan və kreditlərdən fərqli olaraq ölkənin xarici borcuna əlavə yük olmur, əksinə onun ödənilməsi üçün vəsaitlərin əldə edilməsinə şərait yaradır.

Üçüncüsü, birbaşa xarici investisiyalar milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına daha səmərəli inteqrasiyasına (xarici əlaqələrin artması, müxtəlif çeşidli istehsal və elmitexniki əməkdaşlıq vasitəsi ilə) imkan verir, ixrac diversifikasiyasına şərait yaradır.

Birbaşa xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsirini aşağıdakı istiqamətlər üzrə qruplaşdırmaq olar:

1. Transmilli şirkətlərin qız şirkətlərinin və filiallarının yaradılması iqtisadiyyata kapital

qoyuluşlarınını artımına səbəb olur ki, bu da əmək məhsuldarlığınınartımı və məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsi ilə nəticələnir.

2. Birbaşa xarici investisiyalar texnologiyaların, idarəetmə və marketinq bacarıqlarının ötürülməsinə şərait yaradır.

3. Birbaşa investisiyalar ixrac bazarlarına çıxışı genişləndirir, belə ki, transmilli şirkətlərdən digər dövlətlərin daxili bazarlarına əmtəə ixracı kanalı kimi aktiv surətdə istifadə edilir.

Bunlarla yanaşı BXİ-nin bir sıra başqa üstünlüklərindən də bəhs etmək istərdim.

XBİ hədəf ölkənin iqtisadi inkişafını stimullaşdıra və şirkətlər, investorlar üçün daha əlverişli mühit yarada, yerli icma və iqtisadiyyatı stimullaşdıra bilər

İnsan kapitalının inkişafı XBİ-nin böyük üstünlüyüdür. İşçi qüvvəsinin təlim vasitəsilə əldə etdiyi bacarıqlar ölkə daxilində ümumi təhsili və insan kapitalını artırır. XBİ-yə malik olan ölkələr sahiblik hüququnu qoruyub saxlamaqla öz insan resurslarını inkişaf etdirməkdən faydalanırlar.

Birbaşa xarici investisiyalar resurs transferlərinə və bilik, texnologiya və bacarıqların mübadiləsinə imkan verir.

Birbaşa xarici investisiyalar gəlirlər və xərclər arasındakı fərqi azalda bilər. Bununla ölkələr istehsal xərclərinin eyni olacağına və daha asan satılacağına əmin ola biləcəklər.

Xarici investorlar tərəfindən təmin edilən qurğular və avadanlıqlar hədəf ölkədə işçi qüvvəsinin məhsuldarlığını artıra bilər.

48. “BXİ-nin əksəriyyəti aşağı maaşlı işçi qüvvəsinə çıxış əldə etmək üçün edilir”. Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə? "Sənayeləşmiş ölkələr ən çox BXİ-nin mənbəyidir, çünki onların harasa investisiya etməli olduqları böyük həcmdə maliyyə kapitalı var." Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə? “Çoxmillətli müəssisələr risklərə məruz qalmalarını azaltmaq istədikləri üçün çox vaxt öz maliyyə kapitallarından az istifadə etməklə filiallar yaradırlar.” Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə?

ABŞ şirkəti xarici şirkətin 10%-dən çox hissəsini alarsa və ya ABŞ şirkəti xaricdə tam yeni istehsal qurarsa, bu ABŞ-dan birbaşa xarici investisiya (BXİ) adlanır. Xarici şirkətlər tərəfindən ABŞ-da istehsal qurğularına investisiyalar ABŞ-a BXİ daxilolmaları hesab edilir. BXİ axınlarının dünya üzrə strukturunu aşağıda verilən Keys araşdırmasında daha ətraflı təsvir etmişik. İndi isə şirkətin çoxmilli ana şirkət olması ilə bağlı qərarına diqqət yetirək. Nə üçün şirkət xarici məkanda törəmə şirkəti yaratmaqda maraqlı ola bilər? Cavab qismən törəmə şirkətin həyata keçirdiyi istehsal fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu fəaliyyətlər iki əsas kateqoriyaya ayrılır: (1) Törəmə şirkət dünyanın hər hansı digər bir nöqtəsində istehsal prosesini (ana şirkətin yerli istehsal qurğularında həyata keçirdiyi proses) təkrarlayır; və (2) istehsal zənciri müxtəlif hissələr ayrılmışdır və istehsal proseslərinin bir hissəsi törəmə şirkətin fəaliyyət göstərdiyi məkana transfer edilmişdir. Birinci kateqoriyaya aid istehsal fəaliyyəti həyata keçirən törəmə şirkətlərə investisiyalar üfüqi BXİ kimi təsnifləşdirilir. İkinci kateqoriyaya aid istehsal fəaliyyəti həyata keçirən törəmə şirkətlərə investisiyalar şaquli BXİ kimi təsnifləşdirilir. Şaquli BXİ ilə müqayisədə üfüqi BXİ, əsasən, inkişaf etmiş ölkələr arasında axınlar təşkil edir; bu o deməkdir ki, həm çoxmilli ana şirkət, həm də onun törəmə şirkəti inkişaf etmiş ölkədə yerləşir. Bu növ BXİ-nin əsas

səbəbi şirkətin 272010-cu ildə Intel Çinin Dalyan şəhərində daha köhnə çip modellərini istehsal edən yeni vafer istehsalı zavodu açdı. istehsalı geniş müştəri bazasına yaxın yerləşdirməkdir. Buna görə də bu növ BXİ qərarlarında istehsal xərcindəki fərqlərdən daha çox ticarət və nəqliyyat xərcləri əhəmiyyətli rol oynayır.

1) Razı deyiləm. XBİ-nin əksəriyyəti sənayeləşmiş ölkələrdə, xüsusən də ABŞ və Avropadadır. Bu ölkələrdə əmək haqqı aşağı deyil. Bi XBİ əvəzinə böyük bazarlara çıxış etmək və bu bazarlarda yerli istehsalın marketinq üstünlüklərini əldə etmək üçün istifadə olunur.

2) Razı deyiləm. Sənayeləşmiş ölkələrin investisiya etmək istədikləri böyük miqdarda maliyyə kapitalı var. Bu kapitalın bir hissəsini başqa ölkələrə yatırmaq istəsələr belə, bu onların birbaşa xarici sərmayələrin çoxunun mənbəyi olduğunu izah etmir. Məqsəd yalnız digər ölkələrə maliyyə kapitalı yatırmaqdırsa, bunun daha asan yolu portfel investisiyaları xarici səhmlər, istiqrazlar və kreditlərdir. Birbaşa xarici investisiya həmçinin texnologiyanın, marketinq bacarıqlarının, idarəetmə bacarıqlarının və digər firmaya xas aktivlərin xarici törəmə müəssisəyə ötürülməsini nəzərdə tutur və bunlar çox vaxt törəmə müəssisəyə maliyyə investisiyasından daha vacibdir.

49. Şirkət ixrac etmək, yoxsa üfüqi BXİ vasitəsilə çoxmilli şirkət olmaq arasında seçim edərkən onun nəzərə almalı olduğu cəhətlər hansılardlr?

Üfüqi birbaşa xarici investisiya (BXİ), bir şirkətin xarici bir ölkədə eyni fəaliyyət sahəsində müəssisə qurması və ya əldə etməsi prosesidir. Bu, adətən şirkətin daxili bazardakı məhsul və ya xidmətlərini xarici bazarda da istehsal və ya təqdim etmək məqsədilə həyata keçirilir. Şirkət ixrac etmək və ya üfüqi birbaşa xarici investisiya (BXİ) vasitəsilə çoxmilli şirkət olmaq arasında seçim edərkən aşağıdakı əsas cəhətləri nəzərə almalıdır:

1. Maliyyə imkanları

İxrac: Daha az kapital tələb edir, çünki xaricdə zavod və ya infrastruktur qurmağa ehtiyac yoxdur.

Üfüqi BXİ: Daha çox sərmayə tələb olunur, çünki xaricdə istehsal və ya paylama obyektləri qurulmalıdır.

2. Risk səviyyəsi

İxrac: Daha az risklidir, çünki sərmayə qoyuluşu əsasən istehsal və nəqliyyata yönəlib.

Üfüqi BXİ: Daha çox risklidir, çünki siyasi, iqtisadi və mədəni risklərə məruz qalır (məsələn, valyuta dalğalanmaları, yerli qanunvericilik dəyişiklikləri).

3. Bazar nəzarəti

İxrac: Şirkət məhsul və xidmətlərini yalnız satır və yerli müştəri bazası ilə birbaşa əlaqəsi daha azdır.

Üfüqi BXİ: Şirkət yerli bazara yaxınlaşır, müştəri üstünlüklərini daha yaxşı anlayır və bazara daha çox nəzarət edir.

50.Şirkət ixrac etmək, yoxsa şaquli BXİ vasitəsilə çoxmilli şirkət olmaq arasında seçim edərkən onun nəzərə almalı olduğu cəhətlər hansılardlr?

- Şirkətin istehsal zəncirini hissələrə bölmək və bu zəncirin hissələrini xarici törəmə şirkətə transfer etmək qərarı da vahidə düşən xərclər və sabit xərclər arasında seçimi özündə əks etdirir. Bu halda da şirkətin fəaliyyət miqyası bu nəticəni müəyyən edən əsas element olacaq. Şaquli BXİ halında qənaət edilən xərclər əmtəələrin sərhədlərdən keçərkən qənaət edilən xərcləri deyil, istehsal zəncirinin hissələri üzrə istehsal xərclərindəki fərqləri əks etdirir. Əvvəlcə müzakirə edildiyi kimiç xərclər arasındakı bu fərqlər, əsasən, müqayisəli üstünlüklə bağlıdır.

Cavabda şirkətin istehsal zəncirini şaquli BXI və ya ixrac yolu ilə idarə etmə qərarını vermək üçün nəzərə alınmalı əsas elementlər vurğulanır. Əsas məqamlar:

1. Vahidə düşən xərclər və sabit xərclər: Şirkətin istehsal zəncirində hansı xərclərin optimallaşdırılacağı əsas götürülür.

2. Şirkətin fəaliyyət miqyası: Fəaliyyətin miqyası nəticənin effektivliyini müəyyən edən əsas amillərdən biridir.

3. Şaquli BXI ilə ixrac arasındakı fərqlər: Şaquli inteqrasiya zamanı istehsal xərclərində qənaət, ixracdan daha üstün ola bilər.

4. Müqayisəli üstünlük: Hansı yanaşmanın şirkət üçün daha sərfəli olduğunu qiymətləndirmək əsas götürülür.

51. ÜMM, ÜDM, Milli gəlir anlayışlarını bir-birindən fərqləndirin.ÜMM tərkib hissələrinin qısa izahını verin.

Makroiqtisadi təhlilin əsas problemi ölkənin ümumi milli məhsuludur (ÜMM) ÜMM verilmiş zaman müddətində ölkənin istehsal amilləri tərəfindən istehsal olunan və bazarda satılan bütün son əmtəə və xidmətlərin bazar dəyəridir. Makroiqtisadçılar tərəfindən tədqiq edilmiş ölkənin buraxılışının əsas ölçüsü olan ÜMM son buraxılışa çəkilmiş bütün xərclərin bazar dəyərini cəmləməklə hesablanır. Ona görə də ÜMM-ə supermarketdə satılmış çörək və kitab mağazasında satılmış kitablar kimi malların dəyəri, habelə birja brokerləri və çilingər-santexniklər tərəfindən göstərilən xidmətlərin dəyəri daxildir. İstehsal amillərinin xərcləri olmadan buraxılış istehsal edilə bilmədiyinə görə ÜMMi formalaşdıran xərclər işçi qüvvəsinin məşğulluğu, kapital və digər istehsal amilləri ilə sıx əlaqəlidir.

ABŞ istisna olmaqla, əksər ölkələr uzun müddət öz milli iqtisadi aktivliyinin başlıca ölçüsü kimi ÜMM-i deyil, ümumi daxili məhsulu (ÜDM) göstərirdi. 1991-ci ildə ABŞ bu təcrübəni tətbiq etməyə başladı. ÜDM-in ölkə hüdudları daxilində istehsal həcmini ölçdüyü hesab edilir, ÜMM isə ümumi daxili məhsul üstəgəl digər ölkələrdən əldə olunan faktor gəlirlərinin xalis mədaxilinə

bərabərdir. ABŞ üçün bu xalis daxilolmalar, ilk növbədə, ölkə vətəndaşlarının xarici ölkələrdə sahib olduqları aktivlər hesabına qazandıqları gəlir ilə ölkə vətəndaşlarının ölkə daxilindəki aktivlərin xarici mülkiyyətçilərinə ödədiyi ödənişlərin fərqi ilə bərabərdir .

Nə üçün müəyyən müddət ərzində ölkənin yaratdığı ÜMM onun milli gəlirinə (yəni həmin dövrdə onun istehsal amillərinin qazandığı gəlirə) bərabər olmalıdır.

Bu bərabərliyin səbəbi odur ki, əmtəə və xidmətləri satın almaq üçün istifadə olunan hər bir dollar yekunda avtomatik olaraq kiminsə cibinə gedir. Həkimə getməyi sadə bir misal kimi göstərsək, milli buraxılışdakı artımın milli gəliri eyni məbləğdə necə artırdığını görə bilərik. Həkimə ödədiyiniz 75 dollar onun sizə göstərdiyi xidmətlərin bazar dəyərini əks etdirir və beləliklə, sizin həkimə gedişiniz ÜMM-i 75 dollar artırır. Lakin həkimə ödədiyiniz 75 dollar həmçinin onun gəlirini də artırır. Beləliklə, milli gəlir də 75 dollar artmış olur.

Ümumi Milli Məhsul (ÜMM), Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) və Milli Gəlir bir-birinə bağlı, lakin fərqli iqtisadi göstəricilərdir. Bu göstəriciləri və ÜMM-in tərkib hissələrini izah edək:

_____

1. Ümumi Milli Məhsul (ÜMM)

• Tərif: ÜMM bir ölkənin vətəndaşları tərəfindən müəyyən dövr ərzində (adətən bir il) istehsal edilən bütün malların və xidmətlərin bazar dəyərini göstərir, istər ölkə daxilində, istərsə də xaricdə.

• Fərq: ÜMM istehsal prosesini yerli və xarici olmaqla vətəndaşlıq prinsipinə əsaslanaraq ölçür. Məsələn, xaricdə çalışan Azərbaycan vətəndaşının gəliri ÜMM-ə daxildir.

_____

2. Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM)

• Tərif: ÜDM müəyyən bir ölkənin ərazisində istehsal edilən bütün malların və xidmətlərin bazar dəyərini göstərir, istehsal edən şəxsin vətəndaşlıq mənsubiyyətindən asılı olmayaraq.

• Fərq: ÜDM coğrafi prinsipi əsas alır. Xaricdə yaşayan vətəndaşların fəaliyyəti ÜDM-ə daxil edilmir. Məsələn, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici şirkətlərin istehsalı ÜDM-ə daxildir.

_____

3. Milli Gəlir

• Tərif: Milli gəlir, bir ölkədə istehsal olunan məhsul və xidmətlərdən əldə edilən gəlirlərin cəmini göstərir. Bu, əməkhaqqı, faiz, icarə və mənfəət kimi faktor gəlirlərindən ibarətdir.

• Fərq: Milli gəlir, ÜMM-dən amortizasiya və dolayı vergilər çıxıldıqdan sonra əldə edilir. İqtisadi mənada əhalinin rifahını daha dolğun əks etdirir.

ÜMM-in tərkib hissələrinin izahı

1. İstehlak (C): Əhali tərəfindən alınan mallar və xidmətlər (məsələn, ərzaq, geyim, nəqliyyat).

2. İnvestisiyalar (I): Şirkətlər və hökumət tərəfindən əsas vəsaitlərə qoyulan sərmayələr (məsələn, fabriklər, maşınlar).

3. Hökumət xərcləri (G): Dövlətin mallar və xidmətlərə etdiyi xərclər (məsələn, məktəblər,

xəstəxanalar).

4. Xalis ixrac (NX): İxracın idxalı üstələyən hissəsi (NX = İxrac - İdxal).

- Xaricə satılan malların dəyəri ixrac olaraq qeyd olunur.
- Xaricdən alınan malların dəyəri idxal olaraq qeyd olunur.

ÜMM = C + I + G + NX

52.Tədiyyə balansı nədir? Tədiyyə balansında qeydə alınan əməliyyatlar hansılardır? Nümunə ilə hər hansı bir əməliyyatın tədiyyə balansında əksini göstərin.

Tədiyə balansı hesabları cari əməliyyatlar hesabının tərkibi və maliyyələşməsinimüfəssəl şəkildə təsvir edir. Ölkə ilə dünyanın qalan hissəsi arasındakı bütünəməliyyatlar ölkənin tədiyə balansının hesablarında qeyd edilir. Hesablar oqaydaya əsaslanır ki, xarici tərəflərə ödəniş ilə nəticələnən hər hansı əməliyyatdebet kimi, xarici tərəflərdən mədaxil ilə nəticələnən hər hansı əməliyyat isəkredit kimi qeyd edilir. Əmtəə və xidmətlər ilə bağlı əməliyyatlar tədiyə balansının cari əməliyyatlarhesabında qeyd edilir, aktivlərin beynəlxalq satışları və ya satınalmaları isəmaliyyə hərəkəti hesabında qeydə alınır. Kapital hesabı isə, əsasən, birjadankənaraktivlərin köçürmələrini qeyd edir və Amerika Birləşmiş Ştatları üçün, adətən, kiçik olur. Cari əməliyyatlar və kapital hesablarının balanslarının cəmi kapi¬tal hesabın balansına (xalis maliyyə axınları) bərabər olmalıdır.

Tədiyyə balansı bir ölkənin xarici iqtisadi fəaliyyətlərini əks etdirən statistik hesabatdır. O, müəyyən dövr ərzində ölkənin digər ölkələrlə apardığı iqtisadi əməliyyatları göstərir və iki əsas bölmədən ibarətdir: cari hesab və kapital və maliyyə hesabı.

Tədiyyə balansında qeydə alınan əməliyyatlar:

1. Cari hesab:

- Ticarət balansı: Malların ixracı və idxalı (məsələn, neft ixracı).
- Xidmətlər balansı: Turizm, nəqliyyat, bankçılıq xidmətləri.
- Birbaşa gəlirlər: Xarici investisiyalardan dividendlər, faizlər.
- Transferlər: Məsələn, diaspor tərəfindən göndərilən pul vəsaitləri.

2. Kapital və maliyyə hesabı:

- Xarici investisiyalar (məsələn, bir şirkətin xaricdə zavod tikməsi).
- Xarici kreditlər və borclar.
- Portfel investisiyaları (səhmlər və istiqrazlar).

3. Rezerv aktivlər:

- Mərkəzi bankın xarici valyuta ehtiyatları və qızıl ehtiyatlarındakı dəyişikliklər.

_____

Nümunə: Malların ixrac əməliyyatı

Təsəvvür edək ki, Azərbaycan bir ay ərzində 100 milyon ABŞ dolları dəyərində neft ixrac edir.

Tədiyyə balansında əks olunması:

1. Cari hesabın ticarət balansında 100 milyon ABŞ dolları gəlir olaraq qeydə alınır (ixrac).

2. Əgər bu gəlirdən əldə edilən məbləğ birbaşa ölkəyə daxil olarsa, balansda müsbət təsir yaranır.

3. Əksinə, bu gəlir ölkənin xaricdəki borc ödənişinə yönəldilərsə, bu, həm də kapital hesabında qeyd olunacaq.

Bu cür əməliyyatlar ölkənin xarici iqtisadi vəziyyətini təhlil etmək üçün istifadə olunur. Tədiyyə balansı müsbət olarsa, ölkə xaricdən daha çox gəlir əldə edir, mənfi olarsa, daha çox ödəyir.

53. Yığımla Cari əməliyyatlar balansı arasındakı əlaqəni qapalı və açıq iqtisadiyyatlar üçün fərqləndirin.

Yığım (savings) və cari əməliyyatlar balansı (current account balance) arasındakı əlaqə iqtisadiyyatın qapalı və açıq olmasına görə dəyişir. Bu əlaqəni başa düşmək üçün əvvəlcə hər iki anlayışı izah edək:

Yığımlar. Əvvəlki fəsillərdə biz adətən ehtimal etdik ki, hər bir ölkə dəqiqliklə öz gəlirinə tam uyğun olan məbləği (nə az, nə çox) sərf edir. Lakin reallıqda isə ailələr öz gəlirlərinin bir hissəsini kənara qoyaraq gələcək üçün saxlayırlar vəya onlar qazandıqlarından daha artıq xərcləmək üçün müvəqqəti olaraq borcgötürə bilər. Ölkənin yığım və ya borclanma davranışı ölkədaxili məşğulluğavə milli sərvətin gələcək səviyyələrinə təsir göstərir. Bütövlükdə beynəlxalq iqtisadiyyat nöqteyi-nəzərindən dünyada yığım norması dünyanın istehsalkapitalı ehtiyatlarının nə dərəcədə tez böyüyə biləcəyini müəyyənləşdirir.

Yığım (S): Fərdlərin, firmaların və dövlətin gəlirlərinin istehlak edilməyən hissəsi.

Cari əməliyyatlar balansı (CAB): Xarici sektorla ticarət, xidmətlər və investisiya gəlirləri arasındakı fərqdir. Formul olaraq:

{CAB} = {X - M}

X- ixrac, M-idxal

1. Qapalı iqtisadiyyat

Qapalı iqtisadiyyatda xarici ticarət yoxdur (X = M = 0), yəni cari əməliyyatlar balansı mövcud deyil. Bu halda iqtisadiyyatın ümumi gəliri (Y) aşağıdakı bərabərliklə ifadə olunur:

Y = C + I + G

C: İstehlak

I: İnvestisiya

G: Dövlət xərcləri

Yığım isə bu bərabərliklə ifadə edilir:

S = Y - C - G

S = I

2. Açıq iqtisadiyyat

Açıq iqtisadiyyatda xarici ticarət və kapital axınları mövcuddur. Ümumi gəlir aşağıdakı kimi genişlənir:

Y = C + I + G + (X - M)

S = I + {CAB}

Nəticə:

Qapalı iqtisadiyyatda yığım və investisiya bir-birinə bərabərdir və xarici sektorun təsiri yoxdur.

Açıq iqtisadiyyatda yığım daxili investisiyalardan əlavə xarici ticarət və kapital axınlarına təsir edir, bu da cari əməliyyatlar balansını formalaşdırır. Yiğımın artıq hissəsi müsbət CAB yaradır. Əksinə yığım çatışmazlığı mənfi CAB yaradır.

54. Valyuta məzənnəsini nə müəyyənləşdirir? Ətraflı izahat verin. Gözlənilən gəlirlik dərəcəsi ilə real gəlirlik dərəcəsi arasındakı fərqi nümunə əsasında izah edin.

Bir valyutanın digər valyuta ilə ifadəsindəki qiyməti valyuta məzənnəsi adlanır. Bir ölkənin valyutasının digər ölkənin valyutası qarşısında dəyəri olan valyuta məzənnəsi həm də aktivlərin qiyməti olduğuna görə, digər aktivlərin qiymətlərindəki davranışları idarə edən prinsiplər valyuta məzənnələrindəki davranışları da idarə edir . Valyuta məzənnələri bizə müxtəlif ölkələrdə istehsal edilmiş əmtəə və xidmətlərin qiymətlərini müqayisə etmək imkanı verir. Hər şey sabit qalarsa, bir ölkənin valyutasının ucuzlaşması onun əmtəələrini xaricilər üçün daha ucuz edir. Hər şey sabit qalarsa, bir ölkənin valyutasının bahalaşması onun əmtəələrini xaricilər üçün daha bahalı edir.

Kapital ixracı, əmtəə və xidmətlərlə beynəlxalq ticarət, elmi-texniki əməkdaşlıq dünya təsərrüfatı əlaqələrinin subyektləri arasında qarşılıqlı pul tələblərini və öhdəliklərinin yaranmasına gətirib çıxarır. XX əsrin ortalarından etibarən beynəlxalq valyuta münasibətləri öz inkişafında yeni impuls qazanmışdır. Dünya iqtisadiyyatının beynəlmiləlləşməsi və qloballaşması ölkələr arasında ticarət- iqtisadi mübadilənin inkişafına, valyuta münasibətlərinin inkişaf etməsinə gətirib çıxarmışdır. Valyutaların sabitliyi, onların bir-birlərinə və ehtiyat valyutalarına nisbəyən yol verilən tərəddüd hədləri dünya təsərrüfatının inkişafının vacib problemlərinə çevrilmişdir.dünya təsərrüfat əlaqələrinin fasiləsiz həyata keçirilməsi üçün səmərəli valyuta mexanizminini yaradılması beynəlxalq maliyyə sisteminin mərkəzi vəzifəsinə

çevrilmişdir Valyuta sistemi təsərrüfat həyatının beynəlmiləlləşməsi və dünya bazarının inkişafı əsasında formalaşmış, beynəlxalq müqavilə və dövlət-hüquqi normalarında əks olunmuş pul-kredit münasibətlərinin məcmusudur. Valyuta sisteminə iki tərəfdən baxmaq olar. Birincisi, o, ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin dərinləşməsi nəticəsində meydana gəlmiş obyektiv reallıqdır. İkincisi, bu obyektiv reallıq hüquqi normalarda, institutlarda, beynəlxalq sazişlərdə anlaşılır və öz əksini tapır. Bu mənada valyuta sisteminin yaradılması haqqında məqsədyönlü fəaliyyət kimi danışmaq olar. Dünya valyuta sistemində bir sıra valyutalar rəsmi olaraq BVF tərəfindən verilən ehtiyat valyuta statusuna malikdirlər.

Gəlirlilik dərəcəsi, aktivin müəyyən zaman ərzində təklif etdiyi dəyərindəki faiz ilə artımı deməkdir.

Gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi nədir? Yığım edənlərin hansı aktivi almaq barədə qərar verərkən nəzərə aldıqları gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi gözlənilən real gəlirlilik dərəcəsidir

Faiz dərəcələri

Faiz dərəcəsi – həmin valyutanın bir vahidini bir il üçün borc verməklə bir fərdin qazana biləcəyi həmin valyuta miqdarıdır.Bir dollar və bir avro əmanətin təklif etdiyi faiz dərəcəsi bizə bu dollar və avronun dəyərinin il ərzində necə dəyişəcəyini göstərir. Dollar/avro məzənnəsində il ərzində gözlənilən dəyişikliklər

Nümünə

Fərz edin ki, bir avro - $1,10-dır. Lakin bir il sonra bu dərəcənin bir avro üçün $1,165 olacağını gözləyirsiniz . İllik dollar ilə faiz dərəcəsi 10 faiz, avro ilə isə 5 faizdir. Bir il sonra $1,00- $1,10, €1- €1,05 ödəyəcəyi deməkdir. Bunlardan hansı əmanət daha yuxarı gəlirlilik təklif edir?

Addım 1. Bugünkü dollar/avro məzənnəsini avro əmanətinin (məsələn, €1) dollar ilə qiymətini tapmaq - €1 - $1,10.

Addım 2. Bir il sonra əldə edəcəyiniz avronun miqdarını hesablamaq.İlin sonunda sizin €1-luq əmanətiniz €1,05 dəyərində olacaq.

Addım 3. Addım 2-də müəyyən edilmiş avro ilə məbləğin gözlənilən dəyərini hesablamaq üçün bir il sonra hakim olacağı gözlənilən valyuta məzənnəsini istifadə edin. Avro əmanətinizin bir il sonrakı dollar ilə dəyəri - 1.165 * 1.05 = +1.223 olacağını gözləyirsiniz.

Addım 4. €1 əmanətinizin dollar ilə qiymətini ($1,10) indi bildiyiniz və onun bir il sonrakı dəyərini ($1,223) proqnozlaşdıra biləcəyiniz üçün siz avro əmanətlərinin dollar ilə gözlənilən gəlirlilik dərəcəsini aşağıdakı kimi hesablaya bilərsiniz: (1.223 - 1.10)/1.10 = 0.11, və ya illik 11 faiz.

Addım 5. Dollar əmanətləri üzrə dollar ifadəsində gəlirlilik dərəcəsi (dollar ilə faiz dərəcəsi) illik sadəcə 10 faiz olduğuna görə siz sərvətinizi avro əmanətləri formasında saxlamağın daha yaxşı olduğunu gözləyirsiniz.

Sadə qayda:Sonuncu nümunədə dolların gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsi (1.165 - 1.10)/1.10 = 0.059, və ya təqribən illik 6 faizdir.

Avro əmanətlərinin dollar ifadəsində gəlirlilik dərəcəsi təxminən avro ilə faiz dərəcəsi ilə dolların avroya qarşı ucuzlaşma dərəcəsinin cəminə bərabərdir. 5% + 6% =11%

55. Dolların faiz dərəcəsinin artmasının dollar/avro məzənnəsinə təsirlərini müzakirə edin.Qrafiklə cavabınızı dəstəkləyin.

Faiz dərəcəsi pariteti: ilkin tarazlıq şərti- Xarici valyuta bazarı, bütün valyutalar ilə əmanətlərin eyni gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi təklif etdikdə tarazlıqda olur. Eyni valyuta ifadəsində ölçüldükdə hər hansı iki valyuta ilə əmanətlər üzrə gözlənilən gəlirliliyin bərabər olması şərti faiz dərəcəsi pariteti şərti adlanır.

Xarici valyuta bazarı heç bir növ valyuta üzrə izafi tələb və ya izafi təklif olmadıqda tarazlıq vəziyyətində olur.

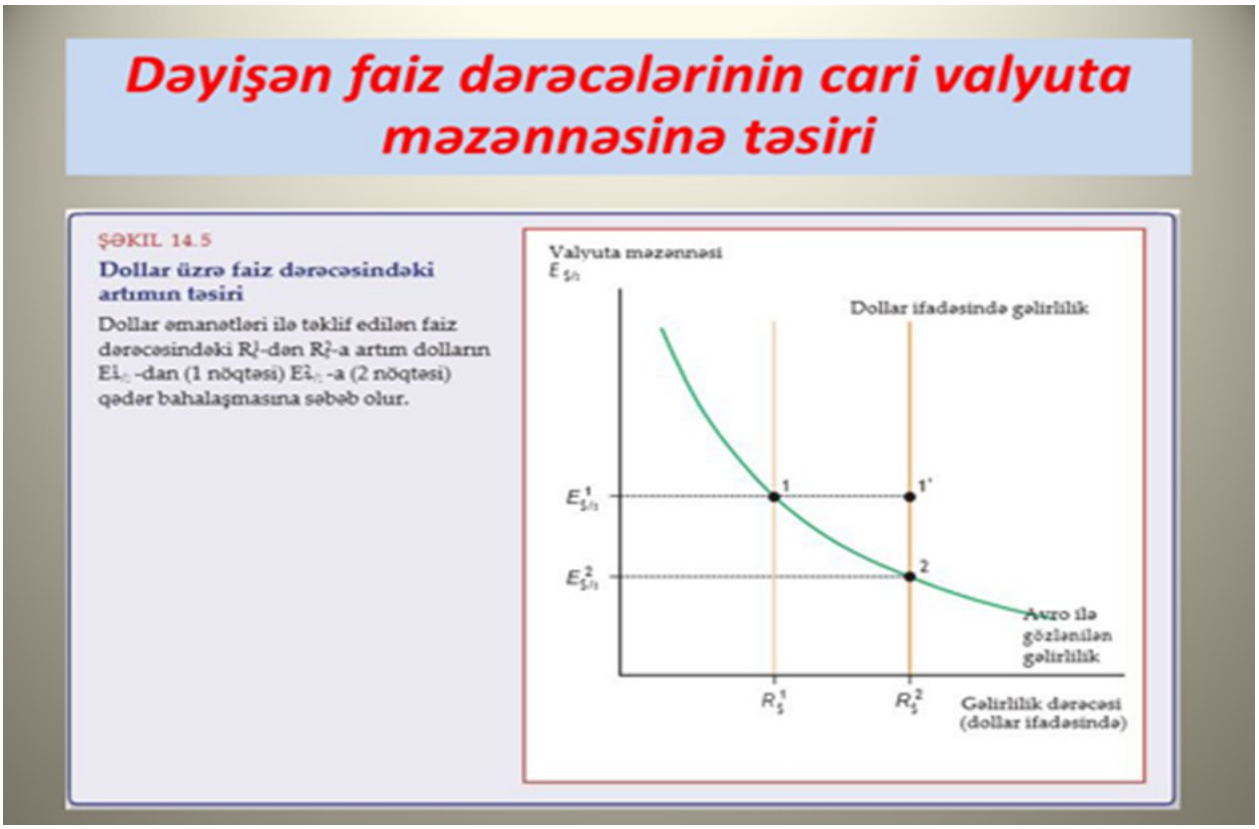
R$ = R€ + (E e $/€ - E$/€)/E$/€.

R€ - birillik avro əmanətləri üzrə bugünkü faiz dərəcəsi,

R$ - birillik dollar əmanətləri üzrə faiz dərəcəsi,

E$/€ - bugünkü dollar/avro valyuta məzənnəsi (bir avro üçün dolların məbləği),

Ee $/€ - bir il sonra hakim olması gözlənilən dollar/avro valyuta məzənnəsi (biravro üçün dolların məbləği)

Digər şərtlər sabit qaldıqda bir valyutanın əmanətləri üzrə ödənilən faiz dərəcəsindəki artım həmin valyutanın xarici valyutaya qarşı bahalaşmasına səbəb olur.

Real dünyada faiz dərəcəsinin niyə dəyişdiyini bilmədikcə, biz verilmiş bir faiz dərəcəsi dəyişikliyinin valyuta məzənnələrini necə dəyişməsini proqnozlaşdıra bilmirik..

56. Xarici valyuta bazarı, iştirakçıları və onların yerinə yetirdikləri funksiyaları sadalayın.

Xarici valyuta bazarı

İqtisadiyyatdakı digər qiymətlərin alıcı və satıcı arasındakı əlaqələr ilə müəyyənləşməsi kimi, valyuta məzənnələri də beynəlxalq ödənişləri etmək üçün xarici valyutaları alan və satan ev təsərrüfatları, şirkətlər və maliyyə institutları arasındakı əlaqələr ilə müəyyən edilir. Beynəlxalq valyutaların mübadilə edildiyi bazar xarici valyuta bazarı adlanır.

İştirakçılar

Xarici valyuta bazarındakı əsas iştirakçılar kommersiya bankları, beynəlxalq ticarətlə məşğul olan korporasiyalar, aktivlərin idarə olunması ilə məşğul olan şirkətlər, sığorta şirkətləri kimi bank olmayan digər maliyyə institutları və mərkəzi banklardır. Fərdlər – məsələn, bir otelin girişində xarici valyuta alan turistlər də, xarici valyuta bazarında iştirak edə bilərlər. Ancaq belə nağd əməliyyatlar ümumi valyuta ticarətinin çox cüzi bir hissəsini təşkil edir.

Biz indi bu bazardakı əsas iştirakçıları və onların rollarını göstərəcəyik.

1) Kommersiya bankları. Demək olar ki, bütün irimiqyaslı beynəlxalq əməliyyatlar, müxtəlif maliyyə mərkəzlərindəki kommersiya banklarında debit və kredit hesabları ilə aparıldığı üçün kommersiya bankları xarici valyuta bazarının mərkəzindədirlər. Ona görə də xarici valyuta əməliyyatlarının böyük hissəsi müxtəlif valyutalarla ifadə olunmuş bank əmanətlərini özündə əhatə edir.

2) Korporasiyalar. Bir neçə ölkədə əməliyyatları olan korporasiyalar öz baş ofislərinin yerləşdiyi ölkənin valyutasından fərqli olan valyutalarda ödənişlər edir və ödəmələr qəbul edir. Meksikadakı zavodunda işçilərin maaşını ödəmək üçün, məsələn, IBM şirkətinin Meksika pesosuna ehtiyacı ola bilər. Əgər IBM kompüterləri Amerika Birləşmiş Ştatlarında satmaqla sadəcə dollar əldə Valyuta məzənnələri, avtomobil qiymətləri və valyuta müharibələri

3) Bank olmayan maliyyə institutları. İllər ərzində Amerika Birləşmiş Ştatları, Yaponiya və digər ölkələrdə maliyyə bazarlarında tənzimləmələrin azaldılması müştərək fondlar kimi bank olmayan maliyyə institutlarını öz müştərilərinə daha çox çeşiddə xidmətlər təklif etmək üçün stimullaşdırdılar. Bu xidmətlərin əksəriyyəti bankların təklif etdiklərindən fərqlənmir. Həmin xidmətlərin arasında xarici valyuta əməliyyatları da mövcud olmuşdur. Təqaüd fondları kimi institusional investorlar, adətən, xarici valyuta ticarəti aparırlar. Həmçinin sığorta şirkətləri də belə edir. Çox varlı fərdlərə xidmət edən və müştərək fondların ticarət strategiyalarını məhdudlaşdıran hökumət tənzimləmələrinin təsir etmədiyi hec fondlar da xarici valyuta bazarında aktiv fəaliyyət göstərirlər.

4. Mərkəzi banklar. Əvvəlki fəsildə biz mərkəzi bankların bəzən xarici valyuta bazarlarına müdaxilə etdiyini öyrəndik. Mərkəzi bankların əməliyyatlarının həcmi, adətən, çox böyük olmasa da, həmin əməliyyatların təsiri böyük ola bilər. Bu təsirin səbəbi xarici valyuta bazarındakı iştirakçılar valyuta məzənnələrinə təsir edə bilən gələcək makroiqtisadi siyasətləri anlaya bilmək üçün mərkəzi bankın fəaliyyətlərini yaxından izləmələridir. Mərkəzi banklardan başqa digər hökumət orqanları da xarici valyuta bazarında iştirak edə bilərlər

57. Cari dollar/avro məzənnəsi və avro əmanətləri üzrə gözlənilən dollar ifadəsində gəlirlilik

arasındakı əlaqəni qrafiklərlə izah edin.

Bugünkü dollar/avro məzənnəsi bir avro üçün $1,00-dır və bir il sonra bugünkü gün üzrə gözlədiyiniz məzənnə isə bir avro üçün $1,05 olacaq. Onda dolların avroya qarşı gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsi (1.05 - 1.00)/1.00 = 0.05, və ya illik 5 faiz edir. fərz edin ki, bugünkü valyuta məzənnəsi qəflətən bir avro üçün $1,03-a qalxır. Dolların ucuzlaşmasının gözlənilən dərəcəsi indi sadəcə (1.05 - 1.03)/1.03 = 0.019, və ya 5 faiz əvəzinə 1,9 faiz olur.

TABLE 14-4 Today's Dollar/Euro Exchange Rate and the Expected Dollar Return on Euro Deposits When $E^e_{\$/€} = \$1.05$ per Euro

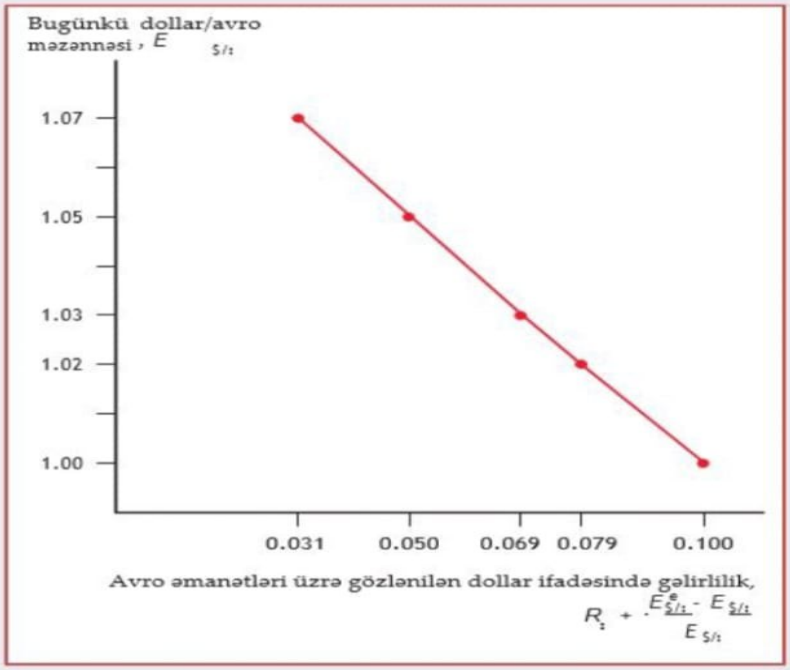
Today's Dollar/Euro Exchange Rate	Interest Rate on Euro Deposits	Expected Dollar Depreciation Rate Against Euro	Expected Dollar Return on Euro Deposits
$E_{\$/€}$	$R_€$	$\frac{1.05 - E_{\$/€}}{E_{\$/€}}$	$R_€ + \frac{1.05 - E_{\$/€}}{E_{\$/€}}$
1.07	0.05	− 0.019	0.031
1.05	0.05	0.00	0.05
1.03	0.05	0.019	0.069
1.02	0.05	0.029	0.079
1.00	0.05	0.05	0.10

39

ŞƏKİL 14.3

Cari dollar/avro məzənnəsi və avro əmanətləri üzrə gözlənilən dollar ifadəsində gəlirlilik arasındakı əlaqə

$E^e_{\$/€} = 1.05$ və $R_€ = 0.05$, olaraq verilmişdirsə, dolların avroya qarşı bahalaşması avro əmanətləri üzrə dollar ifadəsində ölçülmüş gözlənilən gəlirliliyi artırır.

40

58. Avro depozitlərinin ödədiyi faiz dərəcəsinin artmasının dollar/avro məzənnəsinə təsirlərini müzakirə edin

1.Faiz dərəcəsi – həmin valyutanın bir vahidini bir il üçün borc verməklə bir fərdin qazana biləcəyi həmin valyuta miqdarıdır. Bir dollar və bir avro əmanətin təklif etdiyi faiz dərəcəsi bizə bu dollar və avronun dəyərinin il ərzində necə dəyişəcəyini göstərir.

Dollar/avro məzənnəsində il ərzində gözlənilən dəyişikliklər

Fərz edin ki, bir avro - $1,10-dır.

Lakin bir il sonra bu dərəcənin bir avro üçün $1,165 olacağını gözləyirsiniz. İllik dollar ilə faiz dərəcəsi 10 faiz, avro ilə isə 5 faizdir. Bir il sonra $1,00- $1,10, €1- €1,05 ödəyəcəyi deməkdir.

Addım 1. Bugünkü dollar/avro məzənnəsini avro əmanətinin (məsələn, €1) dollar ilə qiymətini tapmaq - €1 - $1,10.

Addım 2. Bir il sonra əldə edəcəyiniz avronun miqdarını hesablamaq.İlin sonunda sizin €1-luq əmanətiniz €1,05 dəyərində olacaq.

Addım 3. Addım 2-də müəyyən edilmiş avro ilə məbləğin gözlənilən dəyərini hesablamaq üçün bir il sonra hakim olacağı gözlənilən valyuta məzənnəsini istifadə edin. Avro əmanətinizin bir il sonrakı dollar ilə dəyəri - 1.165 * 1.05 = +1.223 olacağını gözləyirsiniz.

59. Mərkəzi bank rəsmi ehtiyat əməliyyatları vasitəsilə pul təklifini necə idarə edir?

Mərkəzi banklar çox vaxt öz iqtisadiyyatlarında makroiqtisadi vəziyyətə təsir göstərmək üçün şəxsi aktiv bazarlarında beynəlxalq ehtiyat aktivləri alır, yaxud satır. Bu növ rəsmi əməliyyatlar valyuta bazarlarına rəsmi müdaxilə adlanır. Valyuta bazarlarına müdaxilənin makroiqtisadi vəziyyəti dəyişdirə bilməsinin səbəblərindən biri odur ki, bu, mərkəzi bankın pul kütləsini dövriyyəyə buraxması və ya dövriyyədən çıxarması üçün bir vasitədir. Valyuta bazarlarına müdaxilənin səbəbləri və nəticələri barədə sonrakı bölmələrdə daha ətraflı danışacağıq.

Mərkəzi banklardan savayı, dövlət qurumları xarici ehtiyat aktivlər saxlaya və valyuta bazarlarına rəsmi müdaxilə edə bilərlər. Məsələn, ABŞ-ın Xəzinədarlıq Departamenti bir vaxtlar birja ticarətində fəal rol oynamış Valyuta Stabilləşdirmə Fondunu idarə edir. Lakin bu cür qurumların əməliyyatları, adətən, dövriyyədəki pul kütləsinə nəzərəçarpan təsir göstərmədiyinə görə biz mərkəzi bankın təkbaşına xarici ehtiyat aktivlər saxladığını və müdaxilələr etdiyini ehtimal etməklə müzakirəmizi sadələşdirəcəyik (həddindən artıq təhrif yaratmadığı halda. Mərkəzi bank xarici aktivi satın aldıqda, yaxud satdıqda bu əməliyyat ölkənin maliyyə hərəkəti hesabında həmin əməliyyatın sanki fiziki şəxs tərəfindən həyata keçirildiyi kimi görünür. Yaponiya Mərkəzi Bankının (Bank of Japan) dollar aktivlərini əldəetmə əməliyyatı aşağıdakı qaydada baş verə bilər: ABŞ-ın avtomobil dileri Yaponiyadan Nissan markalı sedan avtomobili idxal edir və avtomobil şirkətinə 20000 ABŞ dolları dəyərində çek ilə ödəniş edir. Nissan şirkəti bu pulu dollar aktivlərinə investisiya etmək istəmir, lakin belə olur ki, Yaponiya Bankı 20000 ABŞ dolları dəyərindəki çek müqabilində Nissan şirkətinə Yapon valyutası ödəmək istəyir. Yaponiya Bankının beynəlxalq ehtiyat aktivləri bu sövdələşmə nəticəsində 20000 ABŞ dolları artır. Ona görə də bu əməliyyat ABŞ-ın maliyyə hərəkəti hesabında 20000 ABŞ dolları kredit ilə nəticələnir, digər tərəfdə isə avtomobilin idxalı səbəbindən ABŞ-ın cari əməliyyatlar hesabında 20000 ABŞ dolları debet yaranır.Mərkəzi bankın xalis maliyyə axınlarının səviyyəsi rəsmi hesablaşmalar balansı və ya (qeyri-rəsmi şəkildə) tədiyə balansı adlanır. Bu saldo cari əməliyyatlar hesabının və kapital hesabın balanslarının cəmidir (maliyyə hərəkəti hesabının balansının qeyri-ehtiyat aktivlərinin hissəsi çıxılmaqla) və o, cari əməliyyatlar hesabının

balansının hesaba alınmasında mərkəzi bankların rəsmi ehtiyat aktivləri üzrə əməliyyatlarının rolunu göstərir

60. Arbitrajın mahiyyətini izah edin.

Arbitraj maliyyə bazarlarında qiymət fərqlərindən istifadə edərək risksiz mənfəət əldə etmək prosesidir. Bu, adətən, eyni aktivin (məsələn, valyuta, qiymətli kağızlar, əmtəələr və ya digər maliyyə alətləri) fərqli bazarlardakı qiymətlərində olan uyğunsuzluqlardan yaranır. Arbitraj imkanları bazarların qeyri-effektivliyindən qaynaqlanır və həmin uyğunsuzluqlar aradan qalxana qədər davam edir. Arbitrajın əsas prinsipi aşağı qiymətli bir bazardan aktiv alıb, daha yüksək qiymətə malik digər bir bazarda sataraq qiymətlər arasındakı fərqdən mənfəət əldə etməkdir. Bu əməliyyat, düzgün həyata keçirildikdə, risksiz mənfəət əldə etmək imkanı yaradır, çünki qiymət fərqləri iki bazar arasındakı əməliyyat xərclərini üstələyir. Məsələn, bir valyutanın birjada alış qiyməti 1,10 ABŞ dolları, digər birjada isə satış qiyməti 1,15 ABŞ dollarıdırsa, investor həmin valyutanı aşağı qiymətə alıb yüksək qiymətə sataraq qiymət fərqindən faydalana bilər. Bu növ əməliyyat arbitraj adlanı r. Arbitrajın əsas təsiri bazarlar arasında qiymət fərqlərini aradan qaldırmaq və bazar effektivliyini artırmaqdır. Arbitraj əməliyyatları davam etdikcə aşağı qiymətli bazarda tələb artır, yuxarı qiymətli bazarda isə təklif yüksəlir. Nəticədə qiymətlər bir-birinə yaxınlaşır və uyğunsuzluq aradan qalxır.

Nəticə olaraq, arbitraj bazarların daha effektiv işləməsinə töhfə verir və qiymətlərin düzgün formalaşmasına yardım edir. Bununla yanaşı, müasir bazarlarda texnologiyanın inkişafı və sürətli məlumat axını arbitraj imkanlarını məhdudlaşdırır, çünki qiymət fərqləri çox sürətlə aradan qaldırılır. Buna baxmayaraq, arbitraj bazarlarda hələ də mühüm rol oynayır və investorlar üçün cəlbedici imkanlar yaradır.

61. Xarici valyuta əməliyyatları hansılardır? Spot, forvard əməliyyatlar, xarici valyuta svopları, fyuçers və opsionları izah edin və bir- birindən fərqləndirin.

Xarici valyuta əməliyyatları hər hansı iki valyuta arasında olur. *Bu hətta bir bankın məqsədinin bir qeyri-dollar valyutasını almaq və satmaq niyyəti olduqda belə, doğrudur. Əksər əməliyyatlar xarici valyutaların ABŞ dollarına mübadiləsi olur . Çoxsaylı xarici valyuta əməliyyatlarındakı əhəmiyyətli roluna görə ABŞ dolları bəzən vasitəçi valyuta adlandırılır.

İki tərəf bank əmanətlərini mübadilə etmək barədə razılıq əldə edir və bu razılaşmanı dərhal icra edirlər- spot məzənnə, spot əməliyyat.

Xarici valyuta razılaşmaları gələcək bir əməliyyat tarixini müəyyən edir – bu tarix 30, 90, 180 gün və ya hətta bir neçə il sonra belə ola bilər. Belə əməliyyatlarda istifadə edilən məzənnələr forvard məzənnələr adlanır.

Xarici valyuta svopları bir valyutanın spot satışı ilə onun forvard ilə yenidən alınmasının kombinasiyasına deyilir.

Fyuçers və opsionlar. Siz fyuçers müqaviləsi aldıqda müəyyən edilmiş bir xarici valyuta məbləğinin gələcəkdə müəyyən edilmiş bir tarixdə çatdırılacağına dair vədi almış olursunuz. Bir xarici valyuta opsionu öz sahibinə müəyyən edilmiş bir xarici valyuta məbləğinin, müəyyən edilmiş bir qiymətdə, müəyyən edilmiş bir son tarixədək, hər hansı bir vaxtda almaq və ya

satmaq hüququ qazandırır.

Razılaşmanın digər tərəfindən opsion satıcısı öz haqqını icra etmək üçün heç bir məcburiyyəti olmayan opsion sahibinin istəyi ilə həmin xarici valyutanı satmaq və ya almaq öhdəliyi daşıyır. put" opsionu - xarici valyutanı satmaq hüququ verir.

"call" opsionu - xarici valyuta almaq hüququ verir.

Forvardlar, svoplar, fyuçers və opsionların hamısı törəmə maliyyə alətlərinin nümunələridir.

62. Aktivlərin gəlirliliyini müəyyənləşdirən amillər hansılardır? Real gəlirlilik dərəcəsi nədir? Aktiv seçimi edərkən gəlirliliklə yanaşı nəzərə alınmalı xüsisiyyətləri izah edin.

Əmanətlərin məqsədi gələcək istehlakı təmin etmək olduğu üçün biz bir aktivin arzu olunan olmasını, əsasən, onun gəlirlilik dərəcəsi ilə qiymətləndiririk. Gəlirlilik dərəcəsi, aktivin müəyyən zaman ərzində təklif etdiyi dəyərindəki faiz ilə artımı deməkdir. Məsələn, fərz edin ki, 2015-ci ilin əvvəlində siz Financial Soothsayers, Inc. şirkətinin buraxdığı bir səhm payı üçün $100 ödəmisiniz. Əgər bu səhm sizə 2016-cı ilin əvvəlində $1 divi¬dend ödəyirsə və səhmin qiyməti il ərzində bir səhm üçün $100-dan $109-a qalxırsa, onda siz 2015-ci il ərzində həmin səhmdən 10% gəlirlilik dərəcəsi qazanmış olur¬sunuz. Bu isə sizin ilkin $100 sərmayənizin dəyərinin $110-a qalxması deməkdir $1 divident və səhminizi sataraq qazana biləcəyiniz $109-ın cəmidir. Financial Sooth¬sayers şirkətinin səhmi yenə də $1 divident ödəsə, lakin qiyməti bir səhm üçün $89-a düşsə, sizin $100 sərmayəniz ilin sonunda sadəcə $90 olacaq – bu isə mənfi 10% gəlirlilik dərəcəsi olur.

Real gəlirlilik dərəcəsi Yığım edənlərin hansı aktivi almaq barədə qərar verərkən nəzərə aldıqları gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi gözlənilən real gəlirlilik dərəcəsidir. Bu, yığım edənlərin müntəzəm olaraq istehlak etdikləri məhsulların bəzi geniş səbəi ifadəsində, aktivin dəyərini ölçməklə hesablanmış gəlirlilik dərəcəsidir. Yığımın ən önəmli məqsədi gələcək istehlak olduğu üçün vacib olan şey gözlənilən gəlirlilik dərəcəsidir. Sadəcə real gəlirlilik yığım edənin bu gün istehlak etməkdən imtina etməklə (bu, yığımdır) gələcəkdə ala biləcəyi əmtəə və xidmətləri hesablayır

Aktivlərin gəlirliliyini müəyyənləşdirən amillər

Aktivlərin gəlirliliyini (məsələn, bir şirkətin və ya sərmayənin gəlirlilik dərəcəsi) müəyyən edən əsas amillər bunlardır:

1. Gəlir və xərc balansı: Aktivin yaratdığı gəlirlər (məsələn, satış gəlirləri, dividendlər) və ona çəkilən xərclər (istismar xərcləri, təmir, vergilər) gəlirliliyə birbaşa təsir edir.

2. Bazar şərtləri: Tələb və təklif, bazar rəqabəti, iqtisadi vəziyyət gəlirliliyi artıran və ya azaldan amillərdir.

3. Risk səviyyəsi: Daha yüksək riskli aktivlər, adətən, daha yüksək gəlirlilik təklif edir. Bununla belə, bu gəlirin əldə edilməsi qeyri-müəyyən ola bilər.

Aktiv seçimi edərkən nəzərə alınmalı xüsusiyyətlər

Gəlirliliklə yanaşı, aktivlərin seçimində digər mühüm xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

1. Risk səviyyəsi: Aktivin bazar dəyişikliklərinə qarşı dayanıqlığı, mümkün itki riski qiymətləndirilməlidir.

2. Likvidlik : Aktivin sürətlə nağda çevrilmə qabiliyyəti. Yüksək likvidlik, tez mövcud vəsait əldə etmək üçün vacibdir.

3. Diverfikasiya imkanı: Aktivlərin müxtəlifliyini artırmaq riskin azaldılması baxımından əhəmiyyətlidir. Tək növ aktivə fokuslanmaq riskli ola bilər.

63. "Ölkə üçün hesabın profisiti carisi hesabın kəsrinin olmasından daha yaxşıdır". Razısınız və ya razı deyilsiniz? izah edin. "Milli yığım həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə istifadə oluna bilər". Bu ifadənin əsasını, o cümlədən qənaətin hər istifadəsinin millətə faydalarını izah edin.

Büdcə artıqlığı (profisit) – büdcə gəlirlərinin büdcə xərclərindən artıq olan məbləğidir. Büdcə kəsiri – dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin mənfi saldosudur.

Heç də bütün iqtisadiyyatçılar büdcə profisitinin ölkə üçün faydalı olduğunu düşünmür.Bəzi iddialara görə, büdcə artıqlığı sərt iqtisadi siyasətin nəticəsidir. Bunun da nəticəsi olaraq iqtisadiyyatda azad kapital çatışmazlığı, xüsusilə kredit təşkilatlarının likvidliyinin azalması çıxış edir.

Digər tərəfdən isə, büdcə profisiti ümumiyyətlə yaxşı bir şey hesab olunur, çünki bu o deməkdir ki, hökumətdə yenidən investisiya edilə və ya borcları ödəmək üçün xərclənə bilən pul qalır. Bununla belə, bu, hökumətin pulu nə qədər ağıllı xərcləməsindən asılıdır: əgər hökumət yüksək vergilər və ya azaldılmış dövlət xidmətləri səbəbindən profisiti varsa, bu, bütövlükdə iqtisadiyyat üçün xalis itki ilə nəticələnə bilər. Büdcə kəsirinin əksi büdcə profisitidir. Büdcə kəsiri daha yüksək borclanma səviyyəsinə, yüksək faiz ödənişlərinə və aşağı təkrar investisiyaya səbəb ola bilər ki, bu da növbəti il ərzində gəlirlərin azalması ilə neticelenecek.Butun bunlari nezere aldiqda bu fikirle razilasiram

2) Milli yığım-özəl və dövlət sektorunun yığımlarının cəmi

Özəl sektorun yığımları istehlak edilən deyil, yığım edilən xalis gəlirin (vergidən sonrakı gəlir) bir hissəsi kimi müəyyənləşdirilir.

Dövlətin yığımlara dair qərarlarının açıq iqtisadiyyatlara təsirlərini təhlil etməyə əlverişli olan formada milli gəlirin bərabərliyini yenidən tərtib etmək üçün özəl və dövlət sektorlarının yığımlarının tərifl ərindən istifadə edə bilərik .

64. Qızıl standartı valyuta sisteminin əsas xüsusiyyətlərini izah edin. Bu sistemin dağılmasının əsas səbəbləri nələrdir?

İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövr ilə müqayisədə 1870-1914-cu illərdə qızıl standartını tətbiq edən ölkələrdə qiymətlər o qədər kəskin qalxmasa da, ölkələr daxilində qiymətlər daha qısa vaxt müddətləri çərçivəsində inflyasiya və deflyasiyanı izləyərək proqnozlaşdırıla bilməyən dəyişikliklərə məruz qalırdı.1914-cü ildən əvvəlki qızıl standartı rejimində qısamüddətli daxili qeyrisabitliyin başlıca səbəbi iqtisadi siyasətin xarici yönümlü hədəflərə yönəlməsi olmuşdur. Birinci Dünya müharibəsindən əvvəlki illərdə dövlətlər İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı

dövrdəki qədər daxili balansı təmin etməyə görə öz üzərinə məsuliyyət götürmürdülər.Qarşıdakı Keys araşdırmasında izah edildiyi kimi, ABŞ-da bundan qaynaqlanan iqtisadi təşvişlər qızıl standartına qarşı siyasi müxalifətlə nəticələndi.Yuxarıda müzakirə olunan siyasət trilemması baxımından qızıl standartı valyuta məzənnəsinin yüksək sabitliyi və maliyyə kapitalının beynəlxalq axıcılığını təmin etsə də, monetar siyasətin daxili siyasət məqsədlərinə ünvanlamasına şərait yaratmamışdır. Valyutaların dəyərini qızıl baxımından sabitləşdirərək qızıl standartı dünya iqtisadiyyatında pul kütləsinin artımını məhdudlaşdırmaq və beləliklə, dünya qiymətləri səviyyəsində stabillik təmin etməyə çalışırdı. İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövr ilə müqayisədə 1870–1914-cu illərdə qızıl standartını tətbiq edən ölkələrdə qiymətlər o qədər kəskin qalxmasa da, ölkələr daxilində qiymətlər daha qısa vaxt müddətləri çərçivəsində inflyasiya və deflyasiyanı izləyərək proqnozlaşdırıla bilməyən dəyişikliklərə məruz qalırdı. 1914-cü ildən əvvəlki qızıl standartı rejimində qısamüddətli daxili qeyrisabitliyin başlıca səbəbi iqtisadi siyasətin xarici yönümlü hədəflərə yönəlməsi olmuşdur. Birinci Dünya müharibəsindən əvvəlki illərdə dövlətlər İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövrdəki qədər daxili balansı təmin etməyə görə öz üzərinə məsuliyyət götürmürdülər. Qarşıdakı Keys araşdırmasında izah edildiyi kimi, ABŞ-da bundan qaynaqlanan iqtisadi təşvişlər qızıl standartına qarşı siyasi müxalifətlə nəticələndi. Yuxarıda müzakirə olunan siyasət trilemması baxımından qızıl standartı valyuta məzənnəsinin yüksək sabitliyi və maliyyə kapitalının beynəlxalq axıcılığını təmin etsə də, monetar siyasətin daxili siyasət məqsədlərinə ünvanlamasına şərait yaratmamışdır.

65. Bretton-Vuds valyuta sisteminin dağılma səbəbləri nə olmuşdur?

1929-1933-cü illər böhranı göstərdi ki, dünya valyuta sistemində dərin və köklü islahatların həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır.1944-cü ildən etibarən dünya valyuta sisteminin təkamülündə üçüncü mərhələ başlanmışdır. Həmin il keçirilən Bretton-Vuds konfransında qızıla və iki —əsas valyuta‖ya ABŞ dollarına və ingilis funt-sterlinqinə əsaslanan qızıl-deviz standartı qəbul edildi ki, ona da çox zaman qızıl-valyuta standartı deyilir. Bu standart yalnız beynəlxalq valyuta sisteminə aid idi, daxili pul sistemi qızılla ölçülmıyın kredit pulları bazasında fəaliyyət göstərirdi.Bretton-Vuds valyuta sisteminin prinsiplərinin formalaşdığı müharibədən sonrakı dövrdə Böyük Britaniya kifayət qədər qızıl ehtiyatlarına malik deyildi və buna görə də funtsterlinqin qızıla dəyişdirilməsinin təmin edə bilmirdi. Bu isə praktiki olaraq funt- sterlinqin deviz valyutası funksiyasından imtina edilməsinə gətirib çıxarmışdı. Beləliklə, Bretton-Vuds valyuta sistemi dolları üstün mövqeyə çıxardı və ABŞ-a siyasi və iqtisadi üstünlük verdi. Dollar xarici ticarət hesablaşmalarını inhisarlaşdırdı. ABŞdan başqa istənilən ölkə tədiyə balansının kəsiri zamanı özünün qızıl-valyuta ehtiyatlarından istifadə etməli, daxili istehlakı azaltmalı, ixracı artırmalı idi. Yalnız ABŞ xarici kəsiri öz valyutası ilə ödəmək imkanına malik olduğundan bu barədə qayğılanmaya bilərdi. Bretton-Vuds valyuta sisteminin prinsiplərinin formalaşdığı müharibədən sonrakı dövrdə Böyük Britaniya kifayət qədər qızıl ehtiyatlarına malik deyildi və buna görə də funtsterlinqin qızıla dəyişdirilməsinin təmin edə bilmirdi. Bu isə praktiki olaraq funt-sterlinqin deviz valyutası funksiyasından imtina edilməsinə gətirib çıxarmışdı.İkinci dünya müharibəsi zamanı dağıntılara məruz qalmış Qərbi Avropa ölkələrinin milli iqtisadiyyatlarının bərpası tədricən dünya iqtisadiyyatında qüvvələr düzülüşünü dəyişdi. Avropa İqtisadi İttifaqının və Yaponiyanın iqtisadi mövqelərinin güclənməsi ilə dünya bazarlarında ABŞ-ın rəqabət qabiliyyətliliyi aşağı düşməyə başladı. Bununla yanaşı, daha çox ölkə müstəqil olaraq dünya bazarlarına çıxmağa başladılar. 1960-cı illərin ortalarında fiksə edilmiş valyuta məzənnələri artıq dünya təsərrüfatının tələblərinə cavab verməməyə başlamışdılar.Beləliklə, Bretton-Vuds valyuta sistemi dünya təsərrüfatının tələblərinə cavab verməməyə başladı. 1960-cı illərin sonu

1970-ci illərin əvvəllərində beynəlxalq iqtisadi sistemdə yeni böhran başverdi. 1971-ci ildə BVF valyuta məzənnələrinin paritetdən fərqlənməsinənə yol verilən həddi ±2,25%-ə qədər artırdı, bir ildən sonra isə fiksə edilmiş məzənnələr sistemi tamamilə dağıldı.

66. Açıq iqtisadiyyatda makroiqtisadi siyasi hədəflər hansılardır?

Açıq iqtisadiyyatda makroiqtisadi siyasət hədəfləri

Açıq iqtisadiyyatda siyasətçiləri stimullaşdıran əsas məsələlər daxili və xarici balansın məqsədləridir. Sadə dildə desək, daxili balans ölkə resurslarının tam məşğulluğunu və daxili qiymət sabitliyini tələb edir. Xarici balansa o zaman nail olunur ki, nə ölkənin cari əməliyyatlar hesabı gələcəkdə xarici borcları ödəmək imkanının olmayacağı qədər dərin defisitdə olsun, nə də xarici ölkələri bu vəziyyətə salacaq dərəcədə yüksək profisitdə olsun.

Reallıqda bu tərifl ərin heç biri mümkün siyasət məsələlərini əks etdirmir. Misal üçün, tam məşğulluq və orta qiymət səviyyəsinin sabitliyi ilə yanaşı, siyasətçilərin əlavə daxili hədəf kimi gəlirin bölgüsündə müəyyənləşdirilmiş daxili bölgü strukturları ola bilər. Valyuta məzənnəsi tənzimləmələrindən və digər amillərdən asılı olaraq, siyasətçilər cari əməliyyatlar hesabından başqa, digər ödəniş hesablarının balansında olan dəyişikliklərdən narahat ola bilərlər. Xarici və daxili məqsədlərin arasındakı xəttin qeyri-müəyyən olması işləri daha da çətinləşdirə bilər. Misal üçün, ixrac artımının iqtisadiyyatın xarici borcları ödəmək qabiliyyətinə təsir etdiyini nəzərə alsaq, ixrac yönümlü sahələr üçün məşğulluq hədəfini necə təsnifləşdirmək lazımdır? Əvvəlki paraqraflarda verilmış daxili və xarici balansların sadə izahı müəyyən iqtisadi mühitdən asılı olmayaraq, siyasətçilərin bölüşdükləri məqsədləri də əhatə edir. Bu səbəbdən biz təhlilimizi bu tərifl ərin əsasında təşkil edirik və bununla yanaşı, daxili və xarici balansların mümkün əlavə cəhətlərini müzakirə edirik.

Daxili balans: tam məşğulluq və qiymət səviyyəsinin sabitliyi Əgər istehsal resursları tam məşğul və qiymətlər sabitdirsə, deməli, ölkə daxili balansa nail olmuşdur. Resursların tam məşğul olmadığı təqdirdə yaranan itki və çətinliklər danılmazdır. Bunun əksinə olaraq, ölkə iqtisadiyyatının “həddindən artıq qızması” və resursların həddindən artıq məşğul olduğu zamanda da digər (lakin az ziyanlı) növ itki baş verə bilər. Misal üçün, iş saatından əlavə çalışan işçilər az işləməyə və istirahət etməyə üstünlük verə bilərlər, halbuki onların müqavilələri yüksək tələb dövrlərində bir neçə saat əlavə işləmələrini tələb edir. Daha inten- siv işlədilən dəzgahlar daha tez sıradan çıxacaq və daha sürətlə amortizasiya ilə üzləşəcəklər.

Xarici balans: cari əməliyyatlar hesabındakı balansın optimal səviyyəsi: Daxili balansla müqayisədə xarici balans anlayışını müəyyənləşdirmək daha çətindir. Buna səbəb iqtisadiyyatın xarici əməliyyatlarına tətbiq oluna biləcək “tam məşğulluq” və “sabit qiymətlər” kimi birmənalı göstəricilərin olmamasıdır. Xarici ölkələr ilə aparılan ticarətin makroiqtisadi problemlər yaradıb-yaratmaması bir neçə amildən asılıdır. Bunların arasında iqtisadiyyatın xüsusi durumu, xarici ölkələrdə olan mühit və xarici ölkələrlə iqtisadi əlaqələri tənzimləyən institusional çərçivələr kimi amilləri sadalamaq olar. Misal üçün, valyutasının məzənnəsini xar- ici valyutalara qarşı təsbit etmək fikrində olan ölkə üzən məzənnəni tətbiq edən ölkə ilə müqayisədə xarici balansın fərqli anlayışını qəbul edə bilər.

67. Açıq iqtisadiyyatlar üçün əsas makroiqtisadi siyasət trilemmasını izah edin

Açıq iqtisadiyyatlarda siyasətçilər daxili və xarici balansların məqsədlərinə çatmaq üçün ən uyğun valyuta quruluşunu seçərkən qaçılmaz olaraq valyuta trilemması ilə üzləşirlər. Beynəlxalq valyuta sisteminin üç arzu olunan xüsusiyyəti kimi sxe- matik şəkildə üçbucağın uclarını göstərir. Yalnız ikisi eyni anda əldə edilə bilər.Üçbucağın hər bir tərəfi xüsusi valyuta siyasətini göstərir və həmin tərəfin hər iki sonunda mümkün olan xüsusiyyəti əks edir.

Təbii ki, trilemma ara rejimlərin mümkün olmadığını nəzərdə tutmur. Tri- lemma yalnız siyasətçilərin fərqli məqsədlər arasında seçim etmələrini tələb edir. Misal üçün, məzənnəni idarə etməyə yönəlmiş daha aqressiv valyuta müdaxiləsi valyuta məzənnəsinin dəyişkənliyini azalda bilər. Lakin, bu yalnız valyuta siyasətinin məzənnədən xaric digər hədəfləri izləməsi qabiliyyətinin azaldılması sayəsində əldə olunur. Eynilə maliyyə hesabının qismən açılması transsərhəd bor- calma və borcvermələrə imkan yaradacaq. Eyni zamanda yerli faiz dərəcələrinin dəyişiklikləri qarşısında məzənnənin təsbit edilməsi iri həcmli müdaxilə tələb edəcək və bundan əlavə, transsərhəd maliyyə əməliyyatlarının tamamilə qadağan olunduqları haldan fərqli olaraq, xarici məzənnə ehtiyatları üzrə daha iri vasitələrə möhtac olacaq. Bununla da, mərkəzi bankın məzənnəni sabit saxlamaq imkanı (devalvasiya və böhranlardan yayınaraq) azalacaq.

68. Ofşor bankcılıq və ofşor valyuta ticarəti-sürətli böyüməsinin əsas səbəbləri

Ofşor valyuta ticarətinin böyüməsi ofşor bankçılığı ilə yanaşı inkişaf edib. Ofşor əmanəti sadəcə olaraq bankın yerləşdiyi ölkənin valyutasından fərqli valyuta ilə ifadə olunan bank əmanətidir.Ofşor bankçılığın və valyuta ticarətinin sürətli böyüməsinin əsas səbəblərindən biri beynəlxalq ticarətin böyüməsi və korporativ fəaliyyətin getdikcə beynəlxalq xarakter daşıması olmuşdur. Beynəlxalq ticarətlə məşğul olan ABŞ şirkətlərində xaricdə maliyyə xidmətlərinə ehtiyac yaranır və təbii olaraq ABŞ bankları yerli fəaliyyətlərini bu şirkətlərlə bərabər xaricə doğru genişləndirmişlər. Ödənişlərin daha sürətli həyata keçirilməsini təmin edərək və daha əvvəlki sövdələşmələrdə ortaya qoyulmuş etibar və çeviklik əsasında ABŞ bankları ABŞ müştərilərinə xidmət göstərə biləcək xarici banklarla rəqabət aparır. Avrovalyuta ticarəti əmtəə və xidmətlər üzrə genişlənən dünya ticarətinin başqa bir nəticəsidir. Məsələn, ABŞ mallarının britaniyalı idxalçılarında tez-tez dollar əmanətləri saxlamaq ehtiyacı yaranır və Londonda yerləşən bankların idxalçıların fəaliyyətinə uyğunlaşmağa çalışması təbii bir haldır. Digər bir amil əməliyyatlarının bir hissəsini xaricə və xarici valyutalara keçirərək yerli dövlət nəzarətindən (və bəzən vergilərdən) yayınmaq istəməsidir.Daha başqa bir amil siyasi amildir: əmanətçilərin valyutaları onları tədavülə buraxan ölkənin yurisdiksiyasından kənarda saxlama istəyidir. Son illərdə ölkələrin maliyyə bazarlarını xaricilərə açmaq tendensiyası beynəlxalq bankların yeni biznes imkanları üçün qlobal rəqabət aparmasına yol açmışdır.

69. Beynəlxalq kapital bazarının strukturunu izah edin.

Beynəlxalq kapital bazarında əsas iştirakçılara kommersiya bankları, korporasiyalar, qeyri-bank maliyyə institutları (sığorta şirkətləri, pul bazarı fondları, hec fondları və təqaüd fondları), mərkəzi banklar və digər dövlət qurumları daxildir.

1. Kommersiya bankları. Kommersiya bankları sadəcə beynəlxalq ödəniş mexanizmini idarə etdikləri üçün deyil, həm də həyata keçirdikləri maliyyə fəaliyyətinin geniş çərçivəsi də onların beynəlxalq kapital bazarının mərkəzində dayanmasının əsas səbəblərindən biridir. Bank öhdəlikləri, əsasən, müxtəlif vədəli əmanətlərdən, həmçinin digər maliyyə institutları qarşısında borc öhdəliyi və qısamüddətli borclanmadan ibarətdir, aktivlər isə, əsasən, verilmiş kreditlərdən (korporasiyalara və dövlətlərə), digər banklarda əmanətlərdən (banklararası əmanətlər) və istiqrazlar da daxil olmaqla, müxtəlif növ qiymətli kağızlardan ibarətdir. Beynəlxalq bankçılıqla bağlı vacib faktlardan biri bankların xaricdə öz ölkələrində icazə verilməyən fəaliyyətləri həyata keçirməkdə, adətən, sərbəst olmasıdır. Nəzarət mexanizmlərindəki bu asimmetriya ötən 50 il ərzində beynəlxalq bankçılığın böyüməsinə təkan vermişdir.

2. Korporasiyalar. Korporasiyalar, xüsusilə Coca-Cola, IBM, Toyota və Nike kimi transmilli əməliyyatları həyata keçirən şirkətlər, müntəzəm qaydada investisiyalarını xarici maliyyə fondları vasitəsilə maliyyələşdirirlər. Bu fondları əldə etmək üçün korporasiyalar səhm paylarını sataraq səhm sahiblərinə korporasiyanın səhmdar kapitalı üzrə iddia verə bilər və ya borcla maliyyələşdirmə apara bilərlər. Borcla maliyyələşdirmə, adətən, beynəlxalq banklar və digər borc verən institutlar tərəfindən və ya vasitəsilə borcalma şəklində baş tutur. Korporasiyalar, adətən, istiqrazların satışa çıxarıldığı maliyyə mərkəzinin valyutasında denominasiya olunmuş istiqrazlar buraxırlar.Ancaq korporasiyalar istiqrazlarının daha geniş potensial alıcı kütləsinin marağını qazanması üçün getdikcə daha çox yeni denominasiya strategiyalarını həyata keçirirlər.

3. Qeyri-bank maliyyə institutları. Sığorta şirkətləri, təqaüd fondları, birgə fondlar və hecinq fondları kimi qeyri-bank maliyyə institutları portfellərini şaxələndirmək üçün xarici aktivlərə yönəldikdən bəri beynəlxalq kapital bazarında önəmli oyunçulara çevriliblər. Tamamilə bank olmayan, ancaq digər funksiyaları ilə yanaşı, korporasiyalar və (bəzi hallarda) dövlətlər tərəfindən səhm və istiqrazların satışında anderrayter kimi çıxış edən, birləşmələr və satınalmalarla bağlı tövsiyə verən, müştəriləri üçün əməliyyatlar (tranzaksiyalar) həyata keçirən investisiya şirkətlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır. İnvestisiya bankları müstəqil görünə bilər, ancaq bir çox hallarda kommersiya banklarını da əhatə edən iri maliyyə konqlomeratlarının tərkibinə daxildir. Məşhur nümunələr sırasına Goldman Sachs, Deutsche Bank, Citigroup və Barclays Capital daxildir.

70. Bank uğursuzluğu problemini izah edin.

Bank əmanətçilər və digər kreditorlar qarşısında öhdəliklərini qarşılaya bilmədiyi zaman uğursuz olmuş sayılır. Banklar kredit vermək və digər aktivləri almaq üçün borc götürülmüş vəsaitlərdən istifadə edə bilərlər, ancaq bankdan bəzi borcalanlar öz kreditlərini geri ödəyə bilməyə bilər və ya bankın aktivləri digər bir səbəbdən dəyər itirə bilər. Bu baş verdiyi zaman bank qısamüddətli öhdəliklərinin, o cümlədən çox hissəsi xəbərdarlıq edilmədən dərhal geri ödənilməli olan tələbli əmanətlərin geri qaytarılmasında çətinliklərlə qarşılaşa bilər.

Maliyyə panikası mühiti formalaşsa, onda bank uğursuzluğu aktivlərini düzgün idarə etməyən banklarla məhdudlaşmayacaq. Hər əmanətçinin marağındadır ki, digər bütün əmanətçilər bankdan pullarını çəkərsə, hətta müddətin sonuna qədər saxladıqları təqdirdə bankın aktivləri tam geri ödəmə üçün kifayət etsə belə, bankdan pulunu çəksin. Təəssüf ki, bir bank problem yaşadığı anda digər kredit verən banklar üzərində də şübhə yaranacaq. Əgər banklar kreditlərdən kifayət qədər pul itiriblərsə, öz öhdəliklərini qarşılamada çətinlik çəkəcəklər. Banklar birbiri ilə birgə fondlar və törəmə alətləri ilə bağlı olduğu zaman banka qaçışlar son

dərəcə yoluxucu ola bilər. Əgər dövlət vaxtında panikanı təcrid etməsə, bir bankın problemlərinin domino effekti ümumiləşdirilmiş və sistematik bank böhranına gətirib çıxara bilər.

Əgər dövlət vaxtında panikanı təcrid etməsə, bir bankın problemlərinin domino effekti ümumiləşdirilmiş və sistematik bank böhranına gətirib çıxara bilər. Bankın həssaslığını başa düşməyin ən asan yolu onun balans hesabatına baxmaqdır.

71. "Nə qədər ki, daha az ixtisaslı əmək tutumlu istehsal olunan məhsulların ixracının artması məşğulluğun artmasına və işçilərin real əmək haqqının artmasına gətirib çıxarır, inkişaf etməkdə olan ölkə təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsində maraqlı deyil". Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə?

Artan qloballaşma bir çox inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda narahatlıqla qarşılanır. Qloballaşmanın birbaşa immiqrasiya və ya dolayısı ilə ticarət və kapital hərəkətliliyi yolu ilə işçilərin, xüsusən də ixtisassız işçilərin maraqlarına zərər verdiyinə dair ümumi bir fikir var. Xüsusilə idxal rəqabəti ilə bağlı bu inanclar qloballaşmanın inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda əmək haqqı, məşğulluq və gəlir bərabərsizliyinə cüzi təsir göstərdiyinə dair empirik sübutlarla ziddiyyət təşkil edir. (Əksinə olaraq, texnologiyadakı dəyişikliklər daha az ixtisaslı işçilərin zərərinə daha çox ixtisaslı işçilərə doğru geniş yayılmış keçidə gətirib çıxardı.) Üstəlik,

Yenə də qloballaşmanın milli rifah üçün ümumi faydalarına baxmayaraq, bir millət daxilində müəyyən qruplar üçün uyğunlaşma xərcləri var: qloballaşma qalibləri və uduzanları yaradır. İdxal rəqabəti nəticəsində köçmüş işçi qruplarının uyğunlaşdırılması yavaş-yavaş baş verir və yeni imkanlar, yerdəyişmə və firma və ya sahəyə aid biliklərin itirilməsi haqqında məlumat əldə etmək ehtiyacı kimi əhəmiyyətli xərclərlə baş verir. Siyasətçilər potensial dislokasiyaları yadda saxlamalı və köçkünlərin marjinallaşmamasını təmin etməlidirlər.

İnkişaf etməkdə olan ölkələr təhsilə çıxışın artırılması və ya məhdudlaşdırılması ilə bağlı dilemma ilə üzləşirlər. Bir tərəfdən, onlar iqtisadi artımı təşviq etmək üçün təhsil səviyyələrini yüksəltməlidirlər. Lakin, digər tərəfdən, ali təhsil səviyyəsi məşğulluq və əmək haqqı üçün mənfi nəticələrə səbəb olur, çünki onların iqtisadi strukturu daha çox məzunu qəbul edə bilmir.

Şərtdə verilmiş bu fikirlə razı deyiləm , çünki inkişaf etməkdə olan bir çox ölkələr təhsil sistemini təkminləşdirməyə yönəlmişdir və ya yönəlməyə çalışır ,hər bir ölkə öz həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmağa çalışır .Düzdür bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrin yüksək təhsilli şəxsləri daha çox xaricə , inkişaf etmiş ölkələrə meyllidir .Amma əgər ölkə daxilində də yüksək təhsil və iş səviyyəsi olsa niyə də xaricə təhsil və karyera məqsədi ilə getməli olsunlar . Buna görə də o fikirlə razı deyiləm ki "inkişaf etməkdə olan ölkə təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsində maraqlı deyil" , təhsilin təkminləşdirməyə maraqlıdırlar ,sadəcə bunu etməyə güclər çatmaya bilər.

72. İnkişaf etməkdə olan dövlətlərin ticarət problemləri, eləcə də inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlər arasında gərginlikləri barədə danışın

Bu ölkələrin əksəriyyəti daxili sərmayələri maliyyələşdirmək üçün xaricdən maliyyə axınlarına çox bel bağlamışdı. I Dünya müharibəsindən əvvəl və Böyük Böhrana qədərki dövrlərdə, inkişaf etməkdə olan ölkələr (XIX əsrin bir hissəsi üçün Amerika Birləşmiş Ştatları da daxil olmaqla daha varlı ölkələrdən böyük maliyyə axınları qəbul edirdi. Britaniya ən böyük beynəlxalq

borcverən idi, lakin Fransa, Almaniya və digər Avropa gücləri də ovaxtkı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə (Argentina, Avstraliya, Kanada və Amerika Birləşmiş Ştatları kimi) maliyyə sənayesinin inkişafına və digərlərində (Braziliya, Peru, Keniya və İndoneziya kimi) təbii resursların hasilatı və ya kənd təsərrüfatı plantasiyaları üçün töhfə vermişdi.

II Dünya müharibəsindən sonrakı onilliklərdə bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr yenidən daha varlı ölkələrin yığımları üçün onların qapılarını döydülər və dünyanın digər hissəsinə ciddi miqdarda borc topladılar (2013-cü ilin sonunda məcmu ifadə ilə təqribən 7 trilyon dollar). İnkişaf etməkdə olan ölkələrin borcu 1980- ci illərin əvvəllərindən başlayaraq dünya miqyasında iqtisadi siyasət qurucularını məşğul edən bir çox beynəlxalq borc böhranlarının mərkəzində olmuşdur.

Müflis olma problemi

Beynəlxalq borclanma və borcvermədən potensial qazanclar borcverənlərin geri ödənilmə ilə bağlı əminliyi olmadıqca reallaşdırılmayacaq. 21-ci fəsildə qeyd etdiy-imiz kimi, bir borcun borcverənin icazəsi olmadan, borcalanın borc müqaviləsində göstərilən cədvəl üzrə həmin borcu geri ödəyə bilməməsi baş verdikdə müflis (defolt) olduğu deyilə bilər. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdəki sosial və siyasi qeyri-stabillik, eləcə də onların ictimai maliyyə və maliyyə institutlarındakı tez-tez rast gəlinən zəifliklərі onlara borc verməyi sənayeləşmiş ölkələrə borc verməkdən qat-qat daha riskli edir.

İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında ticarətdə çox vaxt çətin problemlər yaranır. Daha az inkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyəti kənd təsərrüfatına əsaslanan iqtisadiyyatlara malikdir və bir çoxu tropikdir, bu da onların əsasən qəhvə, kakao və ya şəkər kimi bir və ya iki məhsulun ixracından əldə edilən gəlirlərə etibar etməsinə səbəb olur.

73. İEOÖ- in “Əzəli günah” problemini izah edin.

1980-ci illərin borc böhranı 1981 - 1983-cü illərdə dünya iqtisadiyyatı kəskin bir tənəzzüldən əziyyət çəkdi. Böyük Böhranın inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün (sürətli şəkildə, demək olar ki, qlobal bir müflisləşmə ilə nəticələnən) öz xarici borclarını ödəməyi çətinləşdirməsi kimi, 1980-ci illərin əvvəlindəki böyük tənəzzül də inkişaf etməkdə olan ölkələrin borc məsələsində bir böhranı alovlandırdı.

Sənayeləşmiş ölkələrin məcmu tələbindəki azalmanın inkişaf etməkdə olan ölkələrə, əlbəttə, mənfi təsirləri oldu. Lakin üç digər mexanizm də əhəmiyyətli idi. İnkişaf etməkdə olan dünyanın dollar ilə ifadə olunmuş dəyişən faizli külli miqdarda borclarının olmasına (“əzəl günah” fəaliyyəti nümunəsi) görə borclu ölkələrin daşımalı olduğu faiz yükündə dərhal və kəskin artım var idi. Bu problem dollar ilə olan borcların real dəyər yükünü xeyli artıran dolların xarici valyuta bazarındakı kəskin bahalaşması ilə gücləndi. Nəhayət, xammal əmtəələrinin qiyməti çökdü və əksər kasıb ölkələrin ticarət şərtlərini pisləşdirdi. Böhran 1982-ci ilin avqustunda Meksikanın mərkəzi bankının xarici valyuta ehtiyatlarını tükətməsi və öz xarici borclarına görə ödənişləri artıq ödəyə bilməyəcəyini elan etməsi ilə başladı. Meksika və Argentina, Braziliya və Çili kimi digər böyük Latın Amerikasının borclanan ölkələri arasındakı bənzərlikləri görən, o dövrdə Latın Amerikasının ən böyük kreditorları olan sənayeləşmiş ölkələrin bankları yeni kreditləri dayandırmaq və daha əvvəlki ödənişləri tələb etməklə öz risklərini azaltmaq üçün tələsik hərəkətə keçdilər. Nəticələr isə inkişaf etməkdə olan ölkələrin genişmiqyaslı şəkildə öz əvvəlki borc öhdəliklərini yerinə yetirə bilməmələri və ümumi bir müflisləşmənin uçurumuna doğru

sürətlə hərəkət etmələri oldu. Latın Amerikası ölkələri, bəlkə də, ən sərt zərbə aldılar. Lakin zərbə həm də Avropa banklarından borc almış Polşa kimi sovet bloku ölkələrinə də dəydi. Borclarının çoxu BVF və Dünya Bankı kimi rəsmi agentliklərə olan Afrika ölkələri də öz borclarını ödəyə bilmədilər.

74. İEOÖ- in struktur xüsusiyyətləri hansılardır?

1. Beynəlxalq ticarətdə məhdudiyyətlər, böyük sənaye şirkətlərində dövlətin payı və ya nəzarəti, daxili maliyyə əməliyyatlarında birbaşa hökumət nəzarəti və ÜDM-də pay olaraq hökumətin yüksək istehlak səviyyəsi də daxil olmaqla iqtisadiyyata hökumətin birbaşa geniş nəzarətinin bir tarixçəsi var. İnkişaf etməkdə olan ölkələr, ötən onilliklər ərzində müxtəlif sahələr üzrə iqtisadiyyatda hökumətin rolunun azaldılması çərçivəsinə görə, öz aralarında xeyli fərqlənirlər.

2. Yüksək inflyasiyanın da bir tarixçəsi var. Əksər ölkələrdən hökumət öz ağır xərclərini və dövlətə məxsus müəssisələrin zərərlərini sadəcə vergilər vasitəsilə ödəyə bilmədi. Vergidən yayınma çox olurdu və bir çox iqtisadi fəaliyyətlər "gizli" aparılırdı və beləliklə, bu ən sadə yol kimi pul çapını önə çıxartdı. Senyoraj hökumətin əmtəə və xidmətlərə xərclədiyi pulu çap etdikdə qazandığı real resurslara iqtisadçıların verdiyi addır. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin hökumətləri senyorajın yüksək səviyyələrinə çatmaq üçün davamlı olaraq pul təklifini genişləndirdikdə onlar inflyasiya, hətta hiperinflyasiya yaşamışlar.

3. Daxili maliyyə bazarlarının liberallaşdırıldığı yerlərdə, zəif kredit institutları, adətən, çoxalır. Banklar tez-tez borc aldıqları vəsaitləri zəif və ya çox riskli layihələri maliyyələşdirmək üçün borc verirlər. Kreditlər gələcək faydalara görə deyil, şəxsi tanışlıqlara görə verilə bilər və hökumətin banklara nəzarəti kimi maliyyə davamsızlığına qarşı müdafiəsi yarıtmazlıq, təcrübəsizlik və ya fırıldaqçılığa görə qeyri-effektiv olmağa meyllənir. Bir çox yeni inkişaf edən ölkələrdə səhmlərin açıq ticarəti inkişaf etmiş olsa da, səhmdarlar üçün bir şirkətin pulu necə xərcləyəcəyini öyrənmək və ya şirkət menecerlərinə nəzarət etmək inkişaf etməkdə olan ölkələrdə, adətən, daha çətin olur. İflas hallarında aktivlərə sahibliklərin həll edilməsi üçün hüquqi çərçivə də tipik olaraq zəifdir. İnkişaf etmiş ölkələrin maliyyə bazarlarındakı son qeyri-sabitliyə rəğmən müqayisədə inkişaf etməkdə olan ölkələrin maliyyə bazarlarının yığımlarını ən səmərəli sərmayə kimi istifadəsinə yönəldilməsində daha az effektiv olaraq qalması, hələ də bir həqiqətdir. Nəticədə inkişaf etməkdə olan ölkələr böhrana daha meyilli olaraq qalırlar.

4. Valyuta məzənnələri açıq olaraq sabitləşdirilmədiyi (Səudiyyə Ərəbistanı kimi) yerlərdə onlar daha ağır formada inkişaf etməkdə olan ölkələrin hökumətləri tərəfindən idarə olunmağa meyillidir. Hökumətin valyuta məzənnələrindəki sərbəstliyi məhdudlaşdırma tədbirləri həm inflyasiyanı nəzarətdə saxlamaq istəyini, həm də üzən məzənnələrin inkişaf etməkdə olan ölkələrin valyutaları üçün nisbətən həssas bazarlarda böyük dəyişkənliklərə alət ola biləcəyi qorxusunu əks etdirir. Xarici valyutaların bazar vasitəsilə deyil, hökumət qərarları vasitəsilə yerləşdirilməsi tarixçəsi var və bəzi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bir təcrübə (valyuta nəzarəti adlandırılır) kimi hələ də saxlanılır. Əksər inkişaf etməkdə olan ölkələr, xüsusilə, aktivlərin ticarəti ilə bağlı olan xarici valyuta əməliyyatlarını məhdudlaşdırmaqla, kapitalın hərəkətinə nəzarət etməyə çalışmışdır. Daha yaxın zamanda isə bəzi yeni inkişaf edən bazarlar öz kapital hesablarını açıblar.

75. "Bir ölkə üçün heç vaxt xarici borc verənlərdən borc almamaq ən yaxşısıdır". Razısınız və ya

razı deyilsiniz? Niyə özəl kreditlər 1930-cu ildən 1974-cü ilə qədər az olmasına baxmayaraq, niyə 1974-cü ildən 1982-ci ilə qədər inkişaf etməkdə olan ölkələrə verilən özəl kreditlər xeyli yüksək idi?

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin bir başqa özəlliyi onların makroiqtisadi problemlərini başa düşmək üçün əhəmiyyətlidir. Bu ölkələrin əksəriyyəti daxili sərmayələri maliyyələşdirmək üçün xaricdən maliyyə axınlarına çox bel bağlamışdı. I Dünya müharibəsindən əvvəl və Böyük Böhrana qədərki dövrlərdə, inkişaf etməkdə olan ölkələr (XIX əsrin bir hissəsi üçün Amerika Birləşmiş Ştatları da daxil olmaqla daha varlı ölkələrdən böyük maliyyə axınları qəbul edirdi. Britaniya ən böyük beynəlxalq borcverən idi, lakin Fransa, Almaniya və digər Avropa gücləri də ovaxtkı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə (Argentina, Avstraliya, Kanada və Amerika Birləşmiş Ştatları kimi) maliyyə sənayesinin inkişafına və digərlərində (Braziliya, Peru, Keniya və İndoneziya kimi) təbii resursların hasilatı və ya kənd təsərrüfatı plantasiyaları üçün töhfə vermişdi. II Dünya müharibəsindən sonrakı onilliklərdə bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr yenidən daha varlı ölkələrin yığımları üçün onların qapılarını döydülər və dünyanın digər hissəsinə ciddi miqdarda borc topladılar (2013-cü ilin sonunda məcmu ifadə ilə təqribən 7 trilyon dollar). İnkişaf etməkdə olan ölkələrin borcu 1980- ci illərin əvvəllərindən başlayaraq dünya miqyasında iqtisadi siyasət qurucularını məşğul edən bir çox beynəlxalq borc böhranlarının mərkəzində olmuşdur .

Müflis olma problemi Beynəlxalq borclanma və borcvermədən potensial qazanclar borcverənlərin geri ödənilmə ilə bağlı əminliyi olmadıqca reallaşdırılmayacaq. bir borcun borcverənin icazəsi olmadan, borcalanın borc müqaviləsində göstərilən cədvəl üzrə həmin borcu geri ödəyə bilməməsi baş verdikdə müflis (defolt) Beynəlxalq makroiqtisadi siyasət olduğu deyilə bilər. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdəki sosial və siyasi qeyri-stabillik, eləcə də onların ictimai maliyyə və maliyyə institutlarındakı tez-tez rast gəlinən zəifliklərı onlara borc verməyi sənayeləşmiş ölkələrə borc verməkdən qat-qat daha riskli edir. Əslində, inkişaf etməkdə olan ölkələrə maliyyə axınlarının tarixi maliyyə böhranlarının və müflis olmuş borc müqavilələrinin qalıqları ilə örtülmüşdür:

1. XIX əsrin əvvəlində bir neçə Amerika ştatı kanallar kimi infrastrukturların qurulmasını maliyyələşdirmək üçün Avropadan aldıqları borclar üzrə defolt yaşadı.

2. XIX əsr boyunca Latın Amerikası ölkələri geri ödəmə problemləri ilə qarşılaşdılar. Xüsusilə 1890-cı ildə (Barinq Böhranı) öz öhdəliklərini ödəyə bilməməsi ilə qlobal maliyyə böhranını alovlandırmış Argentina nümunəsini qeyd etmək olar.

3. 1917-ci ildə Rusiyanın yeni kommunist hökuməti əvvəlki hakimiyyətlər tərəfindən alınmış xarici borcları geri ödəməkdən imtina etdi. Kommunistlər sovet iqtisadiyyatını dünyanın digər hissələri üçün qapatdılar və adətən, qəddarcasına tətbiq olunan mərkəzi qaydada planlaşdırılmış iqtisadi inkişaf proqramına başladılar.

4. 1930-cu illərdəki Böyük Böhran ərzində dünya iqtisadi aktivliyi məhv olmuşdu və inkişaf etməkdə olan ölkələr sənayeləşmiş ölkələrdəki ixrac bazarlarına girişin proteksionizm divarları ilə bağlandığı mənzərə ilə qarşılaşdılar. Demək olar ki, bütün inkişaf etməkdə olan ölkələr nəticə etibarilə özlərinin xarici borclarına görə defolt oldular və inkişaf etməkdə olan ölkələrə olan özəl maliyyə axını dörd onillik üçün yox oldu. Bəzi Avropa ölkələri ittifaq hökumətlərinə, xüsusilə Amerika Birləşmiş Ştatlarına I Dünya müharibəsindəki borclarına görə defolt oldular.

5. Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr yaxın onilliklərdə defolt oldular (və ya xarici borclarını yenidən strukturlaşdırdılar). Məsələn, 2005-ci ildə uzun müzakirələrdən sonra Argentinanın

əksər özəl kreditorları bu ölkə üzərində olan iddialarının müqavilə dəyərinin sadəcə üçdə birində qərarlaşmaq barədə razılığa gəldilər.

Həqiqətən, ölkələr üçün məsələlər hətta əvvəlki nümunənin göstərdiyindən daha pis ola bilər. Xarici borcverənlər müflisləşmə qorxusu yaşadıqda, sadəcə, yeni kreditləri dayandırmayacaq, həm də qısa qeydlə əsas məbləği tələb edilə biləcək (məsələn, qısamüddətli likvid bank əmanətləri) hər hansı borclar üzrə, təbii olaraq,

1980-ci illərin borc böhranı 1981 - 1983-cü illərdə dünya iqtisadiyyatı kəskin bir tənəzzüldən əziyyət çəkdi. Böyük Böhranın inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün (sürətli şəkildə, demək olar ki, qlobal bir müflisləşmə ilə nəticələnən) öz xarici borclarını ödəməyi çətinləşdirməsi kimi, 1980-ci illərin əvvəlindəki böyük tənəzzül də inkişaf etməkdə olan ölkələrin borc məsələsində bir böhranı alovlandırdı.

Sənayeləşmiş ölkələrin məcmu tələbindəki azalmanın inkişaf etməkdə olan ölkələrə, əlbəttə, mənfi təsirləri oldu. Lakin üç digər mexanizm də əhəmiyyətli idi. İnkişaf etməkdə olan dünyanın dollar ilə ifadə olunmuş dəyişən faizli külli miqdarda borclarının olmasına ("əzəl günah" fəaliyyəti nümunəsi) görə borclu ölkələrin daşımalı olduğu faiz yükündə dərhal və kəskin artım var idi. Bu problem dollar ilə olan borcların real dəyər yükünü xeyli artıran dolların xarici valyuta bazarındakı kəskin bahalaşması ilə gücləndi. Nəhayət, xammal əmtəələrinin qiyməti çökdü və əksər kasıb ölkələrin ticarət şərtlərini pisləşdirdi. Böhran 1982-ci ilin avqustunda Meksikanın mərkəzi bankının xarici valyuta ehtiyatlarını tükətməsi və öz xarici borclarına görə ödənişləri artıq ödəyə bilməyəcəyini elan etməsi ilə başladı. Meksika və Argentina, Braziliya və Çili kimi digər böyük Latın Amerikasının borclanan ölkələri arasındakı bənzərlikləri görən, o dövrdə Latın Amerikasının ən böyük kreditorları olan sənayeləşmiş ölkələrin bankları yeni kreditləri dayandırmaq və daha əvvəlki ödənişləri tələb etməklə öz risklərini azaltmaq üçün tələsik hərəkətə keçdilər. Nəticələr isə inkişaf etməkdə olan ölkələrin genişmiqyaslı şəkildə öz əvvəlki borc öhdəliklərini yerinə yetirə bilməmələri və ümumi bir müflisləşmənin uçurumuna doğru sürətlə hərəkət etmələri oldu. Latın Amerikası ölkələri, bəlkə də, ən sərt zərbə aldılar. Lakin zərbə həm də Avropa banklarından borc almış Polşa kimi sovet bloku ölkələrinə də dəydi. Borclarının çoxu BVF və Dünya Bankı kimi rəsmi agentliklərə olan Afrika ölkələri də öz borclarını ödəyə bilmədilər.